

**KARLOVA UNIVERZITA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Ústav etnologie

Burjatský šamanismus

Autor: Mgr. Marek A. Havlíček
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Oldřich Kašpar, CSc.
Studijní obor: Etnologie

Praha 2006

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Mgr. Marek A. Havlíček

DĚKUJI,

Doc. PhDr. **Oldřichu Kašparovi, CSc.**,
za odborné vedení, cenné konzultace a praktické rady.

Všem **burjatským a ruským přátelům**
za jejich pomoc.

Všem, kteří přispěli ke vzniku této práce.

Mgr. Marek A. Havlíček

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK:

- AO** autonomní oblast
- BAM** Bajkalsko-Amurská magistrála
- BNC** Burjatskij naučnij centr, vědecké pracoviště - obdoba AVČR s lokální působností (tj. na úrovni Burjatské republiky RF).
- RF** Ruská federace
- SO RAN** Sibiřské oddělení Ruské akademie věd

OBSAH

Seznam použitých zkratk:	6
1 Úvod	9
1.1 Informační zdroje	9
1.2 Struktura práce	16
2 Co je to šamanismus	18
3 Země Burjatů	27
3.1 Burjati	27
3.2 Burjatská republika	36
4 Struktury burjatského šamanismu	42
4.1 Základní koncepce	42
4.2 Ežinové	44
4.3 Ežinové středního světa	44
4.4 Ežinové vrchního světa	46
4.5 Duchové podzemní říše	50
4.6 Duchové ochránci a patroni	50
4.7 Ežinové nemoci	53
4.8 Ostatní kategorie duchů – „neežinové“	53
4.9 Představa o duši	56
4.10 Smrt	57
4.11 Klasifikace lidských duší	59
4.12 Duše nejvýše postavených lidí	60
4.13 Duše lidí s různými dovednostmi či talentem	61
4.14 Duše šamanů a šamanek	61
4.15 Duše lidí usmrcených zásahem blesku	62
4.16 Duše lidí zemřelých nepřírozenou smrtí nebo které během života zažily utrpení a nedostatek	63

4.17 Duše utonulých	64
4.18 Duše postižených lidí.....	64
4.19 Duše obyčejných lidí.....	65
4.20 Duše nejchudších lidí.....	65
4.21 Duše lidí se zvláštním druhem smrti	65
5 Obřadní systém.....	67
5.1 Tradiční a současné obřady	67
5.2 Formy tradičních rituálů.....	72
5.3 Tajlagany.....	74
5.4 Struktura tajlaganu.....	76
5.5 Role rituálů v životě.....	78
6 Burjatský šaman.....	81
6.1 Tendence k synkretismu.....	81
6.2 Atributy burjatského šamana	86
6.3 Jak se stát burjatským šamanem.....	91
6.4 Současná podoba burjatského šamanismu	98
7 Závěr	103
Slovníček vybraných pojmů	106
Seznam literatury	109
Seznam informátorů	116
Webové odkazy.....	118
Seznam příloh.....	121

1 ÚVOD

1.1 Informační zdroje

Tato v českém jazyce zatím zcela ojedinělá práce, která je výsledkem několikaletého úsilí v bádání o tzv. „burjatském šamanismu“, představuje hloubkovou sondu, jejímž hlavním cílem je podrobně seznámit čtenáře s nejpodstatnějšími problémy tradic náboženského života Burjatů-šamanistů v reflexi současné doby. Práce vznikla na základě kombinace studia odborné literatury, internetových zdrojů a zkušeností získaných během několika terénních výzkumů v oblasti objektu studia.

Publikovaných materiálů o duchovním životě Burjatů je relativně velké množství, ovšem lze v nich najít výrazné rozdíly v kvalitě a nepřehlédnutelné zůstává ovlivnění různým kulturním a ideologickým kontextem doby v níž vznikly. V letech 2004 - 2006 jsem v BNC za účelem odborné konzultace navštívil předního etnografa, považovaného již dnes za „vědeckého klasika burjatského šamanismu“ doktora historických nauk Tarase Maximoviče Michajlova. Podle jeho slov se: *„Autoři knih, které vznikaly před rokem 1920, zaměřují na šamanismus jako na exotiku, přičemž se z těchto studií podléhajících silnému evropocentrismu obvykle vytrácí smysl a ucelenost v rámci kulturního a sociálního kontextu. Práce napsané v období Sovětského svazu jsou naopak zatíženy propagací materialismu a účelovou manipulací s jednoznačně politickými cíli“*.¹ Do konce 30. let docházelo k podpoře studia šamanismu ve snaze o podkopání vlivů jiných náboženských skupin v dané oblasti, zejména křesťanství a buddhismu. Šamanismus tak vystupoval jako symbol glorifikovaného, dávno zašlého věku rovnostářské

---

¹ Záznam z diktafonu pořízený dne 23. 8. 2004 při konzultaci u prof. T. M. Michajlova v Burjatskom naučnom centre v Ulan- Ude, viz též Havlíček, M.: Tradiční náboženské představy Burjatů-šamanistů, [Postupová práce.] Praha 2004, s. 16.

„prvobytně pospolné společnosti“.² Ve chvíli, kdy se vědecké bádání začalo obracet jiným směrem, než bylo politicky žádoucí, došlo automaticky ke konfrontaci s odpovědnými orgány a následným perzekucím, které začínaly omezováním vědecké činnosti a často končily až fyzickými likvidacemi nepohodlných badatelů. Takový osud postihl mimo jiné například Gavriila Xenofontova.

V druhé polovině 20. století došlo sice k pozvolnému uvolňování celospolečenského napětí, které se zčásti projevilo i v odborném bádání duchovního života obyvatel Sovětského svazu, bohužel i v této době se studium šamanismus začalo stávat více historickou než kulturně či sociálně antropologickou nebo skutečně etnografickou záležitostí. Zájem o šamanismus jako takový výrazně poklesl, a to jak v akademické obci, tak i ve veřejném životě. Šamanismus v dobovém kontextu jediné a neotřesitelné pravdy a materialisticky pojaté skutečnosti získal výrazně pejorativní nádech,³ s jehož relikty jsem se sám při své cestě do Burjatska mnohokrát setkal.

Během politických změn, které začaly v polovině 80. let a vyvrcholily počátkem 90. let, se také změnil postoj k problematice šamanismu. V atmosféře uvolnění došlo k možnosti odkrytí stále přežívajících kultů a „stará víra“ získala širší podporu i ze strany jiných skupin obyvatelstva. Ta byla motivována jednak tenzí vzniklou v důsledku dlouhotrvajícího náboženského vakua, ale také nárůstem projevů etnické a lokální identity. Tato situace na Sibiři, na rozdíl kupříkladu od postkomunistické střední a východní Evropy, přetrvává s několikaletým zpožděním dodnes.

V současné době transformace se intenzivně projevují filozofické proudy a směry charakteristické pro New Age, které představují pro tuto postsovětskou periferii nové ideje. Ty mají výrazný ohlas a jejich projevy

---

² Xenofontov, G.: Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, Praha 2001, s. 34.

³ Tamtéž, s. 35.

jsou všudypřítomné. Charakteristické přitom je, že se mísí tradiční lidové pojetí šamanismu s pojetím odborným - etnografickým či religionistickým. Příkladem může být postřeh mladé polské badatelky Karoliny Kwiecień o burjatském šamanovi „*W. W. Chagdajewovi ze vsi Elanci, který vydává knihy z oblasti srovnávací religionistiky a sám sebe přitom označuje za experta v oblasti náboženství obecně.*“⁴ Dalším dokladem je používání terminologie charakteristické pro New Age i mezi šamany, kteří místo o bozích a duších hovoří často spíše o energiích místa a aurách lidí. Při vzájemných diskusích často sklouznou až ke globálním problémům nerovnováhy celosvětové duchovní energie, která se mimo jiné projevuje klimatickými problémy a konflikty ve světě.

Taras M. Michajlov sám upozorňuje, že v důsledku dlouhodobého vývoje vědeckého bádání šamanistických kultů tak, jak je stručně popsán výše: „*dodnes neexistuje ucelená a obsahově dostatečně kvalitní monografie na téma burjatského šamanismu, která by nebyla nějakým způsobem ideově zabarvená.*“⁵

Českých autorů, kteří psali o burjatské duchovní kultuře, není mnoho. V současné době je asi nejznámější Luboš Bělka, docent na Ústavu religionistiky Filozofické fakulty brněnské Masarykovy univerzity. Ačkoliv jeho hlavním tématem není šamanismus, zabývá se hlavně místní formou tibetského buddhismu, v jeho pracích můžeme nalézt řadu informací o některých předbuddhistických lokálních tradicích a o jejich prolínání. Články o Burjatsku napsal také jeho žák, dnes známý spíše jako tibetolog Mgr. Daniel Berounský, Ph.D., který zde sám strávil více než rok nejprve jako mnich v klášteře a později jako badatel. Několik statí vydala burjatská orientalistka žijící v Praze PhDr. Lygžima Chaloupková,

---

⁴ Szyjewski, A.: Szamanizm. Kraków 2005, s. 213.

⁵ Záznam z diktafonu pořízený dne 23. 8. 2004 při konzultaci u prof. T. M. Michajlova v Burjatskom naučnom centre v Ulan- Ude, viz též Havlíček, M.: Tradiční náboženské představy Burjatů-šamanistů, [Postupová práce.] Praha 2004, s. 16-17.

kteřá sama pochází z Aginského burjatského autonomního okruhu a česká etnološka Pavlína Brzáková, která v roce 1991 v Tunkinské dolině zahájila svoji dlouholetou badatelskou činnost o sibiřských šamanech. Ze současných autorů je ještě třeba upozornit na mongolistku PhDr. Ivanu Grollovou a známého tibetologa Doc. PhDr. Josefa Kolmaše, DrSc. Velmi zajímavé a zcela opomenuté dílo je kniha Adolfa Zemana z roku 1923 „V kraji šamanů a lámů: Obraz života mongolských Burjatů“, který své zkušenosti nasbíral ještě jako legionář.

Vzhledem k nedostatku vlastních českých děl i překladů se však v této práci většinou odkazují přímo k zahraničním originálům, které jsou zejména v ruštině, ale také polštině a angličtině.

Hlavní páteří soudobé odborné literatury týkající se tohoto problému, kterou používám ve své práci, představují tři autoři: burjatský etnograf, doktor historických věd - Taras M. Michajlov, dále etnografka, doktorka historických nauk N. L. Žukovskaja a nejznámější neruská autorka antropološka Angličanka prof. Caroline Humphrey.

První z nich, Taras M. Michajlov stále v Ulan-Ude aktivně publikuje, o čemž svědčí množství jeho prací o burjatských kultech, jejich kosmologické struktuře a rituálech. Sám, jako nativní autor, dokáže problematiku podat takřikající zevnitř, a proto také jeho bibliografie obsahuje několik děl obecně považovaných za zásadní. Jeho nejvýznamnější dílo „Burjatský šamanismus: historie, struktura a sociální funkce“⁶ do podrobností analyzuje systém a strukturu staré burjatské „černé víry.“⁷ Ve svém díle rozebírá pojetí duší a duchů u Burjatů a analyzuje jejich bohatou burjatskou terminologii. Velmi podrobně

---

⁶ Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm - istorija, struktura i socialnyje funkcii, Novosibirsk 1987, v současné době tato práce je po několika úpravách připravená ke svému novému vydání.

⁷ Toto označení v odborné literatuře použil poprvé Dorži Banzarov ve své stati „Černaja vjera, ili šamanstvo u Mongolov“, která byla několikrát vydána, například Banzarov, D.: Sobranie sočiněnij (2-je opolněnnoje), Ulan- Ude 1997.

popisuje pantheon duchů a bohů, klasifikuje je podle jejich původu - tj. podle horní, střední či dolní sféry světa, a dále podle jejich funkce, již plní v kosmologii Burjatů-šamanistů, a srovnává přitom různé lokální varianty. Detailně se zabývá hlavními burjatskými šamanskými rituály a snaží se objasnit funkci všech jejich hlavních částí a konkrétních úkonů jak v jejich původním kontextu, tak i z objektivních hledisek.

N. L. Žukovskaja, působící na Moskevské státní univerzitě patří v současném Rusku k nejvýznamnějším autorům píšicích o Burjatech. Kromě vlastních prací svým jménem zaštiťuje současné nejvýznamnější souborné práce o Burjatsku a Burjatech. K nim z poslední doby patří zejména velký „Historicko - kulturní atlas Burjatska“⁸ z roku 2001 či rozsáhlé dílo „Burjati“⁹ z cyklu „Národy a kultury“¹⁰ vydané v Moskvě v roce 2004.

Třetí zmíněná autorka Caroline Humphrey je v současné době vedoucí Oddělení mongolistiky a středoasijských studií a Oddělení sociální antropologie na Cambridžské univerzitě. Zabývá se celou řadou témat souvisejících s problematikou postsocialistické transformace v oblasti centrálního Ruska, Sibíře a Mongolska. Autorka sama Burjatsko několikrát navštívila a v jejích knihách lze nalézt mnoho informací o šamanismu z období 90. let. Tyto postřehy mohou být pro českého čtenáře o to zajímavější, že se jedná o autorku s bohatými zkušenostmi z dalších podobně se transformujících regionů Ruska a Střední Asie, přičemž ona sama pochází ze země, která socialismem nikdy zasažena nebyla. To poskytuje odlišný pohled na řadu, pro českého čtenáře, jinak běžných problémů.

---

⁸ Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001.

⁹ Abajeva, L. L. – Žukovskaja, L. N.: Burjaty, Moskva 2004.

¹⁰ Tento cyklus, s jehož vydáváním se začalo v roce 1992, je de facto navázáním na starší cyklus Národy Míra vydávaný Sovětskou akademií nauk v padesátých letech, v jehož rámci vyšla také práce Národy Sibiri, Izdatěfstvo akademii nauk SSSR, Moskva 1956.

K dalším současným autorům přinášejících mnoho zajímavých poznatků, patří Seseema G. Žambalova, v současné době působící na Institutu Mongolistiky, Buddhologie a Tibetologie SO RAN. Ve svých odborných pracích se zaměřuje zejména na lokální skupinu olchonských Burjatů, kterým zasvětila několik svých monografií a článků. Její poslední kniha „Profánní a sakrální svět olchonských Burjatů“¹¹ představuje souhrnné dílo analyzující mimo jiné také místní tradiční šamanistické kultury a roli jezera Bajkal a ostrova Olchon v burjatské kosmologii.

Ze starších prací je třeba připomenout zejména díla dvou autorů. Mladší práce jakutského badatele Gavriila Xenofontova, který podnikl několik terénních výzkumů mezi Jakuty a Burjaty, vyvrcholily výzkumnou cestou do západního Burjatska v roce 1926. Výsledkem této práce je sbírka šamanských příběhů vydaných poprvé v roce 1928 v Irkutsku pod názvem „Šamanské báje a příběhy Jakutů, Burjatů a Evenků“. Ve zkrácené podobě se v roce 2001 objevily také v českém jazyce jako součást výběru Xenofontova díla pod názvem „Sibiřští šamani a jejich ústní tradice“.

Neslavnější práce druhého autora, burjatského učenice Dorži Banzarova z roku 1845, nese název „Černá víra, aneb šamanstvo u Mongolů“. Stať de facto představuje první dílo o této lokální formě šamanismu. Jeho pojmenování jako „černá víra“ pochází z dob přijetí buddhismu Mongoly a stará víra se tak v protikladu s novou vírou stala „...*hrubou (tj. nepropracovanou), neprosvětlenou a je jakoby protikladem buddhismu, který se nazývá žlutou vírou.*“¹²

V práci je použito množství dalších odborných děl, jejichž výčet na tomto místě je bezpředmětný. Jejich stručný obsah je zakomponován přímo do kontextu analyzovaných jevů a problémů i s odkazy. Kompletní bibliografie je uvedena na konci.

¹¹ Žambalova, S. G.: Profannyj i sakralnyj miry olchonskich burjat, Novosibirsk 2000.

¹² Banzariov, D.: Sobranije sočiněnij, Ulan – Ude 1997, s. 31.

Internet, jakožto novodobé medium, přináší mnoho výhod, mezi něž patří snadná dostupnost a aktuálnost zveřejňovaných materiálů - nejrůznějších textů, komentářů, zvukových nahrávek a množství obrazových materiálů. Vzhledem k relativně krátké tradice své existence se zatím nedokázal vypořádat s hlavním nedostatkem, kterým je relativní anonymita zdrojů. To samozřejmě neplatí zcela, řada internetových zdrojů představuje informace zveřejněné oficiálními institucemi a přesnými odkazy k jejich pramenům. Můžeme tak snadno získat užitečné statistické údaje, publikované i nepublikované odborné práce a také zajímavé publicistické články z novin a časopisů, které se touto cestou stávají snadno dostupnými.

Při přejímání informací z internetu je však třeba velmi kriticky zhodnotit jejich původ a účel jejich zveřejnění. Vzhledem k proměnlivosti tohoto informačního zdroje při citování uvádím v závorkách datum získání údajů.

V této práci je aplikována řada zkušeností získaných během několika cest k Burjatům. První návštěvu Burjatů jsem uskutečnil v roce 2003. Cílem této cesty bylo seznámit se s běžnými podmínkami života v současné Ruské federaci, v nichž Burjati žijí. Druhou cestu k Burjatům jsem podnikl následujícího roku s kolegou Petrem Kvíčalou při realizaci společného projektu „Výzkum a analýza procesu národní a regionální identifikace v Burjatské republice“.¹³ Během realizace projektu jsem se zaměřoval především na otázky náboženské identifikace a na postavení a roli šamanismu v současné burjatské společnosti. V rámci výzkumu se mi podařilo navštívit některé od centra vzdálenější rajony Burjatské

---

¹³ Část výsledků z tohoto projektu byla prezentována na konferenci „Question of identity. Religion – Tradition – Modernity“, která proběhla ve dnech 8. – 10. dubna 2005 na půdě Jagelonské univerzity v Krakově, s příspěvkem „Profiling of contemporary identification of inhabitants of the Buryatina republic within the Russian Federation“ a na výstavě „Věčně modré Nebe – šamanismus v Burjatsku“, která proběhla od 4. do 28. srpna 2005 v kolínském Regionálním muzeu.

republiky - Kižinginský, Chorinský a Tunkinský, v nichž jsem se setkal s několika šamany. Další tři návštěvy u Burjatů žijících v Mongolsku jsem absolvoval v první polovině roku 2006 v rámci svého studijního pobytu na Mongolské státní univerzitě v Ulanbátaru. Během nich jsem navštívil několik vesnic ležících v severních ajmacích Mongolské republiky - Chenti, Dörnöd, Selenga a Chövsgöl.

Poslední cesta proběhla v červenci a srpnu roku 2006 a v jejím rámci jsem se zaměřil na Kižinginský, Barguzinský a Kurumkanský rajon Burjatské republiky a na ostrov Olchon, který administrativně leží v Irkutské oblasti. Tato cesta na rozdíl od předcházejících byla vzhledem ke zkušenostem z minulosti a množství kontaktů mnohem efektivnější.

1.2 Struktura práce

Práce je rozdělena do šesti kapitol, které jsou dále členěny na podkapitoly tak, aby postupně rozvíjely jednotlivá témata. Po úvodní kapitole, jež má za cíl seznámit čtenáře s tématem, zdroji a strukturou práce pokračuje kapitola „Země Burjatů“, která objasňuje základní geografická a etno-historická fakta týkající se této práce. Následuje základní seznámení s tím, co to je vlastně šamanismus včetně stručného vývoje tohoto termínu a základních koncepcí jeho výkladu. Kapitola „Struktury burjatského šamanismu“ je věnována kosmologii a pantheonu včetně pojetí lidských duší, na níž navazuje kapitola „Obřadní systém“, která je zaměřená na praktické aplikace kosmologických představ v různých rituálech.

Šestá kapitola „Burjatský šaman“ objasňuje, jak dalece se liší burjatské pojetí šamana od obecného, doplněné o další detaily zpřesňující pozici duchovního prostředníka v burjatské společnosti z různých pohledů. Na závěr je stručné shrnutí výsledků této práce a resumé v anglickém jazyce.

Práce je doplněna výkladovým slovníčkem, který je umístěn v jejím závěru tak, aby čtenář mohl kdykoli potřebný termín nalézt. Naopak hned v úvodu je pro přehlednost uveden seznam používaných zkratk.

Součástí práce je řada příloh - tabulek, map, barevných obrázků, fotografií a také film, které mají za cíl názorně i fakticky doložit popisovaná fakta.

V práci je použito množství termínů v burjatském jazyce, které jsem nechal v originální podobě v azbuce pro jejich snadnější srovnání s burjatskou a ruskou literaturou. V lomené závorce je doplněna česká transliterace a kde to bylo možné, také tučným písmem český překlad, který je pak standardním písmem dále vysvětlen. Výsledná podoba tedy vypadá takto: „**шэпээ** /šeree/- **stůl**, v daném případě **obětiště** v podobě hranice, na které jsou pokládány obětiny duchům, které jsou následně spáleny.“

Celá práce je přístupná v tištěné i digitální podobě umístěné na DVD nosiči včetně všech příloh, se stručným psaným komentářem.

2 CO JE TO ŠAMANISMUS

V současné době se jen málo náboženských jevů těší takové popularitě, jako šamanismus. Bohatý fond různých publikací jménem „novodobé duchovnosti“ zaplňuje pulty knihkupectví, aby „pomohl“ všem lidem bez rozdílu kultury či jazyka objevit „skutečnou podstatu světa“. Již od počátku 20. století vznikla tendence nazývat šamanismem širokou škálu náboženských jevů, přičemž autoři mnohých knih zcela volně zaměňovali termín šaman s čarodějem, kouzelníkem, léčitelem, knězem, medicínmanem atp., jako by se jednalo o synonyma. Tato situace je z velké části zaviněna tím, že dodnes není dostatečně jednotná terminologie, na které by se bez výhrad shodli sami odborníci. Problém představuje nepřesnost těchto termínů a z toho vyplývající otázky, například v čem přesně se odlišuje šaman od čaroděje či kněze, kam až pojem šamanismus zasahuje a co vše za něj ještě můžeme považovat.

Při hledání definice šamanismu je třeba začít od počátku, tedy od původu samotného termínu. Ten je odvozen od ústřední osoby celého konceptu - šamana. Toto všeobecně přijaté označení bylo nejprve převzaté do ruského jazyka z tunguštiny,¹⁴ v níž představoval prostředníka lidí se světem duchů, který působil jako léčitel, exorcista a obřadník. Obsah termínu šaman se v ruském jazyce rozšířil na všechny osoby, které plnily obdobnou funkci u ostatních etnik - vyznavačů nepřehledné masy drobných lokálních náboženství a kultů, obývajících obrovské teritorium Ruského impéria. Prostřednictvím dalších jazyků se pojem začal používat v rámci „přírodních národů“ jiných částí světa.

---

¹⁴ Existuje více variant etymologie výrazu šaman. Velká část orientalistů v 19. století vyvozovala původ tohoto termínu od slova „ša-men“, což je čínský přepis pálijského slova samana (sankr. šramana). Srov. Eliade, M.: Šamanismus a nejstarší techniky extáze. Praha 1997, s. 415-416.

Základem činnosti šamana byla schopnost dosahovat změněného stavu vědomí a navazovat tímto způsobem kontakt s duchovními bytostmi jiných, pro běžné lidi nepřístupných světů. V tomto momentě můžeme rozpoznat dichotomii šamanské kosmologie, je jí existence dvou světů - světa běžného a viditelného na straně jedné a na straně druhé světa skrytého. První z nich, který se ztotožňuje také se světem jevů, či světem profánním, je podle představ šamanistů méně skutečný, jelikož je jen pouhým odrazem „skutečné reality“, kterou běžný člověk nedokáže vnímat ani pochopit. Právě v této pozici legalizuje svoji existenci šaman. Je osobou, která dokáže vidět „to“ co je ostatním členům společnosti zakryté.

Na sociální úrovni pak šaman plní funkci ochrannou - pomáhá a brání členy vlastní skupiny před nesčetnými nástrahami okolního světa, které pramení z problémů přežití v daném životním prostředí a zajištění všech nutných podmínek. Šaman musí neustále obnovovat harmonii mezi světem lidí a přírody, aby se nevyčerpala, čili aby nevznikl jednostranný dluh. Šaman v rámci širší náboženské kosmologie pomáhá v roli psychopompa přivádět a odvádět duše lidí a střežit jejich bezpečí. Jeho posláním je také chránit své svěřence před působením cizích zlovolných sil - rozzlobených duchů, moci jiných šamanů a kouzelníků nebo nástrahami cizích skupin, které by tu jeho mohly ohrozit. Úspěch takřka všeho závisel na přesné a včasné znalosti situace, případně na možnosti ovlivnění různých podmínek, což byly strategické dovednosti kterými šaman díky svým nadpřirozeným schopnostem oplýval.

Základní kosmologickou představou šamanistů je rozdělení univerza na tři vertikálně uspořádané sféry. Jejimi krajními částmi jsou na jedné straně podsvětí a na opačném konci vyšší nebeské sféry. Mezi nimi leží střední svět, který je světem lidí. Tato základní kosmologická představa bývá

zpravidla obohacena o další světy či říše tvořící subsféry,¹⁵ které náleží buď do horní nebo dolní vrstvy.

Šaman plní roli prostředníka mezi světy, který má přístup k tzv. „ose světa“ (axis mundi), což mu umožňuje „kouzelný let“ a cestování do různých úrovní a sfér. Šaman své schopnosti a moc nezískává z vlastní vůle, nýbrž na základě podrobení hluboké vnitřní proměně vlastní osobnosti, kterou si vynutí duchové. Obecně přijatý název tohoto procesu je „šamanská nemoc“ a má své počáteční symptomy a scénář obvyklého průběhu. Ještě dříve, než se adept stane šamanem, objeví se nějaká znamení - mohou se jimi stát jeho vlastní fyzické anomálie,¹⁶ úmrtí blízké osoby nebo jiné zvláštní okolnosti doprovázející jeho narození. Nejčastěji v jinošském věku začne být vyzýván duchy k tomu, aby se stal šamanem, což se navenek projevuje jeho psychicky abnormálním chováním - jedinec vyhledává samotu, toulá se a je duševně nepřítomný. Volání duchů se postupně viditelně zesiluje a pro adepta se stává nezvladatelným. Navíc se v jeho okolí začnou objevovat další příznaky, jako jsou nehody či úmrtí v jeho rodině nebo společnosti, ke které náleží.

Vyvrcholením celé někdy až několikaleté přeměny je psychická krize a zdravotní kolaps – „šamanská smrt a zmrtvýchvstání“. Budoucí šaman při ní skutečně prochází vnitřním prožitím smrti způsobené duchy, kteří jej celou dobu pronásledovali. Je zbaven všech měkkých tělesných tkání, které se stávají jejich potravou. Zbývá kostra je pak stává základem nového, vylepšeného těla. Od duchů získává nové zdokonalené orgány (oči, uši) a sílu, která se pak stává zdrojem jeho schopností. Tato vnitřní část iniciace je doplněna vnější - jednak její formální podobou, kdy v rámci své společnosti budoucí šaman prochází odpovídajícím iniciačním

---

¹⁵ Jejich počet je různý a zpravidla podléhá určitým numerologickým pravidlům. Při počtu nebeských sfér se nejčastěji setkáváme s čísly 7, 9 a 12. Dle: Szyjewski, A.: Szamanizm. Kraków 2005, s. 166.

¹⁶ Velmi populárním příkladem je rozdvojený palec olchonského šamana Valerije.

rituálem, ale také absolvuje teoretické uvedení do tradic a kosmologie vlastní skupiny, která je zprostředkována některým ze starších šamanů.

Každý šaman během iniciace získává jednoho nebo více ochranných duchů. Ti se stávají jeho rádci a pomocníky při kontaktu s jinými silami a také jeho „dopravním prostředkem“ který mu umožňuje kouzelný let. Častým motivem, který se v období šamanské iniciace objevuje, je také tzv. šamanský sňatek, kdy si duch opačného pohlaví vybere adepta za svého partnera, kterého pak doprovází, chrání a pečuje o něj, ale také na něho může žárlit a bránit mu v intimních vztazích s jinými lidmi.

Symbolika rituální smrti a přeměny návratu zpět mezi živé odkazuje na fakt, že šaman je člověk, který dokázal ovládnout duchy a tudíž dokáže také řídit změněný stav svého vědomí, což ho odlišuje od jiných druhů extatiků, mystiků či psychicky nemocných lidí. Ještě donedávna byla mezi odborníky rozšířená tzv. **psychopatologická teorie šamanismu**. Ta tvrdí, že instituce šamanismu je de facto způsobem sociální legalizace psychicky nemocných jedinců v „primitivních společnostech“. Tedy že šamani trpí psychickou poruchou, avšak ve svých skupinách jsou plně akceptováni čemuž odpovídá jejich specifický sociální status. **Alfred Ohlmarks** ve 30. letech 20. století popsal tzv. „Arktickou hysterii“, jejíž příčiny našel v podmínkách, ve kterých obyvatelé Sibíře a Dálného východu žijí - monotónní krajina, nepříznivé klimatické podmínky, dlouhotrvající polární noc a nedostatek či nevhodná skladba vitamínů v potravinách. To vše podle něj působí na zdraví lidí u kterých se objevují různé deprese a neurózy, které pak mají tragický dopad zejména na nejcitlivější jedince. Podle Ohlmarkse existují dvě varianty šamanismu - **šamanismus pravý**, čili **arktický**, který byl právě popsán a **šamanismus nepravý**, **subarktický**. V tomto druhém případě, kde se „arktická hysterie“ neprojevuje tak intenzivně, si musí šamani vypomáhat halucinogenními

prostředky. Řada badatelů tuto teorii dlouhá léta potvrzovala, například Paul Radin napsal o indiánských léčitelích, že „...zásadně automaticky zaměstnávali v roli profesionálního kouzelníka právě šílence, kteří mají tendenci se uchýlovat k nadpřirozenu“,¹⁷ Vladimír Bogoraza mezi čukčskými šamany našel řadu hysteriků a několik schizofreniků a Edwin M. Loeb dokonce objevil, že šamanismus na Niue v Polynésii je dědičná choroba.¹⁸

Přes popularitu této teorie, která se mimo jiné stala důležitým argumentem při kritice zacházení s psychicky nemocnými v západní společnosti, se však objevila řada jejích odpůrců - L. B. Boyer, A. P. Elkin či Sigfried Nadel, který napsal: „*Nejsou takoví šamani, kteří by ve svém každodenním životě byli jedinci anormální, neurotici či paranoici. Pokud by tací byli, byli by uznáni za šílence a zbaveni své kněžské prestiže. (...) Ani neznám žádného šamana, kterého by jeho profesionální hysterie přeměnila v psychicky chorého.*“¹⁹ Mircea Eliade šamana označuje „odborníkem na trans“ či „mistrem extáze“,²⁰ jelikož „*on své duchy ovládá (...) aniž se však přitom promění v jejich nástroj*“.²¹ Tím se šaman liší od ostatních lidí posedlých démony či duchy. Obdobný rozdíl bychom našli při srovnání šamana s **mystikem**, ačkoliv v obou případech je extatická zkušenost považována za posvátnou, mystik se k ní na rozdíl od šamana chová jako k jevu přicházejícímu z vnějšku, který je zcela řízen duchovní bytostí (Bohem).

Jak je již uvedeno výše, šamana obecně můžeme definovat jakožto prostředníka mezi světem lidí a světem duchů, do něhož vstupuje změnou

---

¹⁷ Radim, P.: Primitive Religion - Its Nature and Origin. New York 1937, s. 132, převzato z Szyjewski, A.: Szamanizm. Kraków 2005, s. 38.

¹⁸ Szyjewski, A.: Szamanizm. Kraków 2005, s. 37–44.

¹⁹ Nadel, S.: A study of Shamanism in the Nuba Mountains. In: Journal of the Royal Anthropological Institute, Nr. 76, 1946, s. 36.

²⁰ Eliade, M.: Šamanismus a nejstarší techniky extáze. Praha 1997, s. 25-26.

²¹ Tamtéž, s. 26.

stavu svého vědomí během **transu**. Schopnost dosahovat transu je považována za klíčové kritérium, podle kterého se dá skutečný šaman rozpoznat. Tohoto změněného stavu vědomí šamani docilují různými způsoby, ty dělíme do dvou skupin - cesty přirozené a cesty umělé.

Mezi vědci se dlouho vedla diskuse na téma autentičnosti šamanského stavu za pomoci určitých chemických látek. Doklad o používání přírodních halucinogenních prostředků k dosažení extáze existuje mnoho. Ve východní Sibiři se k tomuto účelu tradičně používal vývar nebo dým z divokého rozmarýnu, rojovníku, jalovce či kůry borovice a nebo se požívaly různé druhy hub, například muchomůrka *Amanita muscaria*. Dlouho převládal názor, že šamanský stav dosažený těmito prostředky nemá „takovou hodnotu“ a že se vlastně vůbec nejedná o skutečný šamanský stav, ale pouze o jeho nápodobu, jak to tvrdí například Mircea Eliade. Podle názorů Andreje Popova šamani používají tyto prostředky jako určitá vábidla na duchy, což jim usnadňuje kontakt s nimi. Některé rostliny či houby byly zase považovány za posvátné a duchové, kteří je obývali se mohli stát pomocníky či učiteli.²²

Do diskuse o podstatě šamanského psychického stavu v roce 1973 výrazně zasáhl neurofyziolog **S. H. Snyder**. Ten objevil, že v těle člověka existují speciální receptory lidských opiátů a zároveň se mu podařilo v mozku izolovat vlastní systém jejich produkce. Hlavní funkcí je, aby v případě ohrožení, ve stresové situaci, v situaci extrémního nedostatku, nebo naopak přebytku vnějších či vnitřních podmětů zablokovaly centrum vnímání bolesti a únavy, čímž se vytváří pocit uvolnění. Stejný efekt, jak Snyder dokládá, má také řada chemických látek, užívaných v různých kulturách při dosahování extatických stavů. Například látky obsažené v peyotlu mají obdobný charakter jako dopamin, či synteticky vytvořená

---

²² Szyjewski, A.: Szamanizm. Kraków 2005, s. 25.

kyselina lysergová (LSD), jež má účinky obdobné serotinu. Výsledkem jeho tvrzení je, že jsou-li změny psychického stavu vědomí způsobené přirozenou či umělou cestou, jejich vliv na lidské tělo je založen na stejných neurofyziologických mechanismech.

Ať už nakonec diskuse na toto téma dopadne jakkoliv, je třeba ještě zdůraznit, že všechny psychické stavy považované za náboženskou zkušenost zůstávají vždy spojené s lidskou percepcí. Vnímání obrazu světa v němž se jedinci posvátno projevuje, je podle neurofyziologů, důsledkem přeorganizování spojovacích drah v mozku. Jelikož podněty - signály o frekvenci 3-6 MHz, působí dlouhodobě, převádí se jich část do projekčních buněk, které vytváří dojem exteriorizace vzniklých vizí do takové míry, že se zdají být skutečnými. Podobně jako v tzv. paradoxní fázi snu (Rapid Eye Movements)²³ dochází ke změnám smyslového vnímání světa, času, prostoru a sebeidentifikace - „*je možné vnímat svoje tělo tak, jakoby je ovládal někdo jiný (posednutí) či naopak se lze vtělit do jiné osoby, předmětu nebo zvířete (projekce). V hlubokém transu se lze ztotožnit také s bytím mimo tělo (exteriorizace)*“.²⁴

Šaman se pomocí změněného stavu vědomí, v němž se projevují právě takovéto psychické procesy, dostává do kontaktu s duchovním světem. Zisky, které z toho čerpá jeho společnost spočívají ve schopnostech a dovednostech, které si šaman osvojil. K těm nejběžnějším patří:

- čarodějnické, magické a léčitelské schopnosti,
- ovládnutí přírodních živlů a počasí,
- komunikace s duchy či dušemi zemřelých,
- komunikace s duchy ovlivňujícími nejrůznější jevy,
- pohyb v prostoru (po Zemi) i mimo něj (do jiných sfér univerza),

²³ http://profil.muni.cz/02_2004/koukolik.html (05. 08. 2006).

²⁴ Szyjewski, A.: Szamanizm. Kraków 2005, s. 17 -18.

- pohyb v čase, s čímž je spojená schopnost divinace (dokáže předpovídat budoucnost, ale dokáže také úspěšně odhadnout minulost lidí, kteří se k němu obracejí). Kromě divinace má šaman také schopnost budoucnost ovlivnit.

Šaman zůstává jakoby ve dveřích vedoucích za hranice všeho známého světa. Co se děje za těmito dveřmi se lze dozvědět jen zprostředkovaně z mytologie, folklóru o šamanismu či šamanových vyprávění, rad a poučení. Na základě těchto ústně předávaných základních stavebních jednotek si pak jednotlivé skupiny doplňují své stávající kosmologie tak, aby zůstaly pochopitelné v kontextu světa jejich vlastních zkušeností, aby měly možnost zůstat v co nejtěsnějším kontaktu se sakrálním světem.

Definice šamanismu se pohybuje v mezích, kdy na jedné straně může být chápán jako náboženství vyskytující se v široké škále místních variant. Na druhé straně pak stojí omezení pojetí šamanismu, na které je nahlíženo jako na pouhý náboženský jev, jehož aspekty jsou v různé míře zastoupeny takřka ve všech náboženstvích světa. Při ještě užším omezení se dostaneme až k definici šamanismu jako „*specifické techniky k dosahování extáze uvnitř různých náboženství*“.²⁵

Pojímání šamanismu jakožto náboženství má dvě podoby. V první se za náboženství považuje šamanismus obecně, v druhém případě se za samostatná náboženství považují jeho jednotlivé formy šamanismu u konkrétních národů či etnických skupin - burjatský šamanismus, tuvinský šamanismus atd.²⁶ Přitom se obě hlediska spíše vzájemně doplňují, než vylučují.

---

²⁵ Werner, K.: Náboženské tradice Asie. Brno 2002, s. 650. a Eliade, M.: Šamanismus a nejstarší techniky extáze. Praha 1997, s. 25.

²⁶ Můžeme ovšem jít do větších detailů a vydělit menší skupiny (tunkický šamanismus, šamanismus Tengerů). Výhodou se pak stanou přesnější a detailnější informace o daném jevu, naopak jako nevýhoda se nám projeví problémy při snaze o jeho generalizaci.

Český religionista Karel Werner,²⁷ použil mongolského šamanismu jako příkladu, na němž se snažil nalézt tzv. čistý šamanismus. Tímto termínem má na mysli prapůvodní náboženství, které se do současnosti sice nedochovalo, ale nicméně, jak tvrdí: „*Když se sestaví všechny známé šamanistické praktiky a s nimi související světónázorové představy, dostaneme tak složitý komplex, že je nutno pro něj předpokládat období nezávislosti jako integrálního systému praktik a implicitních nauk a věr, včetně kosmologie a mytologie.*“²⁸ Dále autor poukazuje na fakt, že mnoho praktik užívaných v mongolském šamanismu není součástí žádného jiného náboženství, ale že existuje zcela „*nezávisle mimo jakoukoliv náboženskou spojitost.*“²⁹ Pohled na šamanismus jakožto na náboženství je hluboce zakořeněn u veřejnosti, což lze doložit příklady ze současného Ruska, kde část populace šamanismus uvádí jako své náboženské vyznání.

---

²⁷ Karel Werner - narozen 1925 v Jemnici, v padesátých letech působil jako asistent na indologii na Filozofické fakultě Palackého univerzity v Olomouci, odkud musel z politických důvodů odejít. Od roku 1968 žil v Anglii, kde působil jako docent indické filozofie a náboženství na univerzitě v Durhamu (1969-1990). Hostoval i na řadě dalších univerzit a v 90. letech pomáhal vybudovat Ústav religionistiky na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

²⁸ Werner, K.: *Náboženské tradice Asie*. Brno 2002, s. 650.

²⁹ Tamtéž, s. 651.

3 ZEMĚ BURJATŮ

3.1 Burjati

Etnikum, které dle jazykové klasifikace řadíme do mongolské větve altajské rodiny³⁰ obývá rozsáhlé teritorium jižní Sibíře severovýchodně od pohoří Východního Sajanu v oblastech směrem na západ, východ a jih od jezera Bajkal a zasahuje až do severních oblastí Mongolska. Největší ostrov tohoto jezera - **Olchon**, je tradičně považován za centrum burjatské oikumeny. Další menší teritoria obývaná Burjaty se nacházejí také ve Vnitřním Mongolsku a v Mandžusku v Čínské lidové republice.

V Mongolsku žijí při severní hranici s Ruskem, s jejíž burjatskou populací tvoří jedno kompaktní osídlení. Jejich největší koncentrace je v ajmacích Dörnöd a Chenti,³¹ které leží na severovýchodě Mongolska a sousedí s Čitinskou oblastí Ruské federace. Burjati z obou stran hranice jsou také příbuzensky, jazykově a etnicky spřízněni. Nejvýznamnější somony s burjatským osídlením v této oblasti jsou Dadal, Binder, Dašbalbar, Cagán Ovó, Bajan Úl, Chuder a Čulúnchorot.

S menší skupinou Burjatů žijících v Mongolsku, spřízněných s Burjaty z Tunkinske doliny, se můžeme setkat také více na západ - v ajmaku Chövsgöl, - v somonech Cagán Úl a Chanch i v přilehlém somonu Tešig ležícím již v sousedním Selenginském ajmaku.

V Mongolské republice jsou považováni spíše za etnickou skupinu než za samostatnou národnost. Dlouhodobé chalkizaci výrazně napomohla genocida Burjatů, která proběhla ve 30. letech 20. století, údajně na přímý

---

³⁰ Dle: tabulky „Rozdělení populace podle jazykové klasifikace“, Hubinger, V. – Honzák, F. – Polišenský, J.: *Národy celého světa*, Praha 1985, s. 328.

³¹ Při svém pobytu v Mongolsku jsem navštívil Burjaty žijící v ajmaku Chenti v obcích Dadal, Bider, v ajmaku Dörnöd, v obcích Bajan Úl a Cagán Úl.

pokyn z Moskvy.³² Celá tato událost však stále ještě čeká na své důkladné zpracování, ačkoliv nepopíratelnou roli přitom sehrál fakt, že většina Burjatů se do Mongolska dostala útekem před komunisty po Velké říjnové socialistické revoluci v roce 1917.³³ Pro část uprchlíků však Mongolsko představovalo jen „přestupní stanici“. Většina z nich pokračovala dále do Číny a někteří až do USA nebo Austrálie.³⁴

Pod vlivem revolučních událostí odešla velká část čitinských Burjatů po roce 1917 do oblasti Mandžuska, kde se usídlili v okolí jezer Dalajnúr a Bujrnúr a též u ústí řeky Uršna v oblasti, která byla obývána populací přibližně dvaceti tisíc etnicky příbuzných Bargů.³⁵ Další skupina asi tři tisíc čitinských Burjatů z oblasti Bortochoj v dnešním Aginském autonomním okruhu³⁶ odešla v téže době pod vedením nojona Ajúše do oblasti Chulunbuiru ve Vnitřní Mongolsku na území Číny. Pro ní se dnes používá již zažitý název šinechenští Burjaté.³⁷

Část Burjatů žijících v Mandžusku v důsledku tzv. „Kulturní revoluce“ odešla do Mongolska, kde výrazně rozšířila již zmíněnou komunitu v severní části Dörnödského ajmaku. Většina však byla nucena zůstat v Číně a jejich kontakty s ostatními Burjaty tak zůstaly na mnoho let

---

³² Celá akce údajně proběhla velmi rychle. Do jednotlivých obcí přijeli blíže nespecifikovaní vykonavatelé státní moci a podle seznamů vyhledali konkrétní osoby burjatského původu. Pod záminkou výslechu je odvedly rovnou na popraviště, obvykle do lesa nedaleko jednotlivých obcí, kde později příbuzní našli jejich těla. Dle: Munkh Enkhtaivan.

³³ Většina Burjatů žijících v Mongolsku, s nimiž jsem na toto téma hovořil, uváděla starší data odchodu z Ruska - rok 1912 či 1914. Tato data se v jejich podání stahovala ke starším politickým událostem, které samotné VŘSR předcházely nebo se údajně jednalo „o spontánní návrat do země svých předků“. Za důležité však považuji upozornit na politické problémy a následnou genocidu Burjatů v 2. polovině 30. let. To mnohé z nich vedlo k tomu, že se začali skrývat a měnit příjmení a svůj původ, aby alespoň oficiálně zakryli skutečný důvod odchodu z revolučního Ruska a vyhnuli se represím. Je tedy pravděpodobné, že ze stejného důvodu pozměnili také uváděné letopočty.

³⁴ Pro část uprchlíků však Mongolsko představovalo jen „přestupní stanici“. Většina pokračovala dále do Číny a odtud nejčastěji do USA nebo Austrálie. Dle: Cedebdorž.

³⁵ Etnická skupina příbuzných Burjatům, kteří jsou potomci Ojn-aradů z okolí Bajkalu. Dnes obývají oblast Chölön a Bujr ve Vnitřním Mongolsku. Grollová, I. – Zikmundová, V.: Mongolové – pravníci Čingischána. Praha 2001, s.53-54.

³⁶ Bělka, L.: Tibetický buddhismus v Burjatsku, Brno 2001, s. 35.

³⁷ „Šinechen“ v burjatské jazyce označuje nové místo – prostor.

přerušeny. Z této doby jsou známy ojedinělé případy ilegálního odchodu z Číny, jak do Mongolska, tak dokonce i do Sovětského svazu.

Tato migrace realizovaná často za podpory rozsáhlé příbuzenské sítě umožňující pololegální spolupráci s příslušníky státních orgánů v méně dostupných oblastech zůstala utajena veškeré státní agendě a unikla tak zcela veškerým oficiálním záznamům.³⁸ Celková současná populace Burjatů žijících v Mongolsku, podle statistik z roku 2000, činí 40 620 lidí, z nichž převážná většina (okolo 28 000), žije v Dörnödském ajmaku.

Od devadesátých let minulého století se vzájemné vztahy Burjatů žijících v různých státních celcích obnovují. Významná je spolupráce při pořádání kulturních akcí, konferencí, festivalů, sportovních klání či setkání mládeže. Nejznámější z těchto akcí je festival Altangana pořádaný každý druhý rok formou hudební a divadelní soutěže. V národních kolech se setkávají Burjati žijící v jednotlivých státech nebo autonomních či správních celcích, poté postupují do finále pořádaném střídavě v jednotlivých regionech obývaných Burjaty. První ročník soutěže proběhl v roce 1994 v Ulan-Ude, následující ročníky například v Binderu či Čejbolsanu v Mongolsku nebo ve městě Aginskoje v Aginském burjatském AO. Zatím poslední finále bylo uskutečněno v červenci 2006 v Ulan-Ude³⁹ a následující v roce 2008 proběhne v Irkutsku.⁴⁰

Velmi intenzivní jsou vztahy na úrovni náboženské. Příkladem jsou kontakty mezi buddhistickými kláštery tibetské tradice Gelugpa, v jejichž rámci jsou realizovány návštěvy duchovních učitelů, mistrů a chubilgánů, zahraniční stáže chuvaraků či vybraných lamů. V této souvislosti je

---

³⁸ Od informátora Edika Batajurenova jsem slyšel příběh o jistém příbuzném, který takto přišel z Číny a jehož občanství v tehdejší SSSR bylo vytvořeno pololegální cestou.

³⁹ Osobně jsem se zúčastnil jen semifinále, které proběhlo v květnu 2006 v Ulánbátaru. Z jiných kulturních akcí jsem se zúčastnil také „Malad’ožnovo festivalu stran Aziatskovo a Tohookenskovo regiona“ v srpnu 2004, který měl výrazný mongolský charakter přesto, že se ho účastnili i jiné národnosti - Tuvinci, Tataři, Rusové a Číňané z Thajvanu.

⁴⁰ Dle: Biligsajchan.

podstatné připomenout ještě důležitost rostoucích vztahů s Tibetem, zejména v posledním období částečného uvolňování náboženských svobod v Číně.

Intenzivní kontakty jsou také patrné u vyznavačů šamanismu. Jedná se o běžné návštěvy u věhlasných mistrů, vztahy učitelů a jejich žáků,⁴¹ ale také vzájemná setkání šamanů při nejrůznějších akcích duchovního či folkloristického charakteru. Příkladem je centrum v Charchiře (somon Bajan-Úl, ajmak Dörnöd), které v 90. letech vzniklo z iniciativy burjatského šamana Cerembávy. Na tomto místě se pravidelně setkávají šamani k nejrůznějším akcím, jednou z pravidelných je například tzv. „otvírání a zavírání nebe“.

Podle statistik z roku 1989 byl celkový počet Burjatů v Ruské federaci 421 682. Necelých 60 procent z nich, tedy 249 525 lidí, obývá samostatný autonomní celek tzv. Burjatskou republiku. V sousední Čitinské oblasti jich podle stejného zdroje žije 66 625 – tj. 15,8 procent Burjatů. V té se nachází samostatný Aginský burjatský autonomní okruh s 42 355 Burjaty, představujících přes 10 procent jejich celkové populace v RF. V Předbajkalsku v Irkutské oblasti žije 15,8 procent - tedy 77 330 Burjatů. Do tohoto čísla je také zahrnuto 49 023 osob žijících na území Ust'-Ordinského autonomním okruhu,⁴² ti představují necelých 12 procent burjatské populace Ruské federace. Většina ze zbývajících 6,7 procent Burjatů žije ve dvou samostatných městských komunitách v Moskvě a v Petrohradě.⁴³ Při zhodnocování těchto čísel⁴⁴ je též nutné brát

---

⁴¹ Setkal jsem se osobně s několika případy, kdy šaman žijící v Mongolsku se stal duchovním učitelem burjatské žákyně Lija Tagmitovna z Kižingy z Ruska. Dle: Žargal Cybikova.

⁴² Ust'-Ordinský AO bude od 1. ledna 2007 připojen k sousední Irkutské oblasti a jako samostatný autonomní celek tedy přestane existovat. Regulérnost referenda, které o otázce připojení proběhlo 16. dubna 2006, je zpochybňováno zejména Burjaty žijícími v Burjatské republice. Ti se obávají nejvíce toho, že se jedná o vládu zorganizovanou precedent, jež povede k širokým administrativním změnám a omezení autonomie řady národností v RF v následujících letech. Obyvatelé Ust'-Ordinského burjatského AO, motivováni především slibovanými ekonomickými výhodami, svého autonomního celku podpořili.

⁴³ V Moskvě jich žije kolem dvou tisíc, o něco méně pak v Petrohradě.

v úvahu, že se jedná o oficiální statistiky týkající se pouze obyvatel s trvalým pobytem nebo minimálně legální registrací v daném místě. Vzhledem k formálním komplikacím při jejich získávání tak skutečný počet Burjatů žijících v obou metropolích převyšuje oficiální statistiky. Další skupinou Burjatů jsou studenti vysokých škol, zejména v Moskvě, Tomsku a Petrohradě, kteří sice legální registraci mají, ale ve výsledcích ze sčítání lidu jsou započítáni do míst svého trvalého bydliště.

Z jazykové klasifikace je patrná příbuznost Burjatů s ostatními mongolskými kmeny tvořícími etnické jádro současného mongolského národa, zejména s Chalchy, ale také s menšími skupinami - Bajandy, Bargy, Darigangy, Darkhady a Dörvöty, kteří žijí v Mongolské republice či s Paonany, Dahury, Mongóry z Vnitřního Mongolska. Jejich společný „pramongolský substrát“, dnes jen těžko rekonstruovatelný, se stal také základem současných Burjatů. Kromě něj je na etnickém základě Burjatů patrný i podíl tunguzských kmenů, jejichž přítomnost je v oblasti doložena dávno před příchodem Mongolů.⁴⁵ Výrazný je i podíl Jakutů a dalších turkických kmenů. Některé z nich, zejména v méně přístupných horských oblastech v pohraničí, dodnes tvoří specifické etnické skupiny v rámci Burjatů. Nejznámějším příkladem jsou Sojoti – skupina pravděpodobně tuvinského původu žijící v Tunkinském a Okinském rajonu v Předbajalsku, která přijala burjatský způsob života i jazyk.⁴⁶ V západní části Burjatska existují i jiné skupiny, které se vymezují jako rody, jež jsou „podle vlastních tradic poburjatštěnými Kirgizi, Altajci, Tuvinci a podobně.“⁴⁷

---

⁴⁴ Je zajímavé, že tyto, relativně staré číselné údaje jsou použity i v nejnovějších knihách věnovaných Burjatům - Abajeva, L. L. - Žukovskaja, N. L.: Burjaty. Moskva 2004, s. 11. či Žambalova, S. G.: Profannyj i sakral'nyj miry ol'chonkich Burjat. Novosibirsk 2000, s. 9.

⁴⁵ Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s. 258 – 317.

⁴⁶ Při svém studijním pobytu v Ulánbátaru jsem se setkal s dvěma Sojoty. U této skupiny od konce 90. let probíhá státem podporovaná revitalizace, jejíž cílem je záchrana její kultury a hlavně jazyka.

⁴⁷ Bělka, L.: Tibetický buddhismus v Burjatsku, Brno 2001, s. 33.

Složitá **etnogeneze** Burjatů pokračovala až do přelomu 17. a 18. století, kdy se u mongolojazyčných kmenů a rodů⁴⁸ žijících v této oblasti začala postupně formovat společná národnost, jejíž vnitřní diferenciaci přetrvává dodnes. Na nejvyšší úrovni můžeme rozdělit Burjaty do dvou hlavních skupin, jejichž přibližnou hranici tvoří jezero Bajkal. První skupinou jsou západní, čili předbajkalští Burjati - pro něž se dnes také používá jako synonymum nepřesné označení irkutští Burjati.⁴⁹ Druhou je pak skupina východních, zabajkalských Burjatů. U obou hlavních skupin můžeme nalézt rozdíly, které jsou determinovány odlišnostmi v krajině. Rozdílná adaptace na životní prostředí vedla k vytvoření různých **způsobů hospodaření** a samozřejmě i k odlišným pohledům na svět, což ovlivnilo také vytvoření některých rozdílů v náboženských představách.

Do oblasti Zabajkalska zasahuje z jihu otevřená stepní krajina, která se postupně s přibývajícím zeměpisnou šířkou (čili směrem na sever) mění v lesostep s rozsáhlými pastvinami. Právě v této přechodné krajině vyvinuli východní Burjati vlastní způsob kočovného pastevectví podle mongolské tradice zaměřené na chov ovcí, koz, skotu, koní a velbloudů.⁵⁰ Dále na sever osídlení Burjatů výrazně slábne. Krajina se mění v nepropustnou tundru, kde je třeba uplatnit jiný způsob hospodaření - kočovné pastevectví sobů kombinované s lovem, což je charakteristické pro tunguzské Evenky.

Podobnou změnu ve vývoji krajiny můžeme zaznamenat ve směru z východu na západ. Pod vlivem rostoucí nadmořské výšky a s ní spojené

---

⁴⁸ Nejvýznamnější z nich byly v západní části kmeny Bulagatů, Echiritů, Chongodorů, na východě Chorioné, Tabangutové. Viz Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjati, Moskva 2001, s. 267-8.

⁴⁹ Nepřesnost tohoto termínu spočívá v tom, že se za irkutské Burjaty považují Burjati z Irkutské oblasti. V běžném používání však termín „předbajkalský“ a „irkutský Burjat“ splývá a je možné jej vztáhnout i na Burjaty žijící v Tunkinském nebo Okinském rajonu, které leží v Předbajkalsku, ovšem nejsou součástí Irkutské oblasti, ale Burjatské republiky.

⁵⁰ V burjatštině stejně jako v mongolštině existuje speciální označení pro tato domácí zvířata - **Табан хушуу мал** /*taban chušuu mal*, což lze přeložit jako pět druhů dobytka.

zvýraznění reliéfu se otevřená stepní krajina postupně uzavírá v horských údolích Východního Sajanu a Chamardabanu obklopených tundrou. Osídlení se v těchto oblastech koncentruje do rozsáhlejších dolin, jako je tomu například v Tunkinské dolině.

To má dopad na klimatické podmínky a složení biosféry a tím i na možnosti adaptace způsobu života člověka v tomto typu krajiny. V oblastech Předbajkalska se tradiční stepní typ kočovného chovu zvířat, typický pro východní Burjaty⁵¹ či Mongoly, projevil jako nedostatečný, a proto se v této oblasti výrazněji uplatnil lov a rybolov. Ze stejného důvodu také proces přijetí zemědělství proběhl v této oblasti dříve a rychleji než v Zabajkalsku, přestože ve stepních oblastech jsou k tomu relativně výhodnější přírodní podmínky.

Uvnitř obou hlavních skupin se tradičně rozlišují další menší, které spíše než na geografickém základě jsou vymezeny rodově. Z počátku 19. století je známo patnáct hlavních skupin⁵² - deset v Předbajkalsku: (nižněudinští, udiňští, balaganští, kudiňští, alarští, věrchnělenští, olchonští, tunkinští a okinští Burjati) a pět v Zabajkalsku: (selenginští, kudarinští, barguzinští, chorinští a aginští Burjati).⁵³ V průběhu 19. století se vydělilo ještě několik menších skupin jako například unginští, bochanští či zakamenští Burjati. Toto vnitřní členění Burjatů je dodnes stále běžné a s drobnými úpravami odpovídá také dnešnímu rozdělení na jednotlivé administrativně správní regiony, tzv. rajony. Burjati, u kterých dlouho přetrvalo rodové zřízení, tak stále pocítují silnou sounáležitost k místu

---

⁵¹ Dodnes to ovšem platí pouze pro aginské Burjaty. Ve většině Burjatska došlo v období komunismu ke kolektivizaci. Během ní se také změnila orientace a způsob hospodaření - výrazně přibýlo chovu hovězího dobytka a naopak ubylo chovu ovcí a ve většině oblastí vymizel chov velbloudů. Celoroční chov dobytka se změnil na sezónní a zvířata se na zimu ustájovala. Rozdíly v hospodaření jsou patrné při srovnání se sousedním Mongolskem, kde pastevectví zůstalo zachováno ve své původní podobě dodnes.

⁵² Zde jsem narazil na problém, jak přesně tento typ skupiny určit. Zřejmě nejpřesnější by bylo označení kmen, většinou se jedná o skupinu několika příbuzných rodů. Od tohoto označení jsem však nakonec ustoupil, jelikož není ani mezi Burjaty, ani v ruské literatuře zažité.

⁵³ Žambalova, S. G.: Profannyj a sakralnyj miry olchonskych Burjat, Novosibirsk 2000, s. 15.

svého rodového původu - k regionu či městu, kde se narodili nebo odkud pocházejí jejich předkové.

Dodnes je také zachována **odlišnost** jednotlivých skupin v **dialektech**, jejichž způsoby třídění ovšem nejsou jednotné.⁵⁴ V této práci je předložena klasifikace dialektů z atlasu Burjatie, který je rozděluje do čtyř skupin a dvou samostatných nářečí. Jejich geografické rozšíření je uvedeno v příloze.⁵⁵ Vzájemná srozumitelnost různých dialektů závisí na tom, jak jsou od sebe vzdálené geograficky a vývojově. Podle vlastních slov Burjatů si „*lidé hovořící odlišnými dialekty bez použití literárního jazyka porozumí velmi špatně, asi stejně jako kdyby Burjat měl rozumět mongolštině.*“⁵⁶ To je samozřejmě odlišné u různých skupin. Nejblíže mongolštině je lokální forma burjatštiny Čitinské oblasti. Naopak pro předbajkalské Burjaty, jejichž dialekty jsou nejvíce ovlivněné ruštinou, je mongolština cizím jazykem.

V období formování národního uvědomění v 19. století byl vytvořen společný literární jazyk, pro jehož základ byla použita burjatština z oblasti dnešního Chorinského a Kižinginského rajonu.⁵⁷ Jazyk se začal učit ve školách již v 19. století a byly v něm vydávány knihy a periodika. Burjatština prošla vlastním vývojem písma. Nejprve se používalo tradiční staromongolské písmo, v letech 1931 se v oficiálně přešlo na latinku⁵⁸ a v roce 1937 na upravenou azbuku,⁵⁹ která se používá dodnes. Na rozdíl

---

⁵⁴ O této bohatosti se lze dočíst již v Narodech Sibiri, kde se autor omezuje na výčet relativity hodnocení dialektů v několika úrovních, blíže viz Tolstov, S. T.:Etnografičeskije očerki- Narody sibiri. Izdatelstvo akademii nauk SSSR, Moskva 1956, s. 217.

⁵⁵ Viz mapa č. 3: Rozložení burjatských dialektů.

⁵⁶ Této konkrétní formulaci Elviry Sandanovi odpovídá svědectví řady dalších informátorů.

⁵⁷ Oblast středního Burjatska na severovýchod od Ulan-Ude obývaná chorinskými Burjaty. Dle: Elvíra Sandanova, Edík Batajurenov.

⁵⁸ Latinka se k Burjatům, stejně jako k jiným národům Sibíře, dostala již dříve díky působení křesťansky výhradně protestantských misionářů ze západní Evropy. Dle:Dylygma Sambujevna Sambujeva

⁵⁹ O vývoji burjatského písma blíže viz Dugarova-Montgomery, Y.-K. - Montgomery, R.: The Buriat Alphabet of Agvan Dorzhiev. In: Mongolia in the Twentieth Century. Landloket Cosmopolitan, s. 78-97.

od sousedního Mongolska se v Burjatsku neuvažuje o návratu k jakékoliv dříve používané formě písma.

Ve znalosti a užívání **burjatštiny** jsou v současné době rozdíly. Můžeme nalézt několik variant. U nejstarších generací, které žijí zejména v odlehlých a méně dostupných oblastech, výrazně převažuje znalost lokálního dialektu burjatštiny. Střední generace, popřípadě mladší generace, narozené na venkově, bývají obecně bilingvní, přičemž burjatštinu znají v obou verzích – jak v její literární formě, tak i v lokální podobě.⁶⁰ U mladší generace, zejména u těch, kteří se narodili ve městě, se burjatský jazyk vytrácí, protože dobrá znalost ruštiny je základním předpokladem úspěšného života v současné společnosti, zejména v její pracovní sféře, zatímco burjatština takové uplatnění nabídnout nemůže.⁶¹ V praxi se lze tedy setkat s množstvím mladých lidí, kteří oficiálně proklamují zájem o studium rodného jazyka, ovšem se skutečným studiem začne jen málo z nich. Na druhou stranu v posledních letech dochází k intenzivnímu rozvoji znalosti burjatského jazyka, který se dnes jako volitelný předmět vyučuje na všech základních školách, alespoň teoreticky.⁶² Burjatský jazyk se učí dokonce děti s výrazně převažujícím ruským původem. Příčiny jsou ryze pragmatické - znalost místního jazyka zjednodušuje komunikaci a je též považována za součást „všeobecného vzdělání“. Jako součást národního programu existují v největších městech

---

⁶⁰Toto je případ všech informátorů, pocházejících z Kižingy, Chorinska a Tunkinského rajonu.

⁶¹ S podobným problémem jsem se setkal při svých pobytech v českých vesnicích v rumunském Banátu, kdy děti učící se na základní škole větší množství jazyků pak ve výsledku neovládaly ani jeden dostatečně. To jim způsobovalo problémy při získávání odborné kvalifikace a hledání zaměstnání.

⁶² K tomuto problému jsem dostal řadu různých informací. Někteří informátoři upozorňují na to, že ve velkém množství škol se burjatský jazyk vyučuje velmi nekvalitně, ne v takovém rozsahu jak je to v učebních osnovách nebo dokonce vůbec. Dle: Samira Tachanova, Ariadna Kyšiktujeva. Například ovšem v Kižinze je ročník rozdělen do dvou tříd - burjatské a ruské. V prvním typu se nejprve vyučuje v burjatském jazyce a postupně se přechází na ruský jazyk. Jelikož děti i učitelé jsou bilingvní, nehraje v praxi u starších studentů velkou roli, v jakém jazyce zrovna výuka probíhá. V ruských třídách jsou povinné 2 hodiny burjatštiny týdně, o kterou není příliš velký zájem, čemuž také odpovídá kvalita výuky. Dle: Dylygma Sambujevna Sambujeva. Je tedy evidentní, že do značné míry záleží na té které oblasti a úrovni jejího ruského, respektive burjatského osídlení.

školy specializované na rozvoj jazyka, posílení etnického a lokálního uvědomění a zachování kulturních tradic Burjatů.

3.2 Burjatská republika

Celá oblast dnešní ruské jižní Sibíře osídlená mongolskými a burjatskými skupinami se oficiálně dostala pod kontrolu Ruského impéria v roce 1689 tzv. Něrčinskou dohodou. Tomu předcházelo v roce 1648, během tažení Kozáků pod vedením atamana Vasiljeva Kolesnikova do Zabajkalska,⁶³ prohlášení Choriburjatů usídlených podél řeky Udy, za poddané ruského cara. Během následujících dvaceti let se pak celá oblast dostala pod kontrolu Moskvy.⁶⁴ Ze strany Burjatů došlo k potvrzení tohoto stavu uzavřením smlouvy s carským zmocněncem o přijetí poddanství.⁶⁵

K definitivnímu potvrzení burjatské podřízenosti ruské moci došlo v roce 1727 tzv. Kjachtskou dohodou o hranici mezi mandžuskou Čínou a Ruskem. Oddělení Burjatů od ostatní mongolské populace vedlo k dokončení jejich etnogeneze jako samostatného etnika.

Po celou dobu existence carského Ruska bylo území obývané mongolskými etniky administrativně rozděleno na dvě hlavní části - Irkutská oblast a Zabajkalsko. V obou jednotkách byly také zahrnuty oblasti obývané dalšími etniky. Na tom se podílela nekompaktnost osídlení mongoljazyčného obyvatelstva a vzájemné prostorové prolínání s dalšími etnickými skupinami v některých oblastech (území dnešní Čitinské a Irkutské oblasti, Bauntského a Okinského rajonu Burjatské republiky). Ani ruská carská vláda, sídlící daleko na západě, neměla

⁶³ Kozáci atamana Kolesnikova se do oblasti Zabajkalska dostali v roce 1646. Z této výpravy také pochází nejstarší záznamy o buddhismu v Burjatsku. Bělka, L.: O tibetském buddhismu v Burjatsku. In: Revolver Revue 28 1995, s. 42.

⁶⁴ Obyvatelstvo Předbajkalska se pod kontrolu Rusů dostalo samozřejmě dříve, již z roku 1637 pochází tzv. „Sibiřský rozkaz“, nejstarší úřední dokument, který upravoval vztahy mezi ruskými úředníky a tzv. jinorodci - žijícími okolo jezera Bajkal. Bělka, L.: Tibetský buddhismus v Burjatsku, Brno 2001, s. 50.

⁶⁵ Werner, K.: Náboženské tradice Asie – od Indie po Japonsko, Brno 2002, s. 657.

samozřejmě zájem vytvářet větší administrativní jednotky čistě podle etnického, náboženského či jazykového klíče, jelikož by se tím zhoršila možnost kontroly ve vzdálených oblastech.

V tomto směru došlo ke změně až po pádu carské moci. Na základě programového požadavku nové ruské vlády v květnu 1923, tzv. uznání práva národů na sebeurčení, byla vytvořena první verze autonomní republiky, jež zahrnovala celou Sibiř s populací mongolského původu. Tato Burjatsko- mongolská republika měla rozlohu 384 574 km² a byla původně složená z devíti ajmaků (Tunkinský,⁶⁶ Bochanský, Věrchněudinský,⁶⁷ Alarský, Echirit-Bulagatský, Aginský, Barguzinský, Chorinský a Čitinský).⁶⁸

Během její krátké existence se počet ajmaků několikrát změnil. V roce 1924 jich bylo osm, v roce 1927 sedmnáct, v roce 1930 byla celá republika správně zařazena jako součást východosibiřského kraje a jejich počet se zvýšil na dvacet jedna. Dne 26. září 1937 došlo k rozpadu Burjatsko-mongolské republiky díky zrušení správního celku Východosibiřské oblasti a jejímu rozpadu na Irkutskou a Čitinskou oblast, mezi kterými zůstalo patnáct ajmaků nově zformované Burjatské republiky, která se s drobnými změnami udržela dodnes. Po změnách v roce 1937 tak za hranicemi zůstala část burjatské populace v obou zmíněných sousedních administrativních celcích, z jejichž jader byly vytvořeny autonomní okruhy. V Irkutské oblasti vznikl Ust'-Ordynský burjatský autonomní okruh a v Čitinské oblasti Aginský burjatský autonomní okruh.

---

⁶⁶ Tento ajmak je uveden pouze v Bělka, L.: *Tibetský buddhismus v Burjatsku*, Brno 2001, s. 34.

⁶⁷ V práci Žukovskaja, N. L. a kol.: *Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii*, Moskva 2001, s. 16, je označován jako Selenginský ajmak.

⁶⁸ Bělka, L.: *Tibetský buddhismus v Burjatsku*. Brno 2001, s. 34, V atlase Burjatska je uvedeno, že z jmenovaných územně správních jednotek Burjatsko - mongolskou republiku tvořilo pouze prvních pět s 455 000 obyvateli, zbývající čtyři tvořily tzv. Burjatsko- mongolskou oblast Dálného východu. Žukovskaja, N. L. a kol.: *Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii*, Moskva 2001.

Současná Burjatská republika svojí rozlohou 351 300 km² představuje území o přibližné velikosti Česka, Slovenska a Polska dohromady, je autonomním celkem Ruské federace složeným z dvaceti jedna rajonů. Přehledná tabulka administrativního členění, včetně obou burjatských autonomních okruhů s jejich správními středisky, počtem obyvatel a rozlohou je uvedena v příloze včetně⁶⁹ samostatné mapy znázorňující rozložení jednotlivých celků.⁷⁰

Současný počet obyvatel Burjatské republiky je okolo 1 045 600⁷¹ obyvatel. Největší koncentraci obyvatelstva můžeme zaznamenat v průmyslových oblastech a podél komunikací, jejichž hlavní osy představují Transsibiřská a přilehá Transmongolská magistrála v jižní polovině území a relativně nově vybudovaná Bajkalsko-amurská magistrála, protínající Burjatsko v jeho severní části. K demografické charakteristice je nutné ještě upozornit na změny v přirozeném přírůstku, který počátkem 90. let pod vlivem ekonomických změn výrazně poklesl z 9,1‰ v roce 1990 až na -0,3‰ v roce 1993⁷² a na této úrovni drží do současnosti.

Etnické složení současné Burjatské republiky je svojí strukturou podobné jiným autonomním politickým jednotkám (republikám, autonomním okruhům atd.) v Ruské federaci. Pro ně je charakteristická výrazná převaha obyvatelstva slovanského původu, které nad autochtonním obyvatelstvem převládlo po více než tři století trávající imigraci.⁷³

⁶⁹ Dle: Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001.

⁷⁰ Viz tabulka č. 1, mapa č. 1 v příloze.

⁷¹ Bělka, L.: Tibetský buddhismus v Burjatsku, Brno 2001, s. 31, či Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s.456 je to 1 052 500 obyvatel.

⁷² Snížení porodnosti a s tím související pokles přirozeného přírůstku lze však zaznamenat již v předcházejících letech a to v souvislosti s politickými a hospodářskými změnami koncem 80. let během přerestrojky. Podrobnější informace viz Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s. 457.

⁷³ Ruské obyvatelstvo se v této oblasti stalo dominantní již koncem 19. století, podle Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s. 456-463.

Dnes, plnými sedmdesáti procenty, se nejvýrazněji na etnické skladbě podílí Rusové. Celý proces jejich kolonizace se výrazně urychlil během industrializace začínající počátkem 20. století a stavbami železnic - Transsibiřské magistrály a BAMu. V usídlování ruských kolonistů můžeme zaregistrovat několik základních etap.

V první etapě proběhla kolonizace vojenská, byl vytvořen systém pevností propojených komunikacemi. Osazenstvo těchto pevností, **Kozáci**, začali brzy pro posílení obranyschopnosti hranic impéria rekrutovat vojáky z řad mongolozjazyčného obyvatelstva, jejichž výhodou bylo, že si sami bez problémů dokázali pořídit všechny potřebné zbraně a měli také k dispozici dostatečné množství kvalitních koní. Postupně se tak vytvořila specifická skupina burjatských Kozáků, jejíž status byl podobný postavení Kozáků v jiných částech říše. Jednalo se o svobodné obyvatelstvo s hlavním posláním střežit státní hranici.

V další etapě se do oblasti jižní Sibíře dostávali **obchodníci**, kteří na jedné straně obchodovali s obyvateli Sibíře, na druhé straně zprostředkovávali dálkový obchod mezi centrálním Ruskem a Čínou. Vojenské a obchodní stanice se postupně rozšířily na obce, do kterých přicházeli další kolonizátoři ze západní části impéria. Někteří se sem dostali dobrovolně s vidinou lepších životních podmínek nebo možnosti zbohatnutí, jiní nedobrovolně, většinou politicky nebo nábožensky nepohodlní lidé, kteří byli na Sibíř vyhnáni. Touto cestou se do Burjatska dostaly i další současné etnické a národnostní menšiny, zejména Ukrajinci, ale také Tataři, Bělorusové, Poláci a obyvatelé ze zemí Střední Asie a Kavkazu.

Specifickou skupinou, etnickým původem také slovanskou, kterou v Burjatsku můžeme nalézt jsou tzv. **staroobrjadci – semjeskije**. Ti vznikli jako náboženská komunita v 17. století po tzv. Nikonových

reformách v pravoslavné církvi. Odmítli přijmout změny v rituálech z obavy z narušení kontinuity a ohrožení pravověrnosti. Tím byli vyloučeni z oficiální pravoslavné církve a byli tolerováni pouze v periferních oblastech Ruského imperia. Do Burjatska přišli až sekundárně ze západních oblastí říše (dnešní Ukrajina, Bělorusko a Polsko) v několika vlnách v období od konce 17. do poloviny 19. století.

V nejryzejší formě se dodnes zachovali v několika obcích: Bolšoj Kunal, Kujtun, Novoj Brjan a Targatate.⁷⁴ Je pro ně typická uzavřenost před okolním světem posilovaná silnou endogamií. Dlouhodobým uzavřením před okolním světem a jeho „nekřesťanskými“ vlivy se u této skupiny vytvořila svérázná kultura a dodnes živý folklór, obojí podmíněné náboženskými prioritami jejich nositelů.

Burjati svými dvaceti čtyřmi procenty obyvatel dnes tvoří až druhou nejvýznamnější etnickou složku Burjatské republiky. Počet obyvatel se pohybuje okolo 250 000 osob⁷⁵ a jejich geografické rozložení je podmíněno faktorem nedostupnosti a vzdálenosti od průmyslových center. Největší zastoupení Burjatů nalezneme v Okinském, Zaigrajevském, Kižinginském, Tunkinském a Kurumkanském rajonu.⁷⁶

Další dosud nezmíněnou autochtonní etnickou skupinou jsou **Evenkové** náležející do mandžusko–tunguzské větve altajské jazykové rodiny. Kromě Burjatska, žijí rozptýleně v tundře v širokém pásu mezi Jenisejem a Ochotským mořem. Pro jejich osídlení je charakteristické prostorové prolínání s jinými národnostmi, podmíněné kočovným způsobem života a pastevectvím sobů v nehostinné tundře, kam byli vytlačeni svými

⁷⁴ Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s. 259.

⁷⁵ V roce 1993 se k etnickým Burjatům přihlásilo 249 500 osob – Bělka, L.: Tibetský buddhismus v Burjatsku, Brno 2001, s. 31.

⁷⁶ V těchto rajonech je procento zastoupení Burjatů vyšší než padesát procent. Viz Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s. 460, mapa: naselenje, nacionalnnyj sostav naselenija po respublikе.

sousedy. V Burjatsku se k evenské národnosti hlásí přibližně 30 000 tisíc obyvatel a to převážně v Kurumkanském a Bauntovském rajonu.⁷⁷

---

⁷⁷ Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko - kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s. 318. V roce 2002 došlo k úpravě statusu Bauntosovského rajonu, který se stal Bantusovským Evenckým nácionálním rajonem. Dle: Edik Batajurenov.

4 STRUKTURY BURJATSKÉHO ŠAMANISMU

4.1 Základní koncepce

Základní tradiční burjatské představy o světě a jeho fungování, stejně jako v jiných šamanistických kosmologiích, jsou založené na vertikálním složení světa, jehož jednotlivými částmi jsou horní, střední a dolní svět, u Burjatů také označované jako říše, carství či císařství.

Svět střední ležící při zemském povrchu je z hlediska perspektivy člověka nejpatrnější. Je tvořen veškerým životním prostředím lidí a zahrnuje celý hmotný svět. Tradiční kosmologie Burjatů-šamanistů je animistická - celý svět je vnímán jako „oduševnělý“. Každé místo, věc, prvek, činnost, děj či vlastnost na zemském povrchu má svoji duši, ducha nebo dokonce celou řadu různých duchů v několika úrovních, jejichž různým klasifikacím a způsobům chápání je věnováno několik následujících stran. Animistický koncept tohoto náboženství je však promíchán i s jinými „typologickými systémy“,⁷⁸ můžeme v něm najít výrazné prvky fetišismu vyskytující se v podobě ongonů, amuletů a talismanů vyrobených člověkem v nejrůznějších podobách a tvarech. Je nutné sem zařadit také množství přírodních objektů, které jsou taktéž předmětem uctívání, zejména skaliska, kopce, řeky, průsmyky, sedla, brody či úpatí hor. Čím dominantnější nebo výraznější je daný prvek v krajině, tím větší úctě se těší. Důležitou úlohu zde hraje také magie a totemismus.⁷⁹

Struktura a kosmologie tradičního burjatského šamanismu je bohatá a složitá, což je také jeden z rozdílů oproti šamanistickým systémům jiných národů na Sibiři.⁸⁰ V historickém procesu jejího vytváření až do její

⁷⁸ Pospíšil, L.: Systémy víry: náboženství a magie, In: Český lid – suplement, 1994, s. 390.

⁷⁹ Například víra v bájného předka může být **Буха-нойон** /*Bucha-nojon*/.

⁸⁰ Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 9.

současné podoby sehrála svou roli složitá a nepřehledná etnogeneze. Výrazným základem se staly tradice společné všem mongolským etnikům, jako je tradiční kult nebe, země a slunce, k nimž se postupně pod vlivem kulturní difuze přidávaly další prvky a části struktur duchovních kultur jiných etnických skupin Sibíře, zejména turkických kmenů, Evenků a Jakutů. Nejtypičtějším příkladem je Erlen chán, sajtinští bohové či bohové chladu, o nichž je pojednáno níže.

Složitost šamanismu u Burjatů se odvíjí z jejich sociální struktury, která v porovnání s ostatními autochtonními etniky obývajícími Sibíř je mnohem více diferencována. Toto se pak v představách o duchovním světě projevuje ve struktuře pantheonu.⁸¹ Jednotlivé bytosti mají různé tituly s odpovídajícím „sociálním statusem“ a nacházejí se tak v různých vzájemných vztazích a závislostech, v nichž demonstrují své „sociální role.“ Celá struktura se stává ještě méně přehlednou tím, že se používané tituly různě kombinují. Těmi základními jsou: nojon, chan, ongon, burchan, tengr, zajan, budaal, mergen a další.

V níže uvedeném přehledu jsem použil upravenou klasifikaci T. M. Michajlova.⁸² Provedené změny se týkají hlavně zvýraznění klasifikačních pravidel, které autor nepovažoval za tak důležité. Některé entity - duchovní bytosti se objevují na několika místech, v takovém

---

⁸¹ Pantheon používám ve smyslu společenství duchovních bytostí, tak jako to dělá ve své práci T. M. Michajlov (viz Michajlov, T. M.: *Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnija funkcii*, Novosibirsk 1987.) nebo také L. Pospíšil například ve větě „Panteónu bohů, scházejících se na Olympu, vládl Zeus...“ (Pospíšil, L.: *Systémy víry: náboženství a magie*, In: *Český lid – suplement*, 1994, s. 393.). Vysvětlení tohoto pojmu považuji za důležité, jelikož jsem se setkal s jeho nesprávným pochopením a v žádném z českých slovníků a lexikonů jsem odpovídající výklad nenašel.

⁸² Ke změnám v klasifikaci jsem se mimo jiné rozhodl po konzultacích s autorem, které proběhly v srpnu a září roku 2004 při mém pobytu v Ulan-Ude. On sám si je vědom problematičnosti výběru vhodných klasifikačních kritérií, která spíše podléhají účelu třídění než že by byly univerzální. T. M. Michajlov se chystá celou práci vydat znovu s výraznými úpravami a to nejen ideologickými, protože, jak sám uvedl „...v současné době neexistuje seriózní a ucelená publikace na toto téma a ta moje je nevyhovující...“. Blíže viz Michajlov, T. M.: *Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnija funkcii*, Novosibirsk 1987, s. 9 – 52.

případě používám odkazy s vyjádřením možného zařazení k různým kategoriím eventuelně doplněné o odůvodnění.

Primárním klasifikačním pravidlem je rozdělení bytostí na ežiny a ostatní duchovní bytosti. Sekundárně je při vydělování dalších skupin používáno kritérium jejich příslušnosti k jednotlivé sféře podle vertikálního rozdělení světa. Pokud je toto těžko zjištělé nebo to pro existenci dané bytosti není určující, následuje rozčlenění podle funkce ve vztahu k člověku. U druhé skupiny „neežinů“ jsou použity kategorie podle zavedených burjatských tradic.

4.2 Ežinové

Jde o nejčastěji se vyskytující titul označující velmože, pána. Ežinů znají Burjati velké množství. Jedná se obvykle o bytosti „nelidského původu“, ale ve výjimečných situacích se jimi mohou stát duchové zemřelých šamanů či dokonce i obyčejných lidí. Titul ežin obvykle doprovází ještě nějaký další, například tenger, chán, nojon atd.

4.3 Ežinové středního světa

Газар дайдин эжин /*Gazar dajdin ežin*/ - **ežin země**, je jedno z hlavních dalob se říci také základních božstev, je rozšířen u všech Burjatů, ale také ostatních mongolských kmenů a jako protiklad božstva **Хүхэ Мүнгэ Тэнгри** /*Chuche Munge Tengri*/ - **Věčně Modrého Nebe** se projevuje většinou v ženské podobě,⁸³ má vztah k materiálnímu bohatství, hojnosti, dostatku a plodnosti.

Konkrétní podoby, v nichž se obvykle objevuje, jsou různé. Nejčastěji je známa jako stařena, například u alarských Burjatů ji nazývají **Эдуген**

⁸³ To neplatí vždy, například u *balaganských* Burjatů se za pána země považoval **Дабан Саган ноюн** /*Daban Sagan nojon*/ jeho žena **Дэлэнтэ Саган хатан** /*Delente Sagan chatan*/. Тамтэж, s. 10.

/Edugen/, u echiritských Burjatů se jí říká **Ульген-эхэ** */Ulgen-eche/*. Její existence je doložena také u tunkinských poburjatštělých Tungusů či v pantheonu středověkých Turků.⁸⁴

Баян Хангай */Bajan Changaj/* - **ežin tajgy**, v přesném překladu bohatý, rozsáhlý. Má nebeský původ a počítá se mezi vyšší bohy a přestože to není vyjádřeno v jeho jméně, je na úrovni chánů. V jeho panství se nachází svět fauny a flóry. Burjati jej považují za bohatého, dobrotivého a mocného vládce pomáhajícího lidem při lovu.⁸⁵ Jemu je podřízena skupina **Ойн эжин** */Ojn ežin/* - **ežinů lesů**, čili duchů jednotlivých lesů. Jejich vztah s lidmi je individuální a odráží se při jejich pomoci na lovu. Kromě nich obývají les také **төөруун эжин** *Itöörüün ežin/*, jejichž oblíbenou činností je svádět lidi z cest. Tito duchové obvykle zůstávají anonymní v rámci určitých skupin spjatých s konkrétními místy.

Ežinové vod, **Ухан ханы** */Uhan chany/* - **carové vod**,⁸⁶ jsou nebeského původu, počítají se ke světlým, dobro přinášejícím bohům. Jsou předmětem modliteb za vláhu a bohatou úrodu, na počátku léta je jim obětován speciální **тайлаган** */tajlagan/*. Ežinů vod je celkem dvacet sedm, ovšem známá jsou jen jména některých. V jejich čele stojí **Ухан-Лопсон** */Uhan-Lopson/* a jeho žena **Ухан-Дабан** */Uhan Daban/*. Ežinové vod představují většinou personifikované aspekty či vlastnosti vody. Například **odrazu vody** odpovídá **Герел-нойон** */Gerel-nojon/*, v přesném překladu **zrcadlo**, či **blesk-nojon**, dalším je **Дошхон-нойон** */Doščon-nojon/* - **bystrý, plachý nojon**, který zastupuje vodu v aspektu její rychlosti. Někteří z nich představují patrony rybolovu nebo nástrojů k rybolovu.

⁸⁴ U starých Turků mělo božstvo **Ульгену** */Ulgenu/* mužské pohlaví. Tamtéž, s. 40.

⁸⁵ Říká se o něm také, že miluje vyprávění pohádek. Proto, když chtěli lovci zajistit úspěch, tak kromě modliteb a obětování s sebou na lov brali i znalého vypravěče. Tamtéž, s. 10.

⁸⁶ Od této skupiny je nutné odlišovat zvlášť vodní duchy - **Ухани Бооходной** */Uhan Boochodnoj/*, ale také ežiny konkrétních řek a jezer, jako například duchové řeky Leny **Ажирай Бүхэ** */Ažiraj Buče/*.

Od všech předešlých skupin je nutné oddělit další skupinu ežinů, kterými jsou vládci určitých dominantních a významných objektů v krajině. Sem patří ežinové velkých řek, jezer, ostrovů a hor, kteří vládou jako nojoni. Tato skupina duchů byla dříve titulována chány a byla známá mezi všemi Burjaty. Po získání titulu ežin mnozí z nich dostali řadu nových funkcí, například **Ама Сагаан-нойон** /*Ama Sagaan nojon*/, kromě toho, že je vládcem řeky Angary je také **hrozivým soudcem**, jenž je přítomen u přísah v letním období na šamanském kameni u pramene své řeky. Vládce řeky Leny **Зулхэйн ноёд** /*Zulchejn noed*/ se stal **ochráncem vojenské služby**.

Další odlišnou kategorií představují **lokální ežinové**, čili duchové různých objektů v krajině na místní úrovni. Ti jsou odlišní od předcházející skupiny duchů - patronů všech objektů určité třídy či kategorie. Jedná se o duchy zemřelých lidí, hlavně šamanů a šamanek, jejichž dobrota či krutost kolísá v souvislosti s jejich konkrétními vztahy s lidmi a prožitým utrpením. Je jim věnována značná pozornost a jsou objektem modliteb a obětí. Příkladem lokálních ežinů mohou být například vládkyně známé hory Šamanka, nedaleko obce **Бохан** /*Bochan*/, k níž se vztahuje původ čtyř gotolských rodů či ežin řeky Murin. Jak je vidět z příkladů, jména většiny duchů nejsou známa a jako označení se používají jejich lokální názvy.

4.4 Ežinové vrchního světa

Ундэр делхэй /*lunder delchej*/, kromě nejvyšších bytostí nebeské sféry sem patří také bytosti související s různými atmosférickými jevy, astrologickými úkazy a tělesy.

Тэнгри а тэнгри /*Tengri a tengrii* - **Nebe** a ostatní **obyvatelé nebe**.⁸⁷

„Nebe“ je v burjatském pojetí vnímáno několika způsoby, jednak jako vlastní skutečné nebe, jako **Хүхэ Мүнгэ Тэнгри** /*Chuche Munge Tengri*/ - **Věčně Modré Nebe**, ale také jako duchovní bytost, jež je různými způsoby antropomorfizovaná. K tomuto konceptu je třeba ještě doplnit, že v burjatské kosmologii je nebe pojímáno také jako prostředí či samostatný svět, v němž žijí další duchovní bytosti.

T. M. Michajlov upozorňuje, že v pojetí pasteveckých národů Střední Asie, jmenovitě u mongolských a řady turkitských etnik, představa **Хүхэ Мүнгэ Тэнгри** /*Chuche Munge Tengri*/ - **Věčně Modrého Nebe** není zcela totožná s představou nejvyššího boha v křesťanském pojetí. Je třeba se na něj dívat „v kvalitě abstraktní religiózní síly, ztělesňující rozum, účelnost a vyšší spravedlnost“,⁸⁸ který je zároveň zdrojem veškerého života. Jedná se o doplňující mužský princip k již zmíněnému ženskému protějšku **Газар дайдин эжин** /*Gazar dajdin ežin*/ – **Zemi**, která komplementárně životu dodává formu. Takto vzniká základní dualita **otce Nebe** a **matky Země**.

Nebeský svět je „sociálně“ strukturován dle lidské předlohy. Všechny bytosti, které tento svět obývají, tedy nebeští bohové – **Тенгри** /*Tengri*/, jsou podřízeni vůli a síle nejvyšší bytosti a účastní se na realizaci jejích záměrů, které zůstávají lidem často zcela utajeny. Jejich další rozdělení a z toho vyplývající pojmání bývá různé. Nejrozšířenější jsou následující dvě klasifikace. V obou případech jsou nebeští bohové rozděleni na dobré západní, kteří stvořili lidi, chrání je a přinášejí jim štěstí, a na bohy východní, jež naopak lidi nenávidí a sesílají na ně různá neštěstí a nemoci.

---

⁸⁷ V ruské literatuře se běžně používá termín *небожитель* /*něbžitěl*/, který je možné přeložit jako „nebešťan“.

⁸⁸ Michajlov, T. M.: *Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii*, Novosibirsk 1987, s. 12.

Tomu také zcela odpovídá první jednodušší a rozšířenější pojetí, podle kterého existuje dohromady devadesát devět tengrů. Rozdělují se do dvou nepřátelských táborů,⁸⁹ tedy na tábor padesáti pěti západních tengrů v čele s **Хан Гурмас** /*Chan Gurmas*⁹⁰ nebo **Заян Тенгри** /*Zajan Tengri*/ a na tábor čtyřiceti čtyř východních tengrů v čele s **Ата Улаан** /*Ata Ulaan*/. Ti lidi nenávidí, proto jsou považováni za obecný zdroj veškerých negativit - pohrom, hrůz, neštěstí, katastrof, nemocí, sucha a úbytku skotu. Oba rozdělené tábory mezi sebou udržují vztah přes posla **Саан Сагаан-нойон** /*Saan Sagaan-nojon*/.

V druhém případě je rozdělení tengrů o něco složitější, jelikož je obohacené navíc o tengri severní a jižní. V pojetí východních tengrů jsem však žádné rozdíly neshledal, proto se o nich dále již nezmiňuji. Další skupinou jsou jižní tengrové, kterým vládně syn **Хүхэ Мүнгэ Тэнгри** /*Chuche Munge Tengri*/ - **Věčně Modrého Nebe**, ten se jmenuje **Эсэгэ Малаан тэнгри** /*Esege Malaan Tengri*/ - **Otec Moudrý nebešť'an**. Je ze všech tengrů nejstarší a tomu odpovídá i jeho vzhled dobrotivého starce žijícího v paláci s velkým množstvím sluhů. Ve vztahu k lidem plní důležitou funkci, jelikož je tím, kdo rozhoduje o lidském osudu. Samozřejmě tak činní v souladu s vůlí svého otce.

Skupina padesáti pěti západních tengrů, na rozdíl od prvního pojetí, je podřízena **Зайан Сагаан тенгри** /*Zajan Sagaan tengri*/ - **Tvůrci Bílému nebešť'anu**, jenž rozdává lidem štěstí, silné potomstvo a rodinný blahobyt. O táboře sedmdesáti sedmi severních tengrů se ví pouze to, že v jejich čele stojí **Хуу00дэй мерген** /*Chuuöödej mergen*/ - **vládce hromu a blesku**, který svou mocí dokáže usmiřovat všechny zlé duchy.

---

⁸⁹ Za povšimnutí stojí fakt, že rozdělení na dobré a zlé bytosti není od prvopočátku, jelikož dříve žili všichni tengrové pohromadě. K vytvoření duality došlo až v určitém okamžiku. S podobným konceptem se můžeme setkat i v jiných náboženstvích, kdy se obvykle tato dualita považuje za základní okamžik vytvoření či přetvoření světa do podoby, v jaké se nachází do současnosti (požití ovoce poznání, buddhistické pojetí samsáry a s tím související problematika rozlišující mysli).

⁹⁰ Někdy je též označován jako **Хан Тюрмас** /*Chan Tjurmaç*/.

Bytosti třídy **тэнгри** /*tengrii*/ jsou privilegovanou skupinou na samém vrcholu hierarchie bohů. Vzor jejich žití je obdobou života elit burjatské společnosti - tedy bohatých rodových náčelníků, kteří vlastní rozsáhlé „materiální“⁹¹ statky a stáda koní, mají velké rodiny a složité příbuzenské vztahy. Ve vztahu k lidem se tengriové projevují jednak v meteorologických jevech a úkazech, například **Ядьярги сагаан тенгри** /*Jadjargi sagaan tengri*/ - **bůh sněhu** či **мендери тенгри** /*Menderi tengri*/ - **bůh krupobití**. Někteří z nich „ztělesňují lidský život v různých podobách,“⁹² tedy činnostech či oborech lidského konání, například **Дайчин тенгри** /*Dajčin tengri*/ - **bůh vojny** nebo **Будэ Муяа тэнгри** /*Bude Mujaa tengri*/ jako **ochránce kovářského řemesla**.

Další skupinou bytostí horního světa jsou **ežinové nebeských těles**. Mezi nimi nejzřetelnější je dvojice vystupující v dualitě mužského principu zastoupeného **Налхан Юхуруун хатан төөдөй** /*Nalchan Juhuruun chatan töödej*/ - **stařečkem carem sluncem** a jeho ženského protějšku **Налхан Юхуруун хатан теодөй** /*Halchan Juhuruun chatan teodej*/ - **stařenky carevny luny**. O jejich významu v burjatském uctívání jsou minimální doklady, žádná posvátná místa se jim nezasvěcují a nevěnují se jim ani modlitby. Doklady jsou jen z ústní lidové slovesnosti, v níž se slunce a luna přivolávají jako spravedliví svědci při soudu.

Z ostatních astronomických objektů byla uctívána Venuše **Солбон** /*Solbon*/ jako **ochránkyně koní**, dále burjatské souhvězdí **Долоон уьгэд** /*Doloon ubged*/ – **Sedm starců**,⁹³ které v naší astronomii odpovídá Velké medvědici a **Гурбан марал** /*Gurban maral*/ - **tři jeleni** v souhvězdí Orionu.

⁹¹ Slovo „materiální“ je použito v přeneseném významu, jelikož domy, pastviny, stáda a řada předmětů, vzhledem k duchovní podstatě bytostí skutečně hmotné ani být nemohou.

⁹² Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkicii, Novosibirsk 1987, s. 14.

⁹³ Podle jiného mýtu se jedná o sedm lebek synů bájného kováře **Хожор** /*Chožor*/ . Тамтэз, s. 14.

4.5 Duchové podzemní říše

Hlavním vládcem podzemní říše je **Эрлен-хан** /*Erlen-chan*/, který sám má nebeský původ. Je obklopen řadou dalších bytostí - pomocníky, písaři a speciálními duchy **елшен** /*elšen*/ - **zřízenci, poslíčci**, kteří jsou vysíláni k lidským duším, aby je odvedli do světa mrtvých. Tato říše je rozdělena na devět sfér zvaných **суглан** /*suglan*/, ve kterých se nalézá osmdesát osm různých „komůrek“, v nichž jsou umístěny lidské duše. Další zvláštní místnost je spravována Erlenovým prvním pomocníkem **Эрвы Хараннойон** /*Ery Chara-nojon*/ a nachází se v ní soud, který řídí sám vládce. Jelikož šamani nemají do této říše přístup, nemohou odsud ani žádnou duši vysvobodit ani ji pomoci, a proto duše odvedená do říše Erlena je pro lidský svět považována za ztracenou.⁹⁴

Ežin ohně je mezi Burjaty široce rozšířený a má různé projevy. Může být chápán jako personifikace ohně, stejně jako plně antropomorfizovaný duch.⁹⁵ U většiny Burjatů je také znám jako samostatná entita - **bůh ohně Сахядай нойон** /*Sachjaadaj nojon*/, jenž je synem **Эсэгэ малаан тэнгри** /*Esege malaan tengri*/.⁹⁶

4.6 Duchové ochránci a patroni

Řada ežinů, jejichž zařazení do jedné ze sfér není zcela jednoznačné či určující, nebo se různě prolínají, má ve vztahu k lidem postavení ochránců a patronů. Jejich zaměření je široké a týká se věcí, které jsou v životě Burjatů důležité. Postupně jsou představeni ochránci hospodářství

---

⁹⁴ Podle Eliadeho jsou z folklóru známa vyprávění o vysvobození duší až z Erlen-chanova pekla, (viz Eliade, M.: Šamanismus a nejstarší techniky extáze. Praha 1997, s. 94.), tato vyprávění však nemají burjatský, nýbrž altajský původ. (tamtéž, s. 178 – 181.) Kult Erlen-chana je rozšířen i mezi dalšími etniky Střední Asie a Sibíře (například Čukči, Chakasi), jeho rozšíření je pravděpodobně zapříčiněno turkickými a mongolskými nájezdy. Srov. Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkci, Novosibirsk 1987, s. 15.

⁹⁵ Tamtéž, s. 15.

⁹⁶ Tamtéž, s. 24.

a řemeslné výroby, zemědělství, domácího a rodinného života, učení, umění, her a různého rozptýlení. Tato třída ežinů se svým způsobem života velmi podobá lidem.

Kromě toho, že duchové měli své rodiny a potomstvo, žili v systému rozsáhlých příbuzenských vztahů, kde bylo možné vždy najít alespoň nějakého „příbuzného“ z řad vyšších bohů. Všechny tyto faktory upevňovaly jejich postavení, přičemž je zároveň nutno brát v úvahu, že v hierarchii burjatského pantheonu stáli vždy na nižší úrovni než duchovní bytosti s titulem tengrů a chanů.

Tradiční pastevecký způsob života Burjatů se odrážel také v důležitosti ežinů - ochránců skotu, jehož podobu na sebe často brali. Tomu přesně odpovídá charakteristika tzv. **mléčného ongonu** nebo také jednoho z hlavních ochránců **Сагаан-нойона**⁹⁷ /*Sagaan-nojona*/ či ochránce telat, jímž byl **Тагаһы онгон** /*Tagahy ongon*/. V jeho přítomnosti se zjevovali také duchové čtyř dcer šamanky **Баранха** /*Barancha*/, která se dle vyprávění do Burjatska dostala útekem odněkud z Mongolska. Podobným typem ochránce byl také **Уир Сагаан ноён** /*Uir Sagaan nojon*/ - patron usedlostí a jejich obyvatel. Tento duch napomáhal produktivitě a úspěchu v hospodářské činnosti a hrál důležitou roli při pokračování rodu a zajišťování potomstva.

Dalším tradičním způsobem obživy Burjatů byl **lov a rybolov**, proto přirozeně i v tomto směru musela být zajištěna duchovní podpora úspěchu.

Důležitou roli zde hráli **Байан Хангая** /*Bajan Changaja*/ - **vládce tajgy** a řada dalších ežinů – vládců určitých lokalit a také duchů bývalých úspěšných lovců. Při rybolovu byli zásadní také **Уһанханы** /*Uhanchany*/ - **ežinové vod**, z nichž většina byla patrony rybářského náčiní. Příklady

---

⁹⁷ Někdy je též označován **Сугер-нойон** /*Suger-nojon*/.

takových ongonů a jejich atributů jsou například: **гулме** /*gulme*/ - *sít'*, **хэлме** /*chelme*/ - *veslo*, **шестра** /*šesta*/ - *tyč*.⁹⁸ Stejně jako v případě lovu tak i zde úspěch závisel na přízni lokálních duchů konkrétního místa - řeky či jezera.

Zemědělství jako způsob obživy se mezi Burjaty rozšířilo až po pevnějším začlenění Burjatska do Ruského impéria. V některých oblastech se již koncem 19. století stalo nejdůležitějším zdrojem obživy, například mezi alarobochanskými Burjaty. V souvislosti s tímto faktem došlo k určitým změnám i v pantheonu, jelikož část lidské činnosti najednou nebyla zajištěna duchovní ochranou a proto, aby vše mohlo v pořádku fungovat, bylo třeba nalézt řešení a zodpovědnou bytost, na kterou bude možné se obracet s případnými problémy. Vyřešit tuto situaci bylo možné dvěma způsoby - buď nalézt novou bytost, nebo se s těmito problémy začít obracet k nějaké existující. Obě varianty byly také použity. V pantheonu Burjatů došlo k inovaci funkcí některých božstev a duchů, a též k objevení či vytvoření nových bytostí. Tento jev je velmi důležitý, jelikož poukazuje na stálost a adaptabilitnost celého systému.

Příklad boha s pozměněnou funkcí je například mýtický předek Burjatů **Буха-нойон** /*Bucha-nojon*/, který u tunkinských Burjatů převzal nové funkce.⁹⁹ V druhém případě, kdy byl objeven nový ochránce, se tradiční šamanistický pantheon obohatil pod vlivem od západu se šířícího pravoslavi o sv. Mikuláše. Ten se stal patronem zemědělství a jeho kult se rozšířil zejména v oblastech kolem Angary a Tunkinské a Barguzinské doliny.

---

⁹⁸ Další příklady jsou k dohledání v Michajlov, T. M.: *Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii*, Novosibirsk 1987, s. 16.

⁹⁹ Tento bůh, který se postupně rozšířil u všech Burjatů, byl původně lokálním božstvem, vládcem hory Burin-chanu a byl uctíván pouze u části selenginských a džidinských Burjatů, viz Michajlov, T. M.: *Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii*, Novosibirsk 1987, s. 18.

4.7 Ežinové nemoci

Všechny nemoci, dle tradičního mínění Burjatů– šamanistů, měly duchovní původ, přičemž příčiny mohly být dvě. Buď byla napadena duše člověka nebo ji způsobil nějaký „duch nemoci“, který z určitého a zcela konkrétního důvodu začal člověka obtěžovat.

Ežinové nemoci se dělili do různých kategorií a zastávali postavení, čemuž odpovídaly tituly, například **Боомо-Махачи тенгри** /*Boomo-Machači tengri*/ **způsobující mor** nebo **Хурегей бурхан** /*Hurzej burchan*/, jenž **zapříčiňuje neštovice**. Mnoho dalších duchů způsobujících nemoci pocházelo z řad šamanů, kteří zemřeli nepřirozenou smrtí, ale také se podle tradice takovými duchy staly duše obyčejných lidí, kteří zemřeli na nějakou nemoc nebo se během života dopouštěli různých nepravostí. Existuje také několik výjimek duchů nemoci, kteří nejsou ežiny - příkladem mohou být **Хүйтэни бурхан** /*Chujteni burchan*/ – **bohové chladu**.

4.8 Ostatní kategorie duchů – „neežinové“

Kromě doposud zmiňované nejširší, respektive nejuctívanější skupiny duchů - ežinů, existuje několik dalších druhů bytostí, které také mají své místo v burjatském pantheonu: zajanové, sajtinská božstva, mongolo-burchanové a další, o nichž bude pojednáno níže.

Заяан /*zajan*/ - termín, pod nímž si Burjaté představují **ducha ochránce**,¹⁰⁰ ztělesňujícího legendární šamany, ale i reálně žijící lidi, kteří se v životě nějakým způsobem odlišovali. Mnoho z nich prošlo těžkými životními podmínkami nebo utrpením, které můžeme chápat obecně (bolesti fyzického charakteru), ale také individuálně (psychické utrpení).

¹⁰⁰ V širším pojetí může také znamenat tvořivou sílu, tvůrce či stvořený svět.

Jejich působení je různé, lidem však pomáhají od neštěstí a nemocí, ochraňují manželský pár a zajišťují potomstvo.¹⁰¹ Nejznámějším příkladem jsou tzv. **Хорин хоер заян** /*Chorij choer zajan*/ - **dva chorinští zajani**.

Speciální skupinou duchů jsou hroziví **Сайтани бурхад** /*Sajtani burchad*/ – **sajtinští bohové**, kteří mezi Burjaty hrají důležitou roli. O pomoc jsou žádáni v záležitostech, kdy je třeba zajistit úspěch, při těžko řešitelných problémech, při prosbách o náklonnost a ve věcech lidem nadřazených činů či snížení trestů v případě provinění. Jejich původ je pravděpodobně ojratský.

Zvláštní případ představují také **Хүйтэни бурхан** /*Chujteni burchan*/ – **bohové chladu**, kteří obývají neznámé oblasti na severu v Jakutsku. Jsou považováni za ochránce zlodějů, lupičů, zejména pokud své činy páchají v období, kdy je „temno a chladno, tedy v noci, brzy ráno či za špatného počasí.“¹⁰² Kromě toho způsobují „studené nemoci“, pro které je chladno charakteristické – například prochladnutí či obecně nemoci, při kterých se nezvyšuje tělesná teplota.

Zajímavou duchovní bytost představuje temný **Ада-дух** /*Ada-duch*/ - **dáběl, d'as** či **vlkodlak**. Nejtypičtějším znakem jeho přítomnosti bývá specifický druh zápachu v temných místech. Podoba tohoto ducha je značně proměnlivá, často se objevuje buď v podobě malého zvířete s jediným okem v čele a jedním zubem na rtu nebo člověka se zvláštními rty, ale také jako malé dítě, pes či bublina. Nelze říci, že jsou všichni přímo zlí, jelikož část z nich činí lidem, zejména dětem, věci dobré. Užiteční jsou také v hospodářství. Jako ochrana proti těm, kteří škodí, se doporučuje v Burjatsku tradiční prostředek, kterého se tyto bytosti velmi

¹⁰¹ Ačkoliv se většinou tato skupina považuje za lidem velmi prospěšnou, z jedné z Michajlovových závěrečných kategorizací vyplývá, že někteří jsou také škodliví. Srov. Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 21.

¹⁰² Tamtéž, s. 22.

obávají a to je Výr velký nebo jeho peří. V případě selhání tohoto prostředku je nutné požádat o pomoc šamana.

Podobnými projevy se vyznačuje další skupina, která je však jasněji vymezena hrozivostí a zlobou. Jedná se o **Анахай** /*Anachaj*/ - strašlivou bytost, která ohrožuje děti kolem sedmého roku života. Podobně jako předcházející skupina duchů se někdy projevuje jako člověk s jedním okem uprostřed čela, libovolně se však dokáže proměnit v psa nebo kočku. Obývat může nejrůznější místa - dům, jurtu či venkovní prostor. Tato bytost je velmi odolná, nelze ji zničit, ale pouze vyhnat za pomoci šamana. Pak se přemístí na jiné místo. Prostředky, které se k tomu používají jsou oheň, dým posvátných trav, šípek či ostré zvuky jako například výstřely nebo řinčení kovovými předměty.

Jasněji vymezenou skupinu zlých duchů představují **Дахабари** /*Dachabari*/, v přesném překladu **provázející, přidružený**. Jsou to **duše žen**, které během života utrpěly velké bolesti, například pokud zemřely při porodu či v důsledku tzv. ženských problémů, nebo byly-li utýrány krutými muži. Mohou to být také duše žen osamělých, zlých nebo takových, kterým se v životě dařilo špatně či zemřely opuštěny. Ty všechny po smrti získaly od bohů moc mstít se lidem. V největším nebezpečí se nacházejí hlavně děti. V případě problémů zapříčiněných Dacharbari je doporučeno obrátit se na šamana.

Dalším druhem ženských duchů je **Мyy шyбуун** /*Muu šubun*/ - **zlý pták**, kterým se stávají **duše děvčat** zklamaných v lásce. Ti se projevují v podobě krásné dívky s výrazně červenými rty, které připomínají ptačí zobák. Snaží se svést a obelstít mladé muže, aby získali jejich duši, a mohli „...jim proklovat lebku a vypít jejich mozky.“¹⁰³

---

¹⁰³ Tamtéž, s. 23.

Rozšířeným duchem, který škodí lidem, je také *Эзыхе-дух /Eziche-
dych/*. V noci v podobě velmi malinké staré ženy navštěvuje hospodářství
a vysává mléko přímo z kravských vemen. Tím zapříčiňuje řadu
onemocnění krav a telat.

Poslední kategorii, kterou zde zmíníme je *Боохолдой /Boocholdoj/ -
přízrak*, vidění – duch, v něhož se mění lidská duše nebo její část po smrti
člověka. Tohoto ducha mohou vidět jen vybraní jedinci nadaní zvláštní
schopností, avšak pro některá zvířata - hlavně pro psy, jsou běžným
zjevením.¹⁰⁴ Tito duchové obvykle obývají hřbitovy, opuštěné prostory,
jurty a domy, ale také cesty a křižovatky. Setkat se s nimi lze zejména
v nočních hodinách. Často se nudí a proto, aby se zabavili, chodí mezi
lidmi, dovádějí, rozdělávají ohně, svádějí poutníky z cest, shazují lidi
z koní apod. Někdy bývají také zlí a mohou ublížit především dětem, které
jsou nejzranitelnější. Při sekundárních projevech jejich přítomnosti se
doporučuje zapálit oheň ve všech zákoutích a temných prostorách, zlehka
zaklepat ostrým předmětem například na stůl,¹⁰⁵ provést brizganie –
skrápění či pronést modlitbu.

4.9 Představa o duši

Není mezi všemi Burjaty identická, nicméně lze nalézt určité
podobnosti. Stejně nepřesné je také umístění duše v těle člověka, která je
obvykle lokalizována v oblasti, krku nebo tzv. *хурай /churaj/- osrdí*, tedy

---

¹⁰⁴ Dle: šamana Dugara Danžijeviče Ačirova z Ulan - Ude mají pro tuto jasnozřivost mnohem lepší
nadání kočky. Každé zvíře má své predispozice k tomu, aby vnímalo bytosti nějakého druhu. Bytosti
třídy *Боохолдой /Boocholdoj/* jsou pro živé tvory, včetně lidí, kteří nejsou přímo obdařeni speciální
schopností, viditelné zejména na základě jejich vztahů. Tedy buď kladných, kdy chodí duchové „na
návštěvu“, tak záporných, kdy chodí obtěžovat nebo strašit. Taková návštěva se projevuje subjektivním
„jakoby známým“ pocitem, než že by byl založen na vnímání pěti lidskými smysly, ačkoliv různé vjemy
mohou být charakteristické pro různé jevy.

¹⁰⁵ Důležité je, že se jedná o ostrý předmět, kterého se tento druh bytostí bojí. Klepáním předmět vydává
zvuk a stahuje pozornost neviditelných bytostí. Tato metoda však při neadekvátním postupu- například
bezdůvodného používání, může jiné duchy naopak vyprovokovat a proto je vhodné ji kombinovat
s očištěním místa a obětováním. Dle: Dorlík.

orgánů v oblasti kolem srdce. Tyto části těla bývají předmětem úcty při obětování během různých rituálů.

Nejrozšířenější pojetí duše v některých případech nabývá až materiálního rázu, kdy v podstatě kopíruje tělo člověka a odráží se v něm jeho fyzické vlastnosti jako je tvar, vzrůst či stáří. Tato duše vládne také všemi schopnostmi a nedostatky jedince, s nímž je spojená. Ve spánku se může od lidského těla oddělit a cestovat jak horizontálně, tj. může se podívat kamkoliv po Zemi, tak i vertikálně, tj. může navštívit odlišné „paralelní“ říše dostupné po ose světa.

V některých případech, jako například bylo zaznamenáno u balaganských či alarských Burjatů, se duše člověka dělí na tři části: duše dobrou, střední a „tu třetí“. **Dobrá duše** má přístup k vyšším božstvům - tengrům a jejím hlavním úkolem je starat se o člověka. **Duše střední** sídlí v těle, svými vlastnostmi se přibližuje pojetí duše, o níž jsem se zmiňoval výše, tedy tak, jak je známa u ostatních skupin Burjatů. Po smrti se stává **Бохолдоём /Boocholdojem/ - přízrakem**. **Třetí část duše** po smrti zůstává přítomna na zemi v blízkosti ostatků člověka, které chrání. Může se také stát nebezpečnou živým lidem, kteří s ostatky nevhodně zacházejí nebo je nějakým způsobem znesvětlí.

Stav duše člověka se dle tradičních představ Burjatů projevuje v běžném životě v jeho kondici v různých podobách. Těmi jsou z našeho pohledu například fyzické a duševní zdraví či dlouhodobé duševní rozpoložení. Při zanedbávání či nedostatku péče o stav duše může dojít až k fyzické smrti jejího nositele.

4.10 Smrt

V pojetí Burjatů je vnímána jako přechod z jednoho stavu existence do druhého, který není náhlý, ale postupný. Je provázen odpovídajícími

rituály a duše člověka zůstává ještě nějaký čas¹⁰⁶ v přítomnosti těla, které pozvolna a plynule opouští. Tomu odpovídá i terminologie Burjatů, kterou používají pro označení tohoto procesu a které jsou opět až překvapivě podobné ekvivalentům známým z českého jazyka. Jako příklad mohu uvést **мунхэроо** /*muncheroo*/, které by se dalo do češtiny přeložit jako „zvěčnit se“ či **наһа бараа** /*naha baraa*/ - „zakončil svá léta“. Samotný termín „zemřít“ je považován za hrubý a lidé jej tradičně používali v případě vyjadřování negativních postojů k určitým jedincům. Podobně bohatou terminologií můžeme nalézt v případě vyjádření o pohřbívání, kdy Burjati častěji používají **хүдөөлүүхэ** /*chudöölhuuche*/ - „doprovodit“ či v případě zárového pohřbu označení **хүнгэлхэ** /*chungelche*/ - což by se dalo přeložit jako „zbavit se své tíhy“, tedy že duše „vyvane“ do nebe společně s dýmem.

Za smrt, podle tradičních představ Burjatů, je ve většině případů odpovědná nějaká duchovní bytost. Podle toho, o jakou entitu se jedná - tedy z které pochází sféry, jaké má postavení, roli a moc v duchovím světě a komu je zodpovědná, je možné s ní dále pracovat. V případě, že se jedná o nesrovnalost s méně mocnými duchovními bytostmi - duchy, lze stav stabilizovat a vrátit jej do původní rovnováhy provedením vhodného rituálu, splněním jejich požadavků nebo vhodnou formou satisfakce za učiněné křivdy.

Smrt se naopak stává neodvratitelnou a nevratnou záležitostí, pokud jsou jí účastny bytosti vyššího řádu - bohové i nejmocnější duchové, tedy většinou pokud se osud člověka naplnil a duše je povolána do podzemní říše. V takovém případě si pro duši přicházejí poslové vládce říše podsvětí **Эрлер-хан** /*Erlen-chan*/, jehož vůli nedokáže zvrátit nikdo a duši odvedenou do této říše žádný šaman mezi lidmi navrátit nedokáže.

¹⁰⁶ T. M. Michajlov uvádí 3 dny. Srov. Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 40.

Pohřební rituály u Burjatů měly a dodnes mají velký význam. Ten je možné doložit například faktem, že mrtvý byl na cestu do záhrobního života vybavován oděvy, nápoji,¹⁰⁷ tabákem, penězi, ale také oblíbeným koněm, který byl obětován a pohřben buď ve stejném nebo sousedním hrobě.

Formu pohřbů, vyskytujících se u Burjatů, můžeme klasifikovat na tři způsoby. Jedná se o pohřeb žárový, pohřeb kostrový a pohřeb vzdušný, při němž se tělo mrtvého nechá vystavené na zvláštní tribuně nebo lavici zvané **аранга** /*aranga*/. Volba formy pohřbu je závislá jednak na sociálním postavení zemřelého, ale i na způsobu jeho úmrtí. Tyto dva faktory jsou také hlavními prvky, které se podílejí na následujícím postavení duše zemřelého v „sociální struktuře“ říše mrtvých. Představa o ní v podstatě kopíruje sociální strukturu společnosti, která tak jen potvrzuje fakt, že záhrobní život je pouhým prodloužením pozemského života. Nyní následuje výčet a stručná charakteristika hlavních kategorií lidských duší záhrobního světa podle T. M. Michajlova,¹⁰⁸ při jejíž tvorbě autor použil jako klasifikační kritérium charakteristiku či výjimečnou vlastnost člověka během jeho života, nebo specifický způsob jeho smrti.

4.11 Klasifikace lidských duší

Je pouze orientační, jelikož v mnoha případech se jednotlivé skupiny překrývají, což následně vede také ke slučování různých funkcí u jednotlivých entit. Příkladem může být již zmíněný **онгон Анда Бара** /*ongon Anda Bara*/, jenž byl díky svým loveckým schopnostem během

---

¹⁰⁷ Výjimkou bylo mléko, které se zemřelým na cestu nedávalo. Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 43.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 42 – 49.

života považován za patrona lovců, byl zároveň i významným šamanem.¹⁰⁹

4.12 Duše nejvýše postavených lidí

Jedná se například o vůdce rodů a rodin. Důležité postavení jim zůstalo zachováno i v posmrtném životě a jejich duše se stávaly držiteli různých titulů, nejčastěji se vyskytují ežin, nojon a chan. Připisoval se jim také patronát nad významnými prvky v krajině, stávali se ochránci různých hor, významných řek atp., ale také kontrolovali nejrůznější sféry lidské činnosti. Jejich působnost nabývala různého rozsahu a to od několika rodů až k těm ochráncům, kteří se stali známí mezi všemi Burjaty. Typickým příkladem mohou být ežinové řeky Leny **Ажирай Бухэ** /*Ažiraj Buche*/ či **Харамцгай мэргэн** /*Charamcgaj mergen*/, ochránci míst v oblasti Východních Sajan v Tunkinském rajonu. Počet těchto význačných duchů se ustálil v období před připojením k Rusku a od této doby se naopak postupně snižuje, jelikož se dostávají do zapomnění.

Příslušníci elity z následujícího období, kteří se stali prostředníky mezi Burjaty a ruským státem, se již netěšili takové úctě, což se odrazilo i v jejich postavení ve struktuře záhrobního světa. Zde pak vystupovali pouze jako **боохолдой** /*boocholdoj*/ - **přízraky**, avšak jejich významné sociální postavení zůstalo zachováno. Tito duchové se scházeli na zvláštních shromážděních tzv. **сугланы** /*suglany*/ s určitými ne zcela specifikovanými pravomocemi v otázkách práva a morálky. Na náboženský život Burjatů to v praxi nemělo žádný vliv.

---

¹⁰⁹ Тамтэж, с. 44.

4.13 Duše lidí s různými dovednostmi či talentem

To znamená duše řemeslníků, zejména kovářů a všech, kteří zpracovávali drahé kovy, dále také truhlářů a tesařů. Tyto se po smrti stávaly ochránci řemesla, což platilo především o kovářích, jejichž působení bylo omezeno na úzký okruh profesionálů ve vlastním rodě.

Další skupinou patřící do této kategorie jsou úspěšní lovci, kteří se po smrti jakožto duchové-ongoni stali ochránci místních lovců. Zvláštnost v této skupině představuje množství duchů tunguzského původu. To svědčí o široké kulturní difúzi v duchovní sféře probíhající v této oblasti mezi jednotlivými etniky.

4.14 Duše šamanů a šamanek

Tuto skupinu můžeme dále rozdělit podle kvalit a schopností šamanů, tedy podle toho, jedná-li se o šamany nadané velkou silou a mocí či šamany běžné.

V prvním případě to podle tradice byli šamani, kteří svou mocí vládli jakožto vyvolenci tengrů nebo zajanů. Jejich pohřeb byl v některých případech žárový, v jiných vzdušný, pokaždé při něm však probíhaly složité a nákladné rituály. Duše těchto šamanů se stávaly ežiny, buď krajinných objektů blízkého okolí, například nějaké hory, údolí či lesa nebo ochránci svých rodů. V několika případech se některé duše mocných šamanů sloučily a vytvořily zvláštní skupiny,¹¹⁰ které byly široce známé a hrály důležitou roli v životě všech šamanistů v Burjatsku. Jedná se například o **Ардайн ехэшүүл /Ardajn echešүүл/ - Ardajské starce** nebo **Голи түргэшүүл /Goli turgešүүл/ - skupinu tři mocných šamanů Osikové doliny.**

¹¹⁰ Michajlov používá termínu kasty. Srov. Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 44.

V druhém případě, tedy u obyčejných šamanů, se duše po smrti stávala významnou pouze v místním měřítku. Vztahy mezi dušemi zemřelých šamanů byly velmi různorodé a opět je nalezneme v široké škále lokálních variant. Podobně je tomu s jejich obecným označením. Ta se v různých oblastech značně odlišovala, nejrozšířenějšími jsou **хада уулын үбгэд** /*chada úlyn ubged*/ - **starci hor**, **дайдын үбгэд** - /*dajdyn ubged*/ - **starci země**, **дайдын хамгад** /*dajdyn hamgad*/ - **ženy země** či **төөдэйнуук** /*tuudejnuuk*/ - **stařenky**. Takovéto entity plnily v každém ulusu důležitou úlohu v běžném životě lidí, z nichž nejvýraznější byla funkce ochranná.

Zvláštní podskupinu tvořily duše šamanů, kteří zemřeli nepřirozenou smrtí. V tomto případě je známa řada vyprávění o utrpení, tragické nebo mučednické smrti šamanů. Nejčastěji jsou to příběhy o šamanech, kteří prchali v období upevňování moci lamaismu v Mongolsku a později také Zabajkalsku. Takovým byl například šaman Zarlik, kterému je zasvěcen pomník u gotolských Burjatů na hoře Šamanka nedaleko dnešního **Бохан** /*Bochan*/.¹¹¹ Z nedávné doby pochází řada vyprávění známých z nejrůznějších částí Burjatska o hrdinství a zázracích lamů a šamanů v období stalinských perzekucí ve 30. letech 20. století.

Duše všech těchto šamanů se po smrti považovaly za ochránce lidských činností, různých objektů v krajině nebo v případech jejich velkého utrpení se stávaly také duchy nemocí.

4.15 Duše lidí usmrcených zásahem blesku

Jelikož se toto znamení považovalo za přímý zásah bohů – tengrů do života člověka, pokládal se takový člověk za vyvoleného nebes a podle toho se nakládalo s jeho ostatky. Ty se staly předmětem zvláštní ochrany

---

¹¹¹ Michajlov, T. M.: Etničeskaja charakteristika šamanskovo pantheonu burjat (XIX – načalo XX v. v.). Byt burjat v nastajačem i prošlom. Ulan- Ude 1980 s.82.

a byly vystaveny na arangu, stejně tak pohřební rituál byl složitější a nákladnější než běžný pohřeb. Duše tohoto člověka byla nejprve předvedena před tengri, kde získala titul zajana. Příbuzní a potomci tohoto člověka získali zvláštní společenský status - **нэрьеэр утха** /*nereer utcha*/, který jim umožňoval stát se šamany.

4.16 Duše lidí zemřelých nepřírozenou smrtí nebo které během života zažily utrpení a nedostatek

Jejich další postavení po smrti bylo různé, opět to záviselo na jejich sociální pozici během života, způsobu smrti a různých detailech a okolnostech, které smrt provázely, často také na jejich fyzické kondici. Část z nich se po smrti stala **zajanem** - svatým mučedníkem. Jedním z nejznámějších příkladů jsou tzv. **Хориин хоер заян** /*Choriin choer zajan*/ - **dva chorinští zajani**, s jehož podáním jsem se osobně setkal během svého pobytu v Burjatsku celkem třikrát. Příběh popisuje strastiplný život dvou děvčátek – polosirotků, žijících v Chorinské stepi v první polovině 19. století. Macecha je krutě ponižovala, až nakonec onemocněla a zemřela. Po smrti jejich duše sesílaly na lidi epidemie a neštěstí. Byly přijaty tengri na nebe a získaly titul zajanů a zároveň od nich získaly právo svolávat lidi za účelem uspořádání kolektivního šamanského rituálu, tzv. **найгура** /*najgura*/.¹¹²

Jiná část těchto duší se po smrti stala ongony v různých sférách, například nemocí, života rodiny a manželství či domácího panství. Příkladem může být **молочный онгон** /*moločnyj ongon*/ - **mléčný**

---

¹¹² Tento příklad je podle T. M. Michajlova rozšířen v několika rajonech ve středním i západním Burjatsku, já jsem se s tímto vyprávěním setkal v Chorinsku, Kižinze a v Ulan-Ude.

ongon,¹¹³ rozšířený v centrálním Burjatsku. Je to ongon dvou tváří - matky a dcery, který zabezpečuje ochranu dobytka a dojivost.¹¹⁴ V jiných případech se po smrti nešťastní lidé, kteří se v životě dopouštěli nějakých nepravostí a nespravedlivostí, změnili v bytosti nižší démonologie - například **дахабари** /*dachabari*/. V přesném překladu „**pronásledovaný**“ nebo pokud jejich smrt byla ve znamení nenaplněné lásky, staly se **муу-шубуун** /*muu-šubuun*/ - **zlými ptáky**.

4.17 Duše utonulých

Jedná se o duše lidí utonulých nešťastnou náhodou. Ti se po smrti stali **vodními duchy**.¹¹⁵ Kromě toho, že topí lidi, je pro ně také charakteristické vyrušování a obtěžování lidí v běžných činnostech.

4.18 Duše postižených lidí

Buď mentálně nebo smyslově (nevidící, neslyšící) postižení lidé v běžném životě zaujímali velmi nízký status a ten se přenesl i do posmrtného života, kdy se stávali **Ady** či **Šudchery**. Obecně se celé této třídě duší také říká **дайдын богууд** /*dajdyn bogúd*/ - **všeliká zemská nečistota**.

---

¹¹³ Někdy označovaný jako **телочный онгон** /*těločnyj ongon*/ - **telecť ongon**, vždy jsem jeho označení našel pouze v ruském jazyce. Srov. Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnija funkcii, Novosibirsk 1987, s. 46.

¹¹⁴ Původně se jednalo o děvečky ukrutného pána, které utekly, když nechtíc rozlily mléko, které měly prodat. Ze strachu před trestem se rozhodly prchnout, avšak jak usilovně utíkaly, tak se zadusily. Aby se nestaly zlými duchy a nemohly lidem škodit, učinili z nich šamani ongony – ochránce. Tamtéž s. 46.

¹¹⁵ Tito vodní duchové nemají nic společného s vodními bytostmi vyššího řádu, jako je například **Ухан** – **ханами** /*Uhan chanami*/ - **vodní císař**. Srov. Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnija funkcii, Novosibirsk 1987, s. 21.

4.19 Duše obyčejných lidí

Ti se po smrti stávají **боохолдоём** /*boocholdojem*/ – vyskytují se ve formě **přízraku, přeludu**, ale také domácích skřítků. Bytostí tohoto řádu je velké množství, je pro ně charakteristický noční způsob života, kdy se veselí, procházejí, jezdí na koni či rozdělávají ohně nebo si tropí žerty z živých. Obývají obvykle opuštěné domy, temná zákoutí, hřbitovy a křižovatky či úpatí hor lemované cestami. Z lidí si často tropí žerty a nejrůznějším způsobem je obtěžují, někdy je dokonce napadají, zvláště děti, a to obvykle v případech, kdy jsou vyrušeni, například nevhodným vstupem do prostoru, který považují za vlastní. Jako ochranu proti nim lze použít šípkový keř, hloh a Výra velkého.¹¹⁶

4.20 Duše nejchudších lidí

Tito lidé často během života trpěli nedostatkem a hladem, jejich sociální status byl velmi nízký a podle představ Burjatů se přenesl i do záhrobního života. Zde vytváří třídu duchů zvaných **һарьмяһан** /*harmjahan*/. Je pro ně charakteristický nuzný oděv a nikdy nekončící hlad, který je nutí dojídat po lidech zbytky, vylizovat hrnce a olizovat lžice. K tomuto nízkému statusu patří také v tradičním pojetí Burjatů důležitý fakt, že nemají koně a musí neustále chodit pěšky.

4.21 Duše lidí se zvláštním druhem smrti

Způsob smrti u Burjatů hraje velmi důležitou roli při vstupu do následující formy existence a lze ji použít k usměrnění v dalším putování lidské duše. Velmi známé je pojednání o speciální formě popravы zlého

---

¹¹⁶ Tamtéž, s. 30.

šamana s výrazně asociálními sklony, který škodil lidem a útočil na ně v jejich nejslabších momentech - v době jejich smrti. Podle vyprávění proběhl při jeho popravě rituál, jehož cílem bylo zabránit duši v návratu, aby se nemohla po smrti mstít nebo se vrátit do světa lidí. Do předem vykopané šachty bylo položeno ještě živé tělo delikventa otočené břichem dolů, tak aby duše, která by se z něho mohla snažit dostat, skončila přímo v zemi a nemohla nikoho ohrozit. Potom se tělo za živa zahrabalo a na hrob se umístil osikový kůl.¹¹⁷ Tento příběh jsem sám slyšel v dalších dvou různých podáních, v prvním případě místo osikového kůlu byly na hrobě zasazeny tři břízy.¹¹⁸ V druhém podání byl zasazen blíže neurčený druh stromu, buď bříza nebo buk, jehož sazenice byla otočena kořenem nahoru.¹¹⁹

V uvedeném příkladu je patrná souvislost s obdobnými způsoby likvidace sociálně nebezpečných kouzelníků či vampýrů v Evropě, známých například z transylvánského folklóru. Při zhodnocování těchto souvislostí je velmi důležité uvědomit si, že vyprávění zaznamenané v nedávné minulosti či dokonce v současnosti mají sice své kořeny v burjatské tradici, nicméně zůstává velmi pravděpodobné jejich ovlivnění syžety zprostředkované literaturou a filmem.

---

¹¹⁷ Tamtéž, s. 47.

¹¹⁸ Dle: Zhargal Tsybikova (Interwiev v červnu 2004).

¹¹⁹ Dle: Solbon Chobrakov (Interwiev v srpnu 2004).

5 OBŘADNÍ SYSTÉM

5.1 Tradiční a současné obřady

Obřady představují v životě Burjatů praktickou demonstraci jejich náboženských představ a ve své převážné většině se vztahují k tradičním předbuddhistickým kultům. Život obyvatel celé burjatské oikumeny je jimi přímo protkán, přičemž se jejich vykonávání nevztahuje pouze na „deklarované šamanisty“, ale můžeme se s nimi setkat i mezi burjatskými buddhisty a dokonce i u neburjatského obyvatelstva. Na druhou stranu je třeba tento pohled někdy až přehnaného zdůrazňování synkretického charakteru burjatských náboženství nebrat dogmaticky a bez výjimek, jelikož existuje mnoho „čistých vyznavačů“, a to ve všech náboženských skupinách, včetně šamanistů.

Nejběžnějšími rituály, které často užívají nejen šamanisté, jsou zejména malé, každodenní obřady spočívající v dávání drobných obětí. Nejčastěji jsem se s touto formou obětí setkal při projíždění či přecházení důležitých míst zasvěcených božstvům, duchům, lokálním ochráncům nebo předkům, které se často kryjí s důležitými strategickými body na cestách (mosty, brody, průsmyky, křižovatky, hranice krajů či oblastí). Takovými místy jsou ale také důležité body v krajině - hory, úpatí a vrcholy, prameny řek či jeskyně. Tato přírodní místa jsou pak obvykle něčím specifická - velikostí, hloubkou, teplotou, svojí podobou, nedostupností nebo neobvykle vysokým počtem úmrtí v jejich okolí.

Tyto běžné světské rituály mají velmi jednoduchou formu. V podstatě se jedná o to, vzdát danému místu, a tím i jeho duchovním ochráncům, úctu. K tomu může někdy postačit pouhé zastavení se nebo velmi častý zvyk obejít posvátné místo třikrát „ve směru slunce“, tj. ve směru

hodinových ručiček.¹²⁰ Tento základní úkon je doprovázen drobnou obětinou podle možností každého jednotlivce, nejčastěji to jsou cigarety, zápalky, mince, bankovky, stužky a proužky tkaniny či alespoň kámen, který se přidá na hromadu. Významnějším darem je pak buddhistická vlajka nebo chatak, ale lze se setkat také se soškami či obrázky buddhů (například Šakjamuni, Maitrea, Avalokitešvara), buddhistických ochránců a dákiní (Zelená a Bílá Tára). Na těchto místech je možné jako obětiny nalézt díly z automobilů nebo pneumatiky, celé či rozbité lahve od obětované vodky, které pro nezasvěceného návštěvníka (tím může být klidně i Burjat nebo Mongol!) působí jako odpad. Velmi častou formou rituálu je také „posezení a vypití si“ (nejčastěji vodky) s místními duchy, které je doprovázené skrápěním nebo kapáním. Vzhledem k tomu, že takovýchto míst s různou úrovní důležitosti je velké množství, mnoho rituálů se stává rutinními a zjednodušují se tak, aby zabraly co nejméně času. Avšak jen málokterý řidič, přestože místem projíždí i několikrát denně, tento obřad vynechá zcela, aniž by alespoň nezatroubil, neproněsl modlitbu či mantru nebo symbolicky za jízdy z otevřeného okna neobětoval několik zápalek, které má k tomuto účelu speciálně připraveny na své palubní desce.

V soudobém folklóru existuje celá řada varovných a poučných vyprávění o tom, jak někdo zapomněl nebo prostě nechtěl uctít lokálního strážce. Anonymní hrdinové pak většinou zaplatili tím, že se ztratili, měli nehodu či byli nějakým způsobem znehybněni - buď se porouchal stroj nebo se takoví provinilci na nějakou dobu „jako omámeni“ ztratili nemožnou cestu, aby se nakonec objevili na původním místě. Je nutné si uvědomit, že se nacházíme v prostředí, kde se lidé ještě donedávna úzce spjati s prostředím, na němž byli existenčně závislí,

---

¹²⁰ Tento zvyk je rozšířený ve všech oblastech, kde se můžeme sejit s tibetským buddhismem - v severní Indii, Nepálu, Tibetu, Vnější i Vnitřní Mongolsku, Burjatsku i Tuvě.

snažili tímto způsobem předejít problémům, které na ně čekaly na každém kroku a výrazně jim mohly znesnadnit život.

Z tohoto hlediska se jedná o rituály s preventivním charakterem. Na rozdíl od nich existují také rituály vynucené situací - nějakou nestandardní událostí či nehodou, na kterou je pak třeba zareagovat. Příčinou těchto rituálů se stávají nemoci lidí nebo domácího zvířectva, požár, úder blesku, objevení se nejrůznějších obtíží v životě či v práci, špatný sen nebo varovné předpovědi budoucnosti či problémy vnitřního rozpoložení člověka. To všechno je bráno jako sekundární projevy v důsledku narušení vztahu k nějaké bytosti – duchovní, či skutečné.

Zaměřme se nyní alespoň na několik nejběžnějších a nejzajímavějších tradičních burjatských šamanistických obřadů, které hrály důležitou roli v rodinném životě burjatských šamanistů.

Jak již bylo naznačeno v předcházejících kapitolách, v každé domácnosti existovaly ongony - ochranní duchové, jejichž přítomnost byla vyjádřena určitou fetiší (nazývanou také ongonem). Množství těchto ongonů v jedné domácnosti bylo různé - od pěti až k padesáti. Právě s těmito ochránci byla svázána řada rituálů. Již pouhý akt vytvoření takové fetiše - zobrazení ongonu, buď samotným šamanem nebo laikem, s nímž byl duch osobně spjatý, byl obřadem. Nezbytná byla pomoc šamana při jeho „aktivaci“, zplnomocnění nebo oživení. Kromě obětí a dodržování řady pravidel a tabu souvisejících s těmito ochránci bylo důležité tzv. „**krmení ongonů**“, obřad za účasti šamana, jehož cílem bylo zachovat schopnosti a přízeň duchů.

K velmi důležitým rituálům patří tzv. „**vyprovázení ongonů**“, kdy po smrti člověka bylo nutné ukončit také činnost duchů - ongonů, kteří s ním byly přímo spojeni. V tomto rituálu byly prováděny společné modlitby obyvatel usedlosti za účasti šamana, na jehož konci byl ongon většinou

spálen či v méně častých případech odnesen na opuštěné místo do lesa nebo k řece.

Nejdůležitějšími ongony uctívanými v každé domácnosti byly ochránce ohně a domácího krbu - **Сахяадай** /*Sachjaadaj*/ se svou ženou **Санхала хатан** /*Sanchala chatan*/, ochránce manželského svazku **һолонгото онгон** /*holongoto ongon*/, který byl většinou umístěný v čele postele manželů a také ongon **Алтатан** /*Altatan*. Ten byl vyráběný výhradně ženami, měl zajistit jejich plodnost a tím i pokračování rodu, ale byl také zodpovědný za hojnost rodových stád.

Důležitým a dodnes udržovaným rodinným rituálem byly a jsou modlitby k duchům předků - **утха узууртаа** /*utcha uzuurtaa*/, někdy nazývané také jako **жэлэй хаялга** /*želej chajalga*/ - roční modlitby nebo v některých rodech organizované **һарайн хаялга** /*harajn chajalga*/ - měsíční modlitby. Ty měly preventivní charakter a byly prováděny v uvolněné atmosféře. Přítomný šaman při nich nikdy nevstupoval do změněného stavu vědomí.

Řada náboženských rituálů byla spojená se **svatbou**. Podle tradičního postupu nejprve ženich uctil ongony nevěstiny rodiny, poté za účasti šamana byla posvěcena jurta novomanželů a slavnostně zažehnut nový oheň v domácím krbu. Nevěsta uctila ongona ohně - **Сахяадай** /*Sachjaadaj*/. Následně bylo připraveno místo pro svatební oslav a okolo něhož byly do kruhu postaveny posvěcené břízy - **түүргэ** /*tuurge*/.

Speciální rituály doprovázející **narození dítěte** se omezovaly pouze na zvláštní případy, tedy preventivní obřady při prvních známkách výskytu potíží nebo na základě nějakého varovného signálu, špatného snu či znamení a popřípadě pouhého podezření na jakési nebezpečí. Obvyklý postup při těchto obřadech začíná tím, že se zajistí bezpečnost místa. Na vchod do domu či jurty se umístily ochranné prvky a symboly, aby

nepřišly cizí osoby a na odstrašení zlých duchů. Následuje vzývání ochránců a nejrůznějších ežinů, zejména ochránců dětí, které je provázáno obětinami. Po něm proběhne samotný rituál nebo série různých rituálů. Jedním ze zajímavých obřadů je například „oživení léčivých duchů dítěte“. Při těchto rituálech byl obvykle přítomen šaman, který se pak stával ochráncem dítěte, což bylo symbolicky vyjádřeno tím, že dítěti daroval některý ze svých atributů (nůž, dýmku apod.).¹²¹

Po narození dítěte byly obvyklé obřady **pohřbení placenty, očištění rodičky a první uložení dítěte do kolébky**. S rituálem pohřbívání placenty jsem se setkal také osobně v pozmeněné variantě. Při něm se rodné místo novorozence obešlo dokola ve směru slunce a v několika místech se z placenty nechala odkapat krev. Nakonec se placenta zakopala. Tento obřad se přestal dělat v období, kdy se začalo rodit v porodnicích a samozřejmě v době socialismu bylo něco takového, jako odnést si z porodnice domů placentu, zcela nemyslitelné.

Mimořádné rituály byly nutné také v některých zvláštních případech smrti člověka. K těm se počítá úmrtí způsobené úderem blesku, napadení medvědem či vlkem, smrt dítěte kterého unesl orel, smrt člověka obdařeného neobvyklou krásou či okouzlujícím hlasem. Samozřejmostí byly a dodnes také jsou rituály spojené se smrtí šamana. Příkladem může být speciální způsob pohřbení burjatského šamana Cerembavy ze sumu Bayan-Uul na severu Mongolska, který zemřel v dubnu roku 2005. Po uskutečnění odpovídajících rituálů bylo jeho tělo uschováno na speciální tribuně na tajném místě chráněném tak, aby se k němu nikdo nedostal. Po třech letech (tj. v dubnu roku 2008) bude proveden další obřad a jeho ostatky uloženy do hrobu.

---

¹²¹ Basaeva, K. D.: Semja i brak u Burjat. Novosibirsk 1980, s. 75.

Další škála rituálů se otevírá v souvislosti s potřebou zajištění úspěchů v činnostech, na nichž jsou lidé ekonomicky závislí, tedy těch, které jsou spojené s obživou - hospodářským životem, lovem, rybolovem, řemeslem a obchodem. Jelikož ovšem úspěchy nebo neúspěchy v takřka všech oblastech lidského života jsou závislé na přízni duchů, existuje mnoho dalších rituálů. Ty, které mají zajistit úspěch ve vzdělání, v boji a válkách nebo chránit muže během jejich vojenské služby.

5.2 Formy tradičních rituálů

Všechny tyto rituály měly velmi podobnou formu, která ovšem nebyla nikterak kodifikována a výrazně variovala v závislosti na místních tradicích a na individuálních podmínkách a zkušenostech. Rituály, tak jak jsou níže rozděleny, jsou modelové a v praxi se volně prolínají, stejně tak jako jejich názvy. K hlavním a v terminologii burjatských šamanistů nejvíce rozšířeným patří složitější komplexní obřady *sasli* a *tajlagany*, jejichž dílčí součástí mohou být i *brizganie*, *duhálga*, *chajalga*, *zachil*, *zahan*. Iniciační obřady šamanů, které zde chybí, jsou vzhledem ke svému zaměření součástí kapitoly *Burjatský šaman*.

Дуһаалга /*duhaalga*/ - dnes rozšířený spíše pod svým ruským názvem *бризгание* /*brizganie*/ - zkrápění, kropení, kapání, kdy se obětovalo víno či vodka kapáním na tlející uhlíky obložené posvátnými trávami. Tento rituál patřil k nejběžnějším hlavně pro svou nenáročnost, byl používán takřka při každé sebemenší příčině - při cestách, špatném snu, při prvním podezření z prokletí apod.

Pod slovem *brizganie* se však v současnosti u Burjatů rozumí obecně rozlévání či kapání do vzduchu. Existuje mnoho různých podob, nejčastěji se „brizga“ na všechny světové strany, nebo se kápnutím nahoru a dolů obětovává duchům horního a dolního světa, či kápnutím na stůl nebo zem

se k přijetí obětiny vyzývají lokální ochránci. Kapání se provádí prsty, obvykle prsteníčkem levé ruky z menší misky. Je-li brizganie součástí většího rituálu, kdy se obětuje velké množství tekutin, provádí se rozlévání přímo z misky či mělkého talíře. Podle některých informátorů je brizganie omezeno na období s denním světlem a v noci se brizgat nemá, protože v této části dne převažují zlé síly. Toto tabu není však rozšířeno všeobecně a většina laiků ho nezná.

Хаялга /*chajalga*/- rituál přinášení obětí bohům, duchům, ežinům, jehož součástí bylo brizganie a příprava posvátných stužek a březových větviček. Obřad měl tři fáze - první byla zaměřena na uctění lokálních ochránců, druhá na vyšší bohy a duchy a poslední fáze na nejvýše postavené bytosti.

Захил /*zachil*/- obřad, při němž byla připravena stejnojmenná oběť - hlava, kůže, končetiny a ocas z obětovaného zvířete - nejčastěji berana, která byla vystavena na dlouhé tyči. Obřad vedl šaman a byl pořádán jen ve vážných případech nemoci lidí nebo zvířat apod.

Заһан /*zahan*/- speciální opravný obřad, jehož cílem bylo regulovat chyby či nedostatky nějakého předešlého.

Сасли /*sasli*/ - jedná se o kolektivní formu modliteb s určitým praktickým cílem, jejíž součástí byly drobné obětiny formou brizganie či kapání mléka, vína nebo vodky. Sasli se mohly provádět buď samostatně, například za účelem zajištění úspěchu pracovní cesty, lovu, rybolovu, při **suglanech** - rodových shromážděních, při organizování staveb pro společné užívání, či byly součástí většího rituálu - tajlaganu.

Тайлаган /*tajlagan*/ - obecné nazvání pro obřadní modlitby s obětinami rodu nebo větší skupiny osidlující oblast určitého ulusu, který má opět řadu variant se společnou základní strukturou. Hlavním smyslem obřadu je prosba k bohům, ežinům či předkům o úspěšný a bohatý rok,

úrodu, zdraví domácího zvířectva, štěstí v rodinném a manželském životě a ochranu od bídy a neštěstí. Jelikož mezi ostatními jmenovanými rituály tento vyniká svoji komplexností a složitostí, je mu věnována samostatná podkapitola.

5.3 Tajlagany

Jelikož se jednalo o obřad velké skupiny lidí, měl tajlagan velký význam z hlediska společenského života a ve své větší formě se dá svým významem přirovnat ke katolické pouti v Čechách v době baroka. Účastnili se ho všichni muži a děti z ulusu, výjimku tvořily jen nejchudší vrstvy, které se účastnit nemohly. V současné době jsou běžné menší tajlagany pořádané v rámci rodů. Při jejich příležitosti se sjíždí široké příbuzenstvo a dodnes je to jeden z důležitých způsobů udržování povědomí své rodové příslušnosti. Počet účastníků byl omezen pouze lidnatostí ulusu, respektive územím obývaným daným rodem.¹²²

Ještě v 19. století byl na tento rituál omezen přístup ženám, které zůstaly doma a svátek uctily slavnostním oděvem. Podílely se také na přípravě celé slavnosti v její počáteční fázi a zároveň se zúčastnily jejího závěru, který opět probíhal v jednotlivých domácnostech formou hostiny. Na tajlagany, kterých jsem se osobně účastnil však ženy měly otevřený přístup stejně jako ostatní laici. Přesto však zůstává skutečností, že ve vztahu k ženám doposud existuje mnohem více tabu a pravidel, než ve vztahu k mužům. Na druhou stranu existovaly také speciální ženské tajlagany, tzv. **түхэрөөн** /*tucheroon*/. Stejně tak se můžeme setkat s dalšími specializovanými podobami těchto rituálů - kovářské tajlagany

---

¹²² Podle dochovaných záznamů byly největší tajlagany pořádány na hoře **Байрар** /*Bajtag*/ (ležící v Kudinské správní oblasti), kterého se účastnili všichni členové rodu Echirit, což dohromady představovalo obyvatelstvo z třiceti ulusů, takže se jich dohromady sešlo okolo 3 000. Dle: Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 68.

pro uctění kovářských ochránců nebo zvláštní tajlagan obětovaný bohu ohně **Сахядай** /*Sachjaadaj*/. Pořádání takového obřadu bylo ekonomicky velmi náročnou záležitostí, přičemž největší náklady představovalo velké množství obětí. Ty byly hrazeny ze zdrojů všech účastníků, samozřejmě v závislosti na možnostech jednotlivců. Tímto způsobem byla také upevňována sociální struktura rodu a status jednotlivých rodin.¹²³

Tajlagany probíhaly v letních měsících od května do října¹²⁴ a na různých místech. Období, kdy je „otevřené nebe“ a mohou se dělat tajlagany, bylo v roce 2006 od 22. května do 16. září.¹²⁵ Místem pořádání byl nejčastěji vrchol či úpatí kopce, dolina, břeh řeky nebo jezera, přičemž každý tajlagan měl své tradiční místo, na kterém se pravidelně odehrával.

Současné pojetí tajlaganu se rozšířilo a používá se obecně pro velký šamanský rituál. Kromě jeho tradičních rodových forem se dnes pořádají také tajlagany spjaté s určitými místy. V srpnu 2006 jsem se zúčastnil dvou takových obřadů pořádaných šamanskou organizací Tengeri. První proběhl na ostrově Olchon a byl obětován 13 chatům - hlavním duchům či bohům jezera Bajkal. Druhý se uskutečnil na pomezí Barguzinského a Kurumkanského rajonu na upatí hory **Барархан** /*Baragchan*/. Cílem obou těchto rituálů bylo uctít a přinést obětiny bohům, aby byly nakloněni lidem a byla očištěna všechna jejich provinění, za něž by na ně mohly bohové seslat nepřízeň. Ta se projevuje nevyrovnanými přírodními podmínkami - extrémním suchem, požárem, povodněmi, epidemiemi v případě, kdy se bohové odvrátí od větší skupiny lidí, nebo formou nehod, odvrátí-li se od jednotlivce.

¹²³ Jako jednotky se přitom používalo tzv. paj, jehož hodnota byla například při tajlaganu pořádaném v roce 1887 popsáném N. Astievem osm rublů. Nejbohatší rodiny platily až pět pajů. Michajlov, T. M.: *Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii*, Novosibirsk 1987, s. 93.

¹²⁴ Od května do října, viz Michajlov, T. M.: *Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii*, Novosibirsk 1987, s.67.

¹²⁵ Dle: Ojunbatara.

5.4 Struktura tajlaganu

Jak jsem již výše uvedl, základní struktura všech tajlaganů je stejná. V celém obřadu můžeme rozlišit čtyři hlavní fáze - přípravnou, základní, fázi dalanga churilcha a zakončení.

V první, přípravné části, která začínala s východem slunce, byly připraveny obětiny - tarasun, vodka, víno, kuringa a samozřejmě maso z vybraného berana. Vše bylo rituálně očištěno, stejně jako používané nádoby, materiál (voda, dřevo), účastníci a prostředí, v němž se vše odehrávalo. Nejběžnějším prostředkem byl posvěcený oheň nebo kouř z posvátných bylin či žodoo.¹²⁶

Na místě konání rituálu byly předem připraveny тугурэ /tuurge/ - opracované malé břízky zatlučené do země, k nim se umísťovaly obětiny - víno a potraviny. Po příchodu na místo byl zahájen první obřad- сасли /sasli/, během něhož byly vzývány příslušné duchovní bytosti k přijetí připravovaných obětí. To bylo doprovázeno brizganiem - vínem, mlékem nebo kuringou, aby se co možná nejvíc znásobila jeho účinnost. Tento úvodní obřad byl zakončen divinací - předpovídáním štěstí.¹²⁷

Druhá fáze, kterou T. M. Michajlov označuje jako základní, začíná dokončením přípravy masa, které bylo uvařeno, odděleno od kostí a rozřezáno na malé kousíčky, poté byla vyčleněna část k obětování od

---

¹²⁶ T. M. Michajlov nepíše jakým způsobem. Při mé návštěvě šamana Fjodora v Kižinze takovýto rituál probíhal tak, že každý udělal kruh všemi končetinami okolo doutnajících posvátných trav, v tomto případě jalovce - tři kruhy ve směru hodinových ručiček. Na závěr ještě třikrát doutnající jalovec obešel ve stejném směru, čímž byl očištěn.

¹²⁷ Jevem, který provází tento, ale i jiné náboženské rituály je, že všichni zúčastnění musí mít pokrývku hlavy. T. M. Michajlov popisuje situaci, kdy účastník pokrývku, v jeho podání čepici, ztratí - respektive mu spadne, přičemž je důležité, spadne-li mu na zem dnem vzhůru nebo k zemi. V prvním případě účastník zvolá „тоорэк һайхан“ /toorek hajchan/, což znamená „bude štěstí“ a čepici si nasadí zpět na hlavu. V opačném případě je postup složitější, jelikož se to považuje za špatné znamení. Jedinec se musí odebrat k obětišti u bříz, kde leží kostra obětovaných zvířat a začít brizgat víno z čepice, kterou ztratil, pak teprve si může opět nasadit čepici na hlavu. Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 70.

části, kterou si účastníci zkonsumují sami.¹²⁸ Rituál začíná tím, že se šaman a jeho pomocníci postaví do řady a opět vyzývají bohy či duchy k přijetí obětí. Samotné obětování se provádí brizganiem a vyhazováním kousků masa a dalších obětí do vzduchu. Po tomto se vyslovují přání, která mají být požehnána a naplněna: „*blahobyt, štěstí a úspěch, dobrou úrodu, zdraví a silné potomstvo všem zúčastněným, aby skot nebyl napadán vlky a lidé nepřáteli, aby se požáry, ranní mrazíky, náledí, sucho a jiné pohromy i neštěstí vyhýbaly ulusu.*“¹²⁹

Kosti všech obětovaných zvířat se pak společně s další částí obětí odevzdaly do moci duchů spálením v místě zvaném **шэрээ** /širee/.¹³⁰ Během obřadu hoštění bohů, duchů či předků každý očekával naplnění svých přání a všichni vyčkávali šamanova znamení pro zahájení další části obřadu.

Třetí fázi označovanou jako **даланга хурилха** /*dalanga churilcha*/ zahájil šaman, který se odebral k hlavnímu širé symbolicky vyzývající duchy k přijetí darů pokyvující nádobami s obětími a s několik minut trvajícím pokřikem - „**хурий**“ /*churij*/ či „**ай хурий**“ /*aj churij*/. Lidé buď stáli na místě nebo v jiných případech obcházeli okolo širé, případně širé i tuurge a opakovali šamanovo jednání.

Tímto aktem bylo maso posvěceno a stalo se tak **даланга** /*dalanga*/ - **tajlaganským posvěceným masem**, které se pak z části zkonsumovalo na místě a z části odvezlo domů. Maso přitom bylo rozděleno přibližně podle toho, jakou kdo dal částku při placení nákladů celé akce.

¹²⁸ V souvislosti s tím T. M. Michajlov upozorňuje na další funkci obřadu, kterou spatřuje v zásobení masem v letních měsících a která je v podstatě ojedinělá a vázána jen na tento rituál. Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 72.

¹²⁹ Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 70.

¹³⁰ Ty se někdy dělaly z kamenných plátů, jindy jen ze dřeva na dřevěné lavici, v jiných případech jako širee sloužila dřevěná hranice. Příklady širee jsou uvedeny v příloze č. 15 a č. 16.

Po zakončení obřadu a spálení všech obětí byla zahájena společná slavnostní hostina, k níž byli přizváni všichni přímí účastníci i hosté. Právě v této **závěrečné fázi** se do popředí dostává sociální funkce celé události, protože dochází k intenzivní komunikaci mezi zúčastněnými a tedy k upevňování vzájemných vztahů mezi členy rodu. Ti od sebe často zpravidla žijí v tak velikých vzdálenostech, že se jinak nevidají, což platilo jak v tradiční společnosti, kdy byli lidé rozptýleni po svých kočovištích, tak také dnes, kdy řada z nich žije daleko od původních sídel svých rodů, v různých částech Burjatska či dokonce v jiných částech Ruska. Během hostiny se řešily nejrůznější problémy, vztahy, běžné záležitosti sociálního, kulturního i administrativního charakteru s převahou praktických problémů, které vznikly během předcházející doby a nebyl čas na jejich řešení či vyjádření se k nim. Večer se účastníci odebrali do svých domovů, kde slavnost pokračovala ještě další dva až tři dny.

5.5 Role rituálů v životě

Šamanistické obřady u Burjatů mají svůj pevně stanovený řád, včetně pořadí vykonávaných částí - přípravy a očisty, vzývání, obětování a závěr. Veškerá činnost je zaměřena spíše na praktické a konkrétní záležitosti, tedy na jednotlivé duchovní bytosti a žádosti či přání k nim vyslané. Z tohoto hlediska je patrná souvislost šamanistických rituálů s magií. Například **magie produkce** týkající se lovu, rybolovu a zemědělství, **magie výroby**, která se dotýká široké škály tradic kolem řemesel, nejpatrnější je v kovářství, šperkařství a v práci se dřevem či používání magie jako ochrany proti nemocem jak lidí, tak zvířat. Při těchto rituálech se jejich vykonavatel, nejčastěji šaman, obrací na příslušné „duchovní bytosti“, které jsou za situaci odpovědné nebo mohou být nápomocné při

zajištění úspěchu. V praxi však řada šamanů používá také vlastní specifické techniky. Z řady zkušeností mohu uvést alespoň jednu: „*Když jsem byla malá, asi okolo osmi let, vzali mě rodiče k jednomu šamanovi z Tunkinského rajonu, protože jsem měla nemocné ledviny. Šaman se na mě podíval. Pak odešel a zabil slepici, vzal její vnitřnosti (související s trávicí, vylučovací a vyměšovací soustavou) a položil je na odpovídající místa na mém těle a tak jsem ležela několik hodin o samotě, zatímco ostatní se účastnili nějakého rituálu venku. Jen mě chodili pravidelně kontrolovat. Když ze mě šaman sundal ty vnitřnosti, ty, které odpovídaly těm mým nemocným změnily barvu. Ledviny zezelenaly, zatímco ostatní měly barvu stejnou jako na začátku. Šaman pak vysvětlil rodičům, že na ně přešla nemoc z mých orgánů. Pak už jsem nikdy s ledvinami problémy neměla.*“ Podobný zákrok se při těžších nemocech dělá s beranem¹³¹ či dokonce s býkem.¹³²

Charakteristiku šamanismu a jeho rituálního systému v praxi můžeme uzavřít slovy T. M. Michajlova, tedy že „mu chybí jakákoliv vyšší abstrakce“,¹³³ což je jedna z hlavních příčin intenzivní tendence šamanismu k integraci s ostatními tzv. „vyššími náboženstvími“, která jsou v této oblasti dostupná, tzn. buddhismem a pravoslavným křesťanstvím. Ty dávají většině lidem možnost „učit se“, což je činnost mezi Burjaty velmi oblíbená a vážená. Burjati také patří v rámci Ruské federace k jedné z nejvíce vzdělaných národností, stejně tak jako v sousedním Mongolsku.¹³⁴

---

¹³¹ Dle: Samira Tachanova.

¹³² Dle: Fjodor Cyrendorže Puncykov.

¹³³ Michajlov, T. M.: Burjatskij šamanizm: istorija, struktura i socialnije funkcii, Novosibirsk 1987, s. 65.

¹³⁴ Po založení Mongolské státní univerzity v Ulánbátaru v roce 1942 „začali mezi absolventy a vědeckými pracovníky Burjati výrazně převažovat“ tvrdí Biligsailchan, předseda mongolské Organizace pro rozvoj burjatských tradic a kultury. Ten v rámci našeho rozhovoru v květnu 2006 ještě upozornil na to, že to bylo k nelibosti politických elit tehdejší MLR, vzhledem k původu Burjatů v Mongolsku.

Šamanismus jim takovou možnost nenabízí, zato se však více jeví jako aplikovatelný k dosažení konkrétních potřebných cílů, jak to vyjadřuje mezi Burjaty rozšířené lidové přísloví: „*Bůh je dále než duch a proto má šaman rychlejší výsledek.*“

V posledních letech života v náročném prostředí postsovětské transformace hrála a doposud hraje „náhoda“ v každodenním životě velmi důležitou roli a to v mnoha sférách lidského života. Z tohoto hlediska se jeví pomoc všudypřítomných neviditelných sil jako opodstatněná a nikdo si nedovolí riskovat. Svou existenci musí každodenně podrobovat novým náročným zkouškám, na které ho předešlá etapa „povinně rovnostářské společnosti“ nemohla připravit.

6 BURJATSKÝ ŠAMAN

6.1 Tendence k synkretismu

Jedna z předchozích kapitol byla zaměřena na otázku, co je to šamanismus v obecném pojetí. Ačkoliv tento náboženský systém i osoba šamana mají v různých kulturách některé společné znaky, mění se tato koncepce u různých etnických skupin a národů, a to dokonce i v rámci jednoho širšího kulturního okruhu či kulturní oblasti, jakou v tomto případě představuje Sibiř. Je nezbytné si upřesnit, kdo to vlastně šaman v představách Burjatů je. Do značné míry se jejich pojetí odlišuje od obecného konceptu uznávaného západní vědou. Nutno ovšem podotknout, že mezi samotnými Burjaty a ostatními obyvateli burjatské oikumeny není tento přístup zcela jednotný a v jistých mezích variuje.

Celý problém nejednotnosti pojetí představ vychází již z faktu, že termín „šaman“ není burjatského původu a ani jeho burjatským ekvivalentům - **бөө**, **боо** /böö, bool/, **бөдө** /böde/, **удиган** /udigan/, **удигон** /udigon/ a **заарин** /zaarin/ zcela neodpovídá.

Toto „...importované slovo (...) se stalo jakýmsi zastřešujícím pojmem, do kterého velká část Burjatů zařazuje všechny osoby zabývající se sakrálním světem, a to včetně jakékoliv nevšední či nepřírozené činnosti vymykající se běžnému chápání. Pod burjatskou představou šamana (v její nejširší verzi) tak nalezneme kartářky, vědmy, nejrůznější čaroděje a kouzelníky či lidi nadané nejrůznějšími paranormálními schopnostmi.“¹³⁵

Není pochyb o tom, že se jedná o důsledek nejednotnosti koncepce šamanismu mezi samotnými vědci, což se pak odráží v populárně naučné literatuře a neodborných časopisech, novinách i ostatních masových

---

¹³⁵ Havlíček, M.: Šaman v narativních pramenech. [seminární práce.] Praha 2005. Universita Karlova. Filozofická fakulta.

mediích, z kterých v současné době většina lidí čerpá informace. Dohromady se pak mísí názory poloprofesionálních badatelů ještě z dob 19. století, politizující tendence z období Sovětského svazu a v poslední době nekriticky přijímané proudy opožděné vlny New Age, které přicházejí z celého světa.

Od počátku devadesátých let, kdy padla všechna omezení a zákazy, dochází k intenzivní revitalizaci tradičních burjatských náboženství. Obnovení starých kultů ovšem vzhledem k zcela odlišnému kulturnímu kontextu současnosti v původní podobě není samozřejmě možné. Pro interpretaci „šamanistických reliktnů“, jakými jsou tradiční atributy a prvky náboženského života - posvátná místa, oděvy, předměty, struktura rituálů a zachovaný folklór, se v současné době využívají právě ony zmíněné alternativní koncepty. Důležitou roli přitom hraje fakt, že Burjatsko, na rozdíl od jiných oblastí Sibíře, představuje relativně otevřenou a dostupnou oblast, kam se také od počátku 90. let 20. století dostávají informace všeho druhu mnohem snáze.

Tento proces je pro šamanismus, vzhledem k jeho nepevné kodifikaci udržované tradičně pouze ústně, zcela charakteristický. Jako příklad obdobných procesů můžeme uvést **prolínání šamanismu s buddhismem** u mongolských kmenů v průběhu 14. až 19. století. V období 18. století, po připojení dnešního Vnějšího Mongolska k mandžuskému imperiu a následné oficiální intervenci tibetského buddhismu tradice Gelugpa, byly mezi Mongoly vyděleny dvě víry - nová, čistá tzv. „žlutá víra“ a původní „černá víra“. Ta de facto představovala souhrn nižšími vrstvami udržovaných původních kultů, srovnatelných s tím, co pro křesťany znamenalo pohanství.

Obě víry se přitom silně ovlivňovaly a v dalších stoletích postupně vykrytalizovaly v mongolskou - nejprve chalchskou a později také

burjatskou verzi tibetského buddhismu. Hlavní rozdíly oproti původním tibetským formám spočívají v rozšíření pantheonu, do něhož byli přijati někteří bohové a místní ochránci Mongolů (Buchan nojon Babaj byl přijat jako Rinchenchan), nebo byli ztotožněni s již existujícími (například Gudril tengeri byl ztotožněn s budhistickým ochráncem Mahakalou). Buddhisté také přejali původní šamanistická posvátná místa, k nimž vytvořili odpovídající legendu. Velmi častým motivem takových vyprávění je, že místem kdysi procházel nějaký známý mistr či učitel, který si na místě chvíli odpočinul. Jako důkaz jsou na tomto místě dodnes patrné stopy - otisky rukou, nohou či zapíchnuté hole.¹³⁶ Při této příležitosti učitel ovládl místní ochránce a přesvědčil je, aby se staly patrony nové víry a jejich stoupců, čímž je zařadil do buddhistického pantheonu. Poutník nedaleko místa obvykle založil nějaký klášter nebo k tomuto zadal příčinu, aby se tak mohlo stát v budoucnosti. Časté jsou vyprávění, že se na těchto posvátných místech vybraným jedincům zjevují duchovní bytosti – slavní učitelé, guruové, dákiní (nejčastěji Zelená Tára), svěští i posvátní ochránci dharmy či sami lokální strážci, aby lidem zjevili poselství či jim pomohli v jejich tísní.

Nejvýraznější vliv buddhismu na šamanismus lze zaznamenat v takzvaném „**žlutém šamanismu**“, s nímž jsem se setkal na několika místech v severomongolském ajmaku Dörnöd. Jedná se o fenomén, který údajně vznikl v období 18. století, kdy v oblasti probíhalo intenzivní šíření buddhismu.¹³⁷ Z tohoto období jsou doloženy velmi tvrdé postupy včetně fyzické likvidace některých šamanů. Samozřejmostí byla pouze oficiální přestoupení na novou víru, prováděná jen formálně, jelikož si konvertité

---

¹³⁶ Příklad hory Čilsan v Kižinginském rajonu. Bělka, L: Tibetský buddhismus v Burjatsku. Brno 2001.

¹³⁷ Z interview s informátorem Dorlíkem uskutečněný na počátku května 2006.

zachovávali své staré tradice a náboženské zvyky.¹³⁸ Obvyklá byla několikanásobná konverze k buddhismu podmíněná nejčastěji ekonomickými výhodami: „*Bujrati, pokud mělo dobré silné koně jezdili daleko do sousedních ajmaků, kde slyšeli, že je nějaká cerkev, aby se tam nechali pokřtít a něco za to dostali*“.¹³⁹

Budoucí „žlutí šamani“, hnáni svou náboženskou tenzí, odešli do buddhistických klášterů, aby se zde začali učit novým praktikám, přitom však i nadále zůstali oddáni svým původním tradicím. Mnoho z nich později kláštery opustilo a vrátilo se ke své šamanské praxi, která ovšem byla ovlivněna dlouholetým studiem a praxí v buddhistických školách. Objektem jejich uctívání se stala nově také řada bohů a ochránců z buddhistického pantheonu, kteří obohatili ten jejich tradiční. Ve svatyni v Charchiře, sloužící právě této skupině šamanů, která se nachází v severomongolském ajmaku Dörnöd v somonu Bajan-Úl, stojí uprostřed velká pozlacená socha Buddhy Maitréji, okolo které je množství buddhistických rituálních předmětů - bubny, bílé mušle, činely, zvonky, vadžry, thanksy apod.¹⁴⁰

Dalším příkladem prolínání obou tradic jsou postřehy ruského etnografa Betkoviče, který byl účasten šamanského rituálu děda Danila Suščenova z vesnice Chorbatov v Tunkinském rajonu v roce 2001: „*Děd Danilo pustil nahrávku buddhistické mantry óm mani padme húm. Na stěnách jeho přijímací místnosti visely hlavně buddhistické obrazy (...) a začal obětovat duchům. Přitom se obracel k Bílé Táře, bohyni z buddhistického pantheonu.*“¹⁴¹

¹³⁸ Pro srovnání například Michajlov, . M.: Christianstvo i lamaizm u krennego naslenija Sibiri – staraja polovina XIX načalo XX veka). Leníngrad 1979, s. 128.

¹³⁹ Dle: Dylgma Sambujevna Sambujeva, rozhovor na konci července 2006.

¹⁴⁰ Viz příloha - fotografie č. 18.

¹⁴¹ Ketkovič, V. A.: Sovremennyj burjatskij šamanizm, In: Geografija 2004, s. 43.

Jak z uvedených příkladů vyplývá, prolínání obou náboženství je patrné dodnes a ačkoliv tento proces trvá již několik staletí, nelze v žádném případě říci, že by oba směry splynuly v jeden. Stále vedle sebe přetrvávají obě tradice jako dva oddělené proudy, ačkoliv se v mnohém shodují. Šamanisté volně využívají a čerpají také z jiných náboženství. Je naprosto běžným postupem, jak zhodnotila situaci ve vlastní rodině jedna mladá Burjatka z Ulan-Ude, že „*když se naše rodina na něčem dohodne, tak nejprve zajdeme do dacanu poradit se s lamy a nechat si od nich požehnat. Pak zajdeme k šamanovi nebo i k více šamanům, pokud nám jeden nedokáže pořádně pomoci. Taky u nás nedaleko žije kartářka, tak tam chodíme taky. A taky se chodíme modlit do kostela, protože babička je pravoslavná křesťanka.*“¹⁴²

U Burjatů jednotlivá náboženství, kultury i tradice v běžné praxi mohou bez problémů existovat a vytváří se tak specifické formy představ o duchovním světě, pro něž je charakteristická synkreze prvků z kosmologií jednotlivých náboženských systémů, ačkoliv ty zůstávají formálně oddělené. Jejich sloučení do jednoho náboženského celku nelze vzhledem k velmi silným rozdílům v tradicích a historickém vývoji očekávat. Synkreze tak má spíše charakter volného prostupování prvků mezi jednotlivými systémy, v jejichž kontextu jsou pak interpretovány. Buddhisté přijímají představu „jednoho Boha“ jako bytosti stojící na absolutní úrovni, zatímco „množství duchů“ chápou na relativní úrovni jako ochránce či protivníky dharmy, kteří většinou hájí vlastní zájmy, ale s nimiž se lze určitým způsobem dohodnout, k čemuž jsou nápomocní mocní ochránci z buddhistického pantheonu. Křesťané existenci duchů nepopírají, ale obcování s nimi je považováno za jednoznačně škodlivé pro lidskou společnost. Šamanisté se na „Nejvyššího Boha“, popřípadě

---

¹⁴² Dle: Ariadna Kyšiktujeva, březen 2006.

jeho prostředníka Ježíše Krista a řady svatých, stejně jako na buddhistické ochránce, obracejí obdobně jako na své původní duchy a božstva. Žádají o pomoc a radu prostředníky a specialisty - šamany, kněze a lamy, aby za úplatu vykonali rituál, jehož efekt budou moci pocítit ve svých běžných životech.

6.2 Atributy burjatského šamana

Podle burjatské tradice vládne každý šaman řadou předmětů - šamanských atributů, které představují jeho moc, schopnosti a také právo k duchovní činnosti, kterou vykonává. Samozřejmě to neplatí stoprocentně. Řada šamanů některé atributy nepoužívá a v běžné praxi se bez nich obejde. Podle nich totiž představují pouhé symboly, které nejsou nezbytné a mají spíš efekt účinkující na okolí, než že by bezprostředně ovlivňovaly výsledek šamanovy činnosti. Velká část šamanů atributy používá jen ve výjimečných situacích a pouze v rámci konkrétních rituálů. Každý předmět z šamanských atributů má tak svůj význam z hlediska náboženské ideologie a obřadního systému, ale také z pohledu sociálního statusu, materiální kultury a umění.

Šamanské posvátné předměty jsou přechovávány v **шэпээ** /šeree/, **speciální skříňce** nebo truhle používané zároveň jako oltář. Nejčastěji je zdobena symboly slunce, luny, lidí či zvířat. Ke stejnému účelu může ovšem sloužit i obyčejná skříň. Někdy šamani přechovávají své věci ve speciální místnosti tak, aby nebyly přístupné ostatním lidem. V nich pak obvykle dělají některé menší obřady.

Šamanské atributy odkazují na některé kosmologické skutečnosti, s nimiž se šaman při své činnosti setkává a musí se s nimi vyrovnat. Všechny jsou pod ochranou duchů, přičemž porušení tabu s nimi spojených (ukazování věcí „nečistým lidem“, špatná manipulace s nimi,

jejich znesvěcení atd.) může vážně ohrozit bezpečnost jedince, ať už přímého či nepřímého, vědomého či nevědomého viníka nebo kohokoliv, kdo byl takové situaci přítomen.

K hlavním předmětům **бөөе тоног** /bööje tonog/ - šamanské atributiky¹⁴³, jimiž šaman při své činnosti disponuje, je speciální oděv (plášť, koruna, pokrývka hlavy) a ostatní prvky (buben s paličkou, bič, nůž, meč, kopí, zrcadlo, zvonky, chřestidla, zobrazení duchů, miniatury různých věcí a některé další ochrany). Každá část šamanova vybavení plní přesně vymezenou funkci v rámci šamanské kosmologie, a v takovém kontextu je s ní i zacházeno.

Норьби /norbi/ - **pár šamanských holí** - asi 70 cm dlouhých zhotovených ze dřeva nebo železa představuje určitý „dopravní prostředek“ umožňující šamanovi cestovat do vyšších či nižších světů a setkávat se tam s bohy a duchy. U Burjatů se nejčastěji vyskytují ve třech formách - koní, hadů nebo lidské, podle hlavy zobrazené na jejím vrcholu. Šaman může mít i několik párů těchto holí.

Жодоо, едоо /žodoo, jodoo/ - **borovicová kůra** je symbolem nebeského původu utchy a bylo lidem předáno od nejvyššího nebeského boha prostřednictvím jeho potomků – devadesáti západních nebeských bohů. Žodoo slouží k rituálnímu očišťování místa, lidí a obětí (zvířat, alkoholu a potravin) vykuřováním. Mohlo se jednat o obyčejnou kůru borovice, ale posvěcení šamané měli právo ji nasazovat na březovou větvičku a v některých případech k ní přivazovali také černou či bílou stuhu, která vyjadřovala zda se jedná o bílého či černého šamana. Přípravou tohoto atributu byl pověřen specialista a sběr doprovázel vlastní rituál s obětinami. Sbírala se kůra z východní části živých a k tomuto účelu zvláště vybraných stromů.

---

¹⁴³ Termín je převzat z ruského jazyka a používá se k označení souboru atributů.

Минаа ташуур /*minaa tašuur*/ - **bič**, atribut výhradně posvěcených šamanů symbolizoval jejich moc nad obyčejnými lidmi a neposvěcenými šamany. Měl různý tvar a délku a měnil se také podle toho, kolika zasvěceními šaman prošel.

Оргой /*orgoj*/ - **šamanský oděv**, existuje ve dvou provedeních - v bílém pro bílého šamana a temně modrém pro šamana černého. Ušitý je tradičně buď z hedvábí nebo z bavlny. Dříve, tedy v době, kdy se tyto tkaniny u Burjatů nevyskytovaly nebo se vyskytovaly jen zřídka, byly běžné orgoje z tenkých vydělaných zvířecích kůží. Na orgoji jsou přišité železné figurky lidí, zvířat (kůň, pták, had), zmenšeniny nástrojů (žebřík), náradí (kladivo, sekera) či nádobí (džbáněk), zvonečky, rolničky, cholbogo a ozdobné stužky.

Někteří badatelé, například H. M. Chagalov, popisují speciální vojenský orgoj – vytvořený ze silných zvířecích kůží pokrytých železnými destičkami. Ten se údajně používal v době válek, v nichž dříve plnili šamani důležitou roli v pozicích vojenských velitelů a poradců.¹⁴⁴

Changarov popisuje další zajímavou formu tzv. orlího orgoje, vytvořeného z kůže orla stažené ze zvířete i s křídly. Takový orgoj se používal při rituálech pro zvýšení autentičnosti šamanova konání a hlavně při jeho kouzelném letu a „dopravování“ obětí na místo určení.

Майхабши /*majchabši*/ - **šamanská koruna** - pokrývka hlavy šamana používaná při obřadech. Byla původně zhotovovaná z kůží zvířat (vlk, rys, sob, jelen atd.) stažených z hlavy včetně uší a případně doplněna rohy nebo parohy. Dnes převážná většina šamanů vlastní železnou korunu s dvěma výstupky, které tyto zvířecí rohy napodobují. Koruna je zdobena stužkami, železnými zvonečky, zmenšeninami předmětů a figurkami.

---

¹⁴⁴ Chagalov, M. N.: *Sobranije sočiněnij*. Díl II. Ulan-Ude 1952, s. 182- 183.

Малгай /malgaj/ - **čapka** - tradičně byla ušitá z kůže s okrajem z medvědí kožešiny, dnes je častěji z hedvábí či bavlny. Z přední strany je k ní našitá **һарабши** /harabši/ - **příkrývka očí** z medvědí kůže nebo z třásní, na kterou se někdy připevňují havraní či orlí pera nebo stuhy. Čapka se nosí pod korunou, občas se k ní přivazoval bílý nebo modrý chatak, který se omotával okolo koruny.

Хэсэ, тойбор /chese, tojbor/ - **buben a palička**, buben představuje koně na kterém se šaman vydává na své mystické cesty po zemi, na nebe nebo do podzemní říše. T. M. Michajlov upozorňuje na to, že buben byl atributem výhradně posvěcených šamanů a že jeden šaman v závislosti na počtu posvěcení mohl mít i několik bubnů. Při zjišťování jejich maximálního počtu lze dojít až k číslu dvacet sedm u šamana se sedmi posvěceními.¹⁴⁵

Толи /toli/ - **zrcadlo**, nejčastěji bronzové, měděné, stříbrné někdy též nefritové, je obvykle malé, kulaté a zavěšovalo se na krk. Nejčastěji je čisté, ale existují záznamy o tom, že zejména některá importovaná z Číny nebo od Rusů měla i určitá vyobrazení - orla, draka, dokonce znamení zvěrokruhu. Zrcadlo představuje ochranný prvek šamana, který podle některých interpretací mělo schopnost odrážet veškeré negativy, které mohly být k šamanovi vyslány, podle jiných zase naopak „všechny negativy pohlcuje jako černá díra“.¹⁴⁶ Šaman může mít jedno nebo i více zrcadel. Někteří šamani nosí na své hrudi počet zrcadel odpovídající množství jejich zasvěcení, jimiž prošli, ale toto pravidlo neplatí všeobecně. Šaman Fjodor z Kižingy používal dva druhy zrcadel - jedno malé stříbrné, které nosil neustále i na svém běžném oblečení a několik

---

145 Michajlov, T. M.: Burjatstskij šamanism- istorija, struktura i socialnyje funkcii, Novosibirsk 1987, s. 110.

146 Dle: Šamanka Larisa.

velkých rituálních měděných zrcadel, která si bral pouze při slavnostních rituálech.

Жада /žada/ - kopí, znak moci šamana, převzatý z vojenských atributů, šaman jej tradičně získával až při několikatém posvěcení. Symbolizuje šamanovu sílu a moc nad životy lidí.

Kortík, dýka, nůž – původně atribut, který dostávali burjatští tajšové a nojoni od ruské administrativy jako znak moci, kterou jménem ruské vlády zastupovali. Stal se symbolem příslušnosti k vyššímu sociálnímu statusu a jako takový jej začali přebírat i další šamani. Dnes je již jejich běžnou součástí.

Эли /zeli/ - provaz z vlasů se sponkami a přívěsky, který sloužil jako amulet a ochrana. Používal se k odhánění zlých duchů.

Zobrazení hadů (někdy i několakahlavých) symbolizovalo způsob, jakým se šaman dostává do jiných světů. Ty se v podobě dlouhých pásů připevňují na šamanův plášť (jejich počet závisí na množství posvěcení), ale mohou být také přišity přímo na šamanův oděv. Jiným zpodobnění hadů je jejich vycpaná napodobenina vytvořená z kůží či látek, zdobená korálky nebo aplikacemi, může se přišít nebo zavěsit na oděv.

Шангинур /šanginur/ - zvonečky, byly ruského původu, v některých případech dokonce zastoupily dosud používané bubny. Obyčejně se přišivaly přímo na oblečení či k třásním, aby jejich zvuk mohl doprovázet šamana při provádění obřadů. V současné době se lze častěji setkat se zvonky tibetskými, které nahrazují dříve používané ruské.

Холбого /cholbogo/ - malý železný plátek upravený do podoby dutého kužele. Dělal se v různých velikostech, připevňovaly se k ongonům, na šamanské hole a na oděv. Jejich počet závisel na množství vysvěcení, kterými šaman prošel, ale nepřevyšoval devadesát devět kusů.

Таван хушуута /*tavan chušuuta*/ – **kůže pěti druhů zvířat** - vlka, sobola, zajíce, kuny a hranostaje. Ty sloužily jako onkony a také jako ochrana šamana.

6.3 Jak se stát burjatským šamanem

V burjatské společnosti je „šamanství“ vázané k rodové příslušnosti a v jejím rámci se taková predispozice, respektive právo, tzv. šamanské *utcha* dědí. Dělí se podle způsobů získávání či předávání. Nejběžnější je **харун утха** /*charun utcha*/, v překladu blízké, horké, čili **rodové**, které se dědí po otcovské linii. Opakem tohoto rodového práva je pak *utcha* získané po mateřské linii - **хари утха** /*chari utcha*/ tedy **cizorodé**. Ve vlastním rodě se dědí právo „z otce na syna“, nebo pokud se tak nestane, je možné dědit přes více generací. Z informací, které však poskytli sami burjatští šamani, dědí se *utcha* z generace na generaci velmi zřídka a po smrti šamana se nachází nový adept v rámci celého rodu.

Rodové právo se může také na nějaký čas vytratit - pak se hovoří o **утха таһаһаа** /*utcha taharaa*/ - **přerušeni utchy**. To se vysvětluje tím, že poslední šaman porušil určité normy, pravidla nebo dokonce tabu. Jeho duše, podle představ Burjatů, zůstává uvězněna duchy a rod je potrestán tím, že o své právo přijde. Taková situace pak vyžaduje uskutečnění rituálů a přinesení odpovídajících obětí, aby byla duše šamana-předka osvobozena a *utcha* se mohlo rodu navrátit.

Složitější situace je při dědění šamanského práva po ženské linii. V takovém případě *utcha* přechází spolu se šamankou z původního rodu do jiného a právě proto se mu říká **хари утха** /*chari utcha*/ - tj. **cizí utcha**. Po smrti šamanky se právo vrací k původnímu rodu, kde se rodí nový adept. Ještě před jeho návratem dochází k soupeření probíhající formou

rituálů a obětí, jež mají za cíl ovlivnit rozhodnutí božstva při určování, na čí straně se bude utcha do budoucna nacházet.

V každém rodě, kde se predispozice dědí po generace, má svůj původ začínající jako tzv. **nebeské utcha**, které společně se všemi šamanskými atributy bylo uděleno prvnímu šamanovi v rodě od hlavního nebeského božstva - **Эсеге малан тэнгэр** /*Esege malan terger*/ nebo též **Баабай** /*Baabaj*/.

Utcha, které se dál předává v rámci jednoho rodu, se pak nazývá **мяхан утхатаа** /*mjachan utchataa*/ tj. **utcha s masem** či **lidské utcha**.

Kromě utchy obdržené původně od nebeských bohů a zachovávané v jednotlivých rodech, existují také jiné druhy a způsoby, jak získat právo stát se šamanem. Velmi rozšířenými byli **дархан утхатае** /*darchan utchate*/ - **kováři s utchou**, tedy s právem k „šamanění“¹⁴⁷ seslaným ze zvláštního „kovářského nebe“ určené jen pro vybrané řemeslníky.

Dalším způsobem, jak se v rodě mohlo utcha projevit, bylo znamení od bohů, například zasáhl-li některého člena **blesk**. Takový člověk se znenadání dostal na roveň šamanům a samozřejmě sociální status celého jeho rodu tím výrazně vzrostl, jelikož do své dědičnosti dostal šamanské právo. Dalším božským znamením svědčícím o šamanských schopnostech jedince bylo nalezení **будал** /*budal*/- **kamene spadlého z nebe**, jemuž se přisuzoval božský původ. Podle jedné z legend se jednalo o knoflík z límce oděvu samotného nejvyššího nebešťana **Эсэгэ малаан тэнгри** /*Esege malaan tengri*/.

Odlisným případem bylo utcha, které člověk mohl získat **od zajana** - tj. potulné duše zemřelého šamana, který buď během svého života nebo po smrti prožil nějaké utrpení. Taková duše pak nutila své oběti zpívat písně o jejím životě a prožitých nesnázích. Proto se také těmto šamanům říká

---

¹⁴⁷ Termín je převzat z ruského jazyka, kde se běžně používá k označení souboru atributů.

дулашин /dulašin/- zpívající či найгуршин /najguršin/ vyprávějící šamani a obvykle též заяшин /zajašin/ či зайани боо /zajani boo/ - zajanský šaman. Moc takových šamanů je omezená, mohou vykonávat jen jednodušší rituály a obětování, nemohou zprostředkovat vysvěcení ani jím sami projít. Vzhledem k původu utchy jsou však velmi účinní při řešení problémů a nedorozumění s jinými zajany.

Adept, který má základní podmínku - právo stát se šamanem,¹⁴⁸ a u něhož se začnou objevovat další příznaky svědčící o jeho poslání, musí projít dlouhodobým procesem učení. Doba jeho trvání závisí na tom, jaké predispozice, čili talent popřípadě pílí duše šamana má a jak je ochotna se svému poslání podřídít. Velmi často se stává, že jedinci, u nichž se začínají projevovat náznaky vyvolení, odmítají úděl přijmout. V takovém případě začíná boj mezi rodovými duchy a adeptem, duše adepta je trýzněna, opakovaně uzavírána „do pekelných vězení“ až do chvíle, než se podřídí. Během doby přípravy na své poslání jsou tito jedinci často nemocní a prožívají psychické těžkosti, jak si postěžoval jeden burjatský šaman etnografu V. A. Michajlovovi: „Už se mi velmi nechtělo být šamanem, ale za to mě strašně trestali, málem že jsem nezemřel od toho mučení.“¹⁴⁹ Začínajícímu šamanovi v této situaci pomáhá starší zkušený kolega, který se stává jeho rádcem a průvodcem po duchovním světě.

Mladý adept šamanismu prostřednictvím svého učitele získává zkušenosti s duchovním světem, tedy se šamanskou kosmologií, přičemž jeho studium se neomezuje pouze na teoretickou stránku, ale hlavně na praktické seznámení se s konkrétními jevy a jednotlivými bytostmi tak, aby je dokázal při své budoucí šamanské činnosti rozpoznat a odpovídajícím způsobem s nimi pracovat. Budoucí šaman se přitom

¹⁴⁸ V dnešní době se však ve většině rodů informace o šamanských předcích vytratily. O tom, zda je v rodě šamanské právo či nikoliv, tak může potvrdit pouze nějaký jiný šaman, který se o tom může během svého transu dozvědět prostřednictvím vlastních předků. Dle: Viktor Doržijevič Cydygov.

¹⁴⁹ Michajlov, V. A.: Religioznaja mifologija. Ulan-Ude 1996, s. 19.

seznamuje s jednotlivými duchy - s jejich jmény, s tím, kde žijí a kde je sám může nalézt, jak je přivolat, jak s nimi jednat a získat od nich co je třeba, ale samozřejmě se také učí, jak vést formálně správně jednotlivé obřady.

Proces učení adeptů se liší podle toho, jedná-li se o šamany bílé nebo černé. Učení obou skupin šamanů má společný základ, který je u černých šamanů navíc rozšířen o zasvěcení v podzemní říši.

Nejprve je každý seznámen se západními bohy, kteří podle burjatských a mongolských pověstí stáli za stvořením lidí a prvního šamana Merküta (či Birkuta).¹⁵⁰ Poté je tito bohové vyšlou na nebe, kde se nejprve po cestě seznámí s **Телени шара бурхан** /*Teleni šara burchan*/ - bohem žijícím mezi nebem a zemí, a také s jeho dcerami **Утренней Зарницы** /*Utrennej Zarnicy*/ a dalšími nebeskými ženami, s nimiž velmi často vytváří velmi důvěrné vztahy.

V další fázi, když se adept seznamuje s nebeskými božstvy, učí se také oblékat šamanský oděv **оргой** /*orgoj*/, a používat koňské hole a buben. Adepti se cvičí v některých speciálních dovednostech - **тарим** /*tarim*/, které začínají u olizování žhavého železa a končí u účinného používání zaklínadel na lidi i duchy či šamanskou dovedností ovládnutí duchů ve vlastním těle. V nebeské říši si adept najde svoji duchovní manželku, již ovšem definitivně získá až po vysvěcení. Přesto s ní však již od počátku, stejně jako i s jinými nebeskými ženami může udržovat intimní vztah. Nakonec, když je duše adepta již dostatečně „vyučena“, může šaman získat od **Амар сагаан тенгри** /*Amar sagaan tengri*/ moc vstupovat v šamanský trans, aby mohl v extázi do svého těla vpouštět duchy.

---

¹⁵⁰ Szyjewski, A.: Szamanizm. Kraków 2005, s. 111-112. či Michajlov, T. M.: Iz istorii burjatskovo šamanisma (s dřevnějších vremen po XVIII v.), Novosibirsk 1980, s. 128.

V tomto bodě se cesty duší bílých a černých šamanů rozcházejí. Duše bílého šamana se z nebe vrací zpět k západním bohům a odtud putuje k **sajtinským božtvům**, nebo k **сэбертеденде** /*sebertedende* - tj. k „čistým“,¹⁵¹ aby se s nimi obeznámila.

Duše budoucího černého šamana dál pokračuje po složitější cestě. Nejprve se vydává do **kovářského nebe**, odtud k západním duchům a dále ke zlým východním duchům. Její další pouť vede na dvůr **Pána Olchonu**, k vládcům řeky Leny a nakonec je po dalších těžkých zkouškách přijata až u samotného **Erlen-chána** - vládce říše mrtvých. V jeho podzemní říši se učí vést rituály a připravovat obětiny pro černé bohy.

Poté se duše černého i bílého šamana vrací zpět na zem, na místo odkud jejich cesta začala - na panství místního (lokálního) ducha **буумал бурхан** /*buumal burchan*/, které se například u kudinských Burjatů ztotožňuje s posvátnou horou **Бухулген** /*Buchulgen*/. Adept je pak připraven ukázat všem své schopnosti a dovednosti, které během let dokázal nabýt, čímž také končí první šamanský rituál.

Vyvrcholením dlouholetého procesu učení je **амдаха** /*amdacha* - **rituál otevření úst**, tedy oživení šamanského daru. Do těla adepta, který je v transu, postupně vstupují jeho rodoví duchové - šamanští předci. Začíná spontánně mluvit a jeho řeč se místy přeměňuje na zpěv. Podle vydávaných slov a zvuků je možné rozpoznat ducha, který se v něm v daný moment nachází.

V dalším období po rituálu *amdacha* se mladý šaman, který nese označení **хурай боо** /*churaj boo* - **suchý šaman** (tj. neposvěcený) stále ještě sžívá se svojí novou profesí. Postupně nabírá sebejistoty, zdokonaluje se ve svém umění - kouzlech, provádění transu a doprovodu

---

¹⁵¹ Michajlov, V. A.: *Religioznaja mifologija*. Ulan-Ude 1996, s. 34. O této skupině bytostí nejsou v žádné dostupné literatuře uvedeny jakékoliv další informace.

zpěvem či recitací, může vykonávat jednodušší rituály, používat žodoo (borovou kůru) při čištění a vzývání¹⁵² a vytvářet ochranné talismany.

První vysvěcení šamana začíná obvykle dva až tři roky po obřadu amdachna. „Otec-šaman“ při něm v domě zasvěcovaného hraje roli prostředníka či zástupce adeptových šamanů-předků ve světě lidí. Proces iniciace tak probíhá jakoby ve dvou rovinách - ve světě lidí jej vykonává šaman-otec a „na onom světě“ obřad provádí jeho vlastní šamanští předci. Role šamana otce je přitom velmi odpovědná, jelikož ten nese plnou zodpovědnost za všechny chyby a nedostatky a tedy případné problémy z toho plynoucí, jako jsou úmrtí či nejrůznější nehody v rodině iniciovaného. Z tohoto důvodu také mnoho šamanů odmítá roli otce-šamana přijmout a proto se jí velmi často zhošťuje některý z příbuzných adepta. Ten pak provede stejný rituál v roli „otce-učitele“, tedy „nešamana“, jelikož Burjati tradičně věřili, že takovému člověku, jakožto neprofesionálovi, bohové mnoho chyb odpustí.

Asi tři dny před samotným obřadem zasvěcení je třeba „... *podle vzoru nebeského božstva sbírajícího dary (...) sebrat dary*“.¹⁵³ Adept zasvěcení se svým pomocníkem, který v ruce drží břízu na níž je přivázaný zvon, objíždějí na koních příbuzné. Zastaví se před jurtou a zvoněním signalizují, že si přijeli pro dar. Obyvatelé jurty, pokud jim v tom nebrání nějaké tabu - úmrtí, menstruace žen nebo nějaký rituál, při kterém se nesmí nic vynášet z jurty, vyjdou ven a na břízu přivazují dary. Těmi jsou nejčastěji chataky, kůže veverek, hranostajů, kun či kůzlat, ale tyto dary mohou být nahrazeny i penězi. Po návratu domů šaman část darů věnuje nejstarším členům rodiny, část dětem a zbytek si nechává pro sebe.

---

¹⁵² Ovšem bez březových větviček, jehličí a barevných stužek, které k žodoo může přidat až po zasvěcení.

¹⁵³ Michajlov, V. A.: Religioznaja mifologija. Ulan-Ude 1996, s. 28.

V den rituálu se schází příbuzenstvo šamana a celá ceremonie má charakter svátku, čemuž odpovídá jak náročná příprava, tak i oděvy všech účastníků. Hostitelé připraví množství jídla a pití pro zvané i náhodné hosty, kteří zase jako slavnostní dar pro svěceného šamana a jeho rodinu přinášejí ovce, alkohol, peníze či kusy pláten.

Na počátku proběhne obětování místním ochráncům a duchům předků, zejména držitelům utchy. Následuje **obřad očištění** - *угаалга* /*ugaalga*/. Devět synů-pomocníků šamana začne teplou vodou a jalovcovými větvemi omývat takřka nahého adepta sedícího na plst'ové dečce - *угаалгаен еһейдее* /*ugaalgajen ehejdeje*/. Přitom odříkávají speciální modlitby a přání posilující vlastní úkon. Poté se omyjí také oni sami a následně i ostatní aktéři rituálu.

Následuje další část - **ама абаха** /*ama abacha*/ - „vzít ústa“, tj. **obřad šamanské přísahy**. Ta probíhá tak, že šamanovi pomocníci šlehají iniciovaného proutky z předem vybraných posvátných břízek a dávají mu podle připraveného scénáře otázky, na něž adept odpovídá. Na konci přísahy podaruje adept se šamany ostatní účastníky nádobkami červené barvy a na vrchol jejich čepic jim přiváže **залаа** /*zalaа*/ - **střapce bílé a temně modré barvy**. Přitom rituálně žádá jednotlivé šamany o to, aby jej učili a pomohli mu.

Následují přípravy k obětinám zvířat, která se uvazují ke čtyřem serge stojícím nalevo od šamanského stromu (zleva: bílá ovce, u dalšího kůň, u třetího ovce nebo beran a u posledního kozel bílo-okrové barvy). Napravo od šamanského stromu pak mohou být připravena další zvířata k obětování, což ovšem záleží na tom, jakým božstvům a za jakým účelem jsou obětiny přichystány.

V další fázi, která probíhá již v jurtě či domě posvěcovaného, přivazují mladému šamanovi k čapce stuhy čtyř barev - bílou, modrou, žlutou

a červenou a další dvě stuhy - modrou a bílou mu připevní na prsteníček - tedy na prst, s nímž provádí šaman brizganie - skrápění alkoholu, mléka a dalších kapavých obětí. Pak si šaman přetáhne přes pravé rameno opasek s dýkou nebo nožem, který nosí u levého boku,¹⁵⁴ na který jsou uvázány čtyři barevné stuhy, stejně jako na jeho čapce.

Následuje rituál **zapálení žodoo** - místo i účastníci jsou nejprve očištěni kouřem posvátných trav a borové kůry. Brizganiem tarasunu se připraví bohové a duchové k přijetí obětiny a pokračuje samotné vzývání. Nejstarší účastníci při něm udělají rady jak správně rituál vést a na jaké věci se při obřadu nemá zapomenout. Samotný obřad začíná šaman tím, že se zapálenými žodoo udělá ve vzduchu tři kruhy. Tak začíná série vzývání - nejprve k nebešťanům, poté k ochránci Olchonu, místním ochráncům a duším šamanských předků a na závěr také speciálně k šamanu učiteli, který doprovázel první rituál „otvírání úst“ mladého šamana.

V burjatské společnosti 19. a počátku 20. století bylo běžné několik zasvěcení, které šaman během svého působení hromadil. Nejvyšší počet těchto zasvěcení se však pohyboval kolem čtyř až sedmi. V současné době u šamanů funguje nový, centralizovaný a organizovaný systém s jasně stanovenými pravidly pro každý stupeň a rituál.

6.4 Současná podoba burjatského šamanismu

Od konce 80. let v souvislosti s uvolněním politické situace a postupným rozvojem náboženských svobod se v Burjatsku začali objevovat na veřejnosti také první šamani. Přes získanou svobodu však za uznání své víry museli bojovat, zejména proti tlaku buddhistů, ale také proti stereotypu, který ve společnosti během posledních sedmdesáti let

---

¹⁵⁴ Dýka pravděpodobně nahradila dřívější symbol luku a šípu, proto je také zdoben stuhami. Michajlov, T. M.: Struktura burjatského šamanizma. Tradicijne verovnnija byt narodov Sibiri. Novosibirsk 1987, s. 111.

zakořenil. Nejprve museli očistit šamanismus od nánosu pomluv a obviňování ze šarlatánství, aby mohl být opět všeobecně přijat u Burjatů jako jejich tradiční stará víra. Od počátku 90. let se tak zasazovali o to, aby vznikla jedna všeobecná zastřešující organizace šamanů, která by jejich dobré jméno pomohla očistit a udržet. To se podařilo v roce 1993 ustanovením Asociace šamanů Burjatska, jejíž přesné jméno bylo **Хэсэ хэнгэрэл** /*Chese chengerel*/ - **Rachotící buben**. Ta byla později přejmenována na dnešní **Бөө мургэл** /*Böö murgel*/ - **Šamanskou víru**. Organizace sdružovala šamany z nejrůznějších rajonů Burjatska, Čitinské i Irkutské oblasti a v roce 1997 měla osmdesát tři členů. Ustanovením první organizace se šamané postavili na úroveň ostatních náboženských organizací – křesťanských církví, buddhistické sangze a dalším, jejichž celkový počet na území Burjatska v roce 2004 čítal okolo dvě stě organizací.

V roce 1997 byl burjatským churalem přijat zákon „O náboženské činnosti na území Burjatské republiky“, který určil čtyři státní náboženství - pravoslavné křesťanství, staroobřadce, tibetský buddhismus a šamanismus. Pod státní ochranu se tak dostala šamanská posvátná místa a oficiálně byly také povoleny šamanské obřady, obojí ovšem začalo podléhat státní agendě, registracím a povolením, což podle nových pravidel měla zajišťovat právě šamanská organizace.

Asociace začala pořádat velké tajlagany, které byly obětovány třinácti severním chatům, čili pánům nojonům. Podle Michajlova jsou to prapředci několika skupin Burjatů a na jejich vůli závisí úspěšnost a štěstí všech Burjatů.¹⁵⁵ První velký tajlagan proběhl v červenci a srpnu 1993 na ostrově Olchon a byl obětován **Olchon Ойхон Бууралбабай** /*Olchon Ojchon Buulbabaj*/ - vládci ostrova, v následujících letech byly provedeny

---

¹⁵⁵ Michajlov, T. M.: Iz istorii burjatskovo šamanisma (s dřevnějších vremen po XVIII v.), Novosibirsk 1980, s. 300-301.

rituály v dalších sídelních místech jednotlivých chatů - na úpatí hory Baragchan v Barguzinském rajoně, na úpatí hory Munku Sardyk ve Východních Sajanech atd.¹⁵⁶ Tradice těchto výročních tajlaganů pokračuje do současnosti, ačkoliv jejich pořádání v posledních letech přešlo na šamanskou organizaci **Тэнгэри** /*Tengeri*/.

Šamani se od 90. let také aktivně účastní nejrůznějších vědeckých konferencí a symposií. První taková akce s názvem „Sředoasijský šamanismus: filozofické, historické a náboženské aspekty“ proběhla koncem června 1996 na Bajkale. Zúčastnilo se jí deset šamanů z Burjatska, několik dalších z jiných regionů Sibíře a Mongolska. V rámci setkání šamani provedli také společný tajlagan.¹⁵⁷

V současnosti existuje již několik organizací sdružujících burjatské šamany. Kromě zmíněné nejstarší asociace existuje dnes velmi rychle se rozvíjející organizace **Тэнгэри** /*Tengeri*/, která vznikla v srpnu 2004. Sdružuje šamany z celého území Burjatské republiky, vydává jim legitimace a potvrzení o způsobilosti a úrovni odbornosti k „šamanskému řemeslu“. V brožurce, kterou vydali v roce 2005, nabízejí lidem pomoc: „...*při hledání ochránců-předků rodinného klanu, při provádění obřadů za blahobyt a štěstí společností, spolupracovníkům a jejich rodinným členům, při zbavení se důsledků působení negativních energií, pro všechny druhy léčení fyzických a duševních nemocí, při využití znalostí přírodních tajů za účelem počasí a jeho regulace*“.¹⁵⁸

Další organizace šamanů **Лусад** /*Lusad*/ s podtitulem „Sdružení bílých šamanů“, která je zaregistrována v Ulan-Ude, má na rozdíl od předchozích odlišný charakter. Jedná se o skupinu učedníků šamana Cydenžapa Cyrenova, který vytvořil „duchovní centrum“ své organizace na kraji

¹⁵⁶ Abajeva, L. L. - Žukovskaja, N. L.: Burjaty. Moskva 2004, s. 392-393.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 393-394.

¹⁵⁸ Sovremennije šamany Burjatii- The modern shamans of Buryatiya, Ulan-Ude 2005, s. 14.

města Ulan-Ude nedaleko kláštera Věrnaja Běrezovka. Svým studentům předává učení, které je založeno na jeho vlastních mystických zkušenostech. Ačkoliv využívá některé atributy burjatských šamanů, například šamanské zrcadlo, v zásadě je jeho učení původním tradicím velmi vzdáleno. V jeho kosmologii existuje stále členění univerza na tři sféry, ovšem jejich pojetí daleko přesahuje do vlastní interpretace zahrnující nejrůznější směry z celého světa.

Pointa jeho učení spočívá v tom, jak sám říká, aby se jeho následovníci „... *sami naučili vidět a vnímat jevy okolo sebe takové jaké jsou*“.¹⁵⁹ Tato škola je relativně uzavřená vnějšimu světu a odmítá veškerou spolupráci s ostatními skupinami.

Existují ještě další místní organizace nejen v Ulan-Ude, jako například **Мунхэ тэнгэри** /*Munche tengeri*/ sdružující šamany z Aginkého burjatského AO či obdobné místní spolek v Moskvě. Ačkoliv existují aktivity jejichž cílem je vzájemná užší spolupráce, k žádnému sloučení zatím nedošlo. Kromě osobních vztahů autorit jednotlivých skupin, popřípadě jejich politických ambicí, v tom hrají roli také některé rozdíly v náboženských praxích, ale i lokální a rodový patriotismus. Velké množství šamanů odmítá šamanské asociace zcela s tím, že takové formy sdružování, ale především kontroly a omezování svobody jejich činnosti nemají žádnou tradici.

Asociace do budoucna plánují zvýšení svých pravomocí - hovoří se například o delegalizaci činnosti šamanů nezaregistrovaných v žádné organizaci a jejich případné sankcionování finančními pokutami.¹⁶⁰

Přestože uběhlo již téměř dvacet let od uvolnění svobod náboženského projevu, je stále otevřena otázka o tom, jakou šamanismus bude mít formu a jakou bud hrát roli v burjatské společnosti v budoucnu. Na rozdíl od

---

¹⁵⁹ Dle: Cydežapem Cyrenovem (interview v červenci 2006 v Ulan-Ude).

¹⁶⁰ Dle: Fjodor Cyrendorž Puncykov (interview v červenci 2006 v Kižinze).

situace například v buddhismu, podléhá institucionalizace šamanismu, vzhledem k jeho nepevným a teprve vznikajícím formám, průběžné relativně intenzivní aktualizaci, do které zasahuje množství rozmanitých, často neslučitelných vlivů.

7 ZÁVĚR

Předložená práce stručně analyzuje situaci burjatského šamanismu v jeho tradičních aspektech s poukazem na současnou situaci jednotlivých jevů. V této poslední části zbývá doplnit několik podnětů, k nimž doposud nebyla příležitost vyjádřit se.

Většina současných šamanů se svému tradičnímu řemeslu stále ještě učí. Snaží se přitom, aby jejich zkušenosti zůstaly v souladu s „národními tradicemi“, které v životě Burjatů hrají významnou roli. Podstatná přitom zůstává vzájemná interakce mezi jednotlivými šamany i laiky, během níž se ustalují interpretace sporných otázek týkajících se kosmologie, pantheonu, rituálních praxí, správného výkladu atributů, znalostí norem a tabu. Individuální pojetí jednotlivých šamanů jsou podrobována vzájemné konfrontaci při někdy až ostrých polemikách a postupně se tak stabilizují v určité obecné koncepci, které se stávají základem nových dogmat. Příkladem takového procesu může být sledování vývoje v užívání termínu „sabdag“, který se postupně dostal do šamanské kosmologie.

Jelikož se jedná o pojem převzatý z buddhismu teprve v nedávné době, v žádné starší literatuře týkající se šamanismu se s ním nelze setkat. Sabdag představuje ducha nižší sociální úrovně, který obývá nejrůznější místa, může posednout lidi nebo jim působit problémy. Obětování na většině posvátných míst podél cest je v současné době zaměřeno na tuto skupinu bytostí, které „...jsou zlomyslné, rádi pijí vodku a jsou nevyzpytatelné“,¹⁶¹ proto je dobré zavázat si je darem či obětinou, aby přestali člověku škodit a obtěžovat ho. Při srovnání této bytosti s tradičním pojetím lokálního ochránce nalezneme některé rozdíly, například v tom, že na jednom místě žije obvykle sabdaků velké množství - obětiny se

---

¹⁶¹ Dle: Viktor Vladimirovič Badmajev.

provádějí hromadně a téměř vždy anonymně. Na rozdíl od tradičního pojetí místního ducha nemá tento duch žádnou významnou autoritu v duchovním světě ani u lidí. Na základě individuálních zkušeností současných šamanů se koncepce této bytosti velmi rychle ujala. Z toho vyplývá několik otázek - například jak dlouho se toto pojetí bude užívat v takové podobě jako v současnosti - tedy zařadí-li se na trvalo do pantheonu burjatských bohů a démonů jako nejnižší bytost či se sociální status alespoň některých vybraných sabdaků s postupem času zvýší, a nebo přestane-li se tato kategorie používat zcela v rámci snah o očištění šamanských tradic od nánosu cizích vlivů.

Na způsobu a okolnostech, jakým probíhá zařazování nových bytostí do pantheonu, lze názorně sledovat, které faktory v tomto procesu hrají nejvýznamnější roli. Vždy se jedná o bytosti, které jsou člověku, v tomto případě šamanovi pochopitelné, jelikož pouze s takovými může přicházet do kontaktu a nějakým způsobem s nimi pracovat. Pokud se jedná o neurčité tajemné bytosti, s nimiž nemá nikdo žádnou zkušenost tak, aby ji mohl zprostředkovat druhým, dá se předpokládat, že brzy zapadnou do zapomnění, nebo pravděpodobněji, dojde k nahrazení jinými, které budou lépe plnit potřeby společnosti a budou jim ve svém konání srozumitelnější.

Za povšimnutí stojí, že někteří duchové prokazatelně usilují o to, aby jim byla věnována pozornost. To je případ duchů předků, kteří velmi často navštěvují šamany, aby jim nejčastěji ve snech sdělili svoji nespokojenost s tím, že na ně jejich potomci zapomněli. Poté, co jim šaman zprostředkuje kontakt s jejich potomky, začnou se obvykle periodicky organizovat rodinné tajlagany, na nichž se schází celé rody

Toto je obvyklý scénář obnovování rodinných kultů. Ve většině případů, s nimiž jsem se setkal, se tak stalo teprve před několika málo lety, ale děje se to i v současnosti.

Zásadní roli přitom nehrají rozdíly v náboženském vyznání členů rodu ani jejich předků. Odlišné šamanské obřety jsou připraveny pro křesťany, buddhisty i šamanisty. Dokonce v jednom případě šamanka oznámila mladé ženě - buddhistce, že její prapředek, který byl prý Tatarem, si přeje, aby jeho pravnučka zařídila na jeho počest modlitby v Mešitě.¹⁶² Mladá žena „pro jistotu“ vše vyplnila jak jí šamanka poradila.¹⁶³

„Stará víra“ je Burjaty ctěna jako tradice. Bouřlivé změny, jimiž v současné době prochází, mají výrazně puristický charakter, který se snaží udržet šamanismus v co nejčistší formě, tedy vrátit mu jeho původní podobu. Jistě bude velmi zajímavé sledovat nadále vývoj a transformaci tradičního burjatského šamanismu v konfrontaci s neviditelně a nezadržitelně postupujícím „moderním světem“.

---

¹⁶² V Ulan-Ude, kde se případ odehrál, se žádná mešita nenachází a nejbližší je nejméně 500 km daleko.

¹⁶³ Rima Sandanova

SLOVNÍČEK VYBRANÝCH POJMŮ

Ajmak – 1. územně správní jednotky na území Mongolska na úrovni našeho kraje, kterých je celkem dvacet jedna. Podle nově zavedené klasifikace platné v Evropské unii by se daly zařadit na úroveň NUUTS 2.

2. územně správní jednotka platná na území bývalé Burjatsko-mongolské republiky, která předcházela dnešnímu označení rajon.

Altaj Mundarga - hora v Tunkinské dolině, posvátné místo vyznavačů kultu Chan Šargaj Nojona. Na vrcholu sídlí 55 dobrých západních Tengrů.

Böö, boo, böde – šaman.

Brizganie - rituál obětování tekutin skrápěním, rozstříkáváním či kapáním. Má mnoho různých forem a mohou se při něm odříkávat různé formule. Nejčastěji se obětovává čtyřem světovým stranám, duchům vyšších a nižších sfér a lokálnímu ochránci. Provádí se samostatně, ale je také součástí větších obřadů.

Bucha-Nojon-Babaj - „královský býk“- prapředek burjatského národa, v buddhistickém pantheonu znám jako Rinčen chán.

Dopamin - neurohormon, či neurotransmer vznikající v hypotalamu. Aktivuje dopaminové receptory. Dopamin je produkován v hypotalamu, funguje tak, že vytváří libé pocity. V lidském těle působí na vegetativní nervovou soustavu - zvyšuje tep a krevní tlak, ovlivňuje motorické funkce mozku a má také vliv na zpracování informací v čelním laloku mozku. Některé drogy -

kokain či amfetaminy vedou ke zvýšení hladiny emfetamiu v lidském těle.

Chalchové – kmen, etnické jádro současného mongolského národa, majoritní skupina tvořící 86 procent obyvatel současné Mongolské republiky.

Chalkizace - proces asimilace národnostních menšin v Mongolské republice s majoritní skupinou - Chalchy.

Chereg - obecně obřad.

Chubilgán – tibetsky Tulku - burjatský termín označující v tibetském buddhismu rozpoznaného převtělence (reinkarnaci).

Chural - 1. obecně sněm,
2. národní chural - jednokomorový zákonodárný sbor Burjatské republiky.

Chuvarak - student klášterní školy.

Jochor – burjatský národní tanec.

Nojon - 1. „pán“,
2. bohatý člověk.

Obó tachilga - obřad obětování sabdakům prováděný jednou za rok či dva.

Ongon - 1. představuje druh fetiše zobrazujícího ducha, jenž po posvěcení získává moc, kterou mu dávají duchovní bytosti s nimiž je spojen svoji podobou,
2. označení ducha představovaného fetiší,
3. v současnosti se tento pojem používá pro ducha předků, který vstupuje do šamana během transu,
4. ochránci míst a hor.

Opiáty - jedná se přibližně o třicet halucinogenních substancí, které ovlivňují lidské vnímání tím, že přímo zasahují do činnosti neurotransmiterů. Většina z těchto látek se vyskytuje ve šťávě v paličce nezralého máku, ovšem část z nich produkuje také lidský mozek. Člověk dokáže umělou cestou vytvořit chemicky podobné látky se stejným účinkem na lidské tělo - například morfium chemicky odpovídá endorfinu, dimetylotryptamin (DMT) odpovídá enkefalinu.

Rajony - územně správní jednotka používaná ve všech burjatských autonomních celcích RF, která po roce 1937 nahradila původní ajmaky.

Serge - 1. sloup, který sloužil k uvazování koní,
2. posvátný sloup, symbol osy světa.

Somon - územně správní jednotka na území Mongolska, která je na úrovni našeho okresu.

Suglan - rodové shromáždění.

Tajša - hlava selského poselenia, zástupce pro ruskou administrativu na úrovni ajmaku.

Tamchi-Barjaša - „kouřit tabák“ - šamanistické kultovní místo v Tunkinské dolině (viz příloha- fotografie č. 6).

Toonto - místo narození s nímž je jedinec celý život spjat, jelikož je tam zakopána pupeční šňůra.

Udigan, udigon – šamanka.

Ulus - 1. historická územně - správní jednotka na úrovni obce,
2. územní jednotka – osídlená jedním rodem.

Zaarin - nejvyšší šaman, držitel všech 9 (nebo 13) vysvěcení.

SEZNAM LITERATURY

- Abajev, H. V.: G. C. Cybikov o proischoždenij termina „Šaman“ i „Udagan“ – „Šamanka“. Materialy naučnoj konferenciji „Cykikovskije čtenija“. Ulan-Ude 1998, s. 135-140.
- Abajeva, L. L. - Žukovskaja, N. L.: Burjaty. Moskva 2004.
- Alekcejevna. F. T.: Etnograficeskij muzej narodov Zabajkalja. Ulan- Ude 2000.
- Aleksejev, N. A.: Rol tradicionnych verovanij v žizni korennych narodov Sibiri. In: Centralno-aznatskij šamanizm, Ulan-Ude 1996, s. 139.
- Atwood, Ch.: A. I. Oshirov (c. 1901-1931): A Buriat Agent in Inner Mongolia. Studies of East Asia - Opuscula Altaica: Essays presented in Honor of Henry Schwarz. Washington 1994, vol. 19, s. 44-93.
- Badmajev, A. A.: Burjatskije kuzněci i šamany: Zarožděnije i evolucija. In: Centralno-aznatskij šamanizm, Ulan-Ude 1996, s. 138-139.
- Bairova, L. K. Istoki i tajny burjatskich uligerov- kniga 2. Ulan-Ude 2004.
- Banzarov, D.: Sobranije sočiněnij. Ulan-Ude 1997.
- Barag, L. G.: Russkije bolšebnyje skazky tunkinskoj doliny. Ulan- Ude 2001.
- Basaeva, K. D.: Semja i brak u Burjat. Novosibirsk 1980.
- Basilov, V. N.: The Shaman Drum among the Peoples of Siberia. Traces of the Central Assian Culture in the North, Helsinky 1986, s. 36-51.
- Bazarov, B. D.: Tainstva i praktika šamanizma, Ulan-Ude 2003.
- Bělka, L. – Berounský, D.: Burjatský buddhistický obřad u stupy Dašigomon. In: Religion 9/1, 2001, s. 25-50.
- Bělka, L.: Burjatsko - nejsevernější výspa tibetského buddhismu. In: Nový Orient 51/8, 1996, s. 300-304.
- Bělka, L.: O tibetském buddhismu v Burjatsku. In: Revolver Revue 28 1995, s. 313-320.
- Bělka, L.: Tibetský buddhismus v Burjatsku. Brno 2001.
- Boloněv, F. F.: Staroobrjadcy Altaja i Zabajkalja. Barnaul 2001.
- Borbojev, L. A.: Skazanie starogo šamana. Ulan-Ude 2001.

- Brzáková, P.: Buddhismus, fragmenty šamanismu a jejich funkce ve společenské struktuře burjatského venkova In: *Studia Ethnographica* 1995, Vol. VIII, Praha pp.157-163.
- Brzáková, P.: Šamana berme vážně. [Diplomová práce.] Praha 1998.
- Cirenov, I. B. – Šarmaškeeva, N. Ž. – Rinčinova, O. D.: Šamanističeskaja kartina mira u Burjat. Integracija archeologičeskich i etnografičeskich issledovaniji. Sb. nauč. tr. Omsk, Chanty-Mansijsk 2002, s. 245-246.
- Colleoni, A.: Mongolian shamanism. Sborník Trieste 2005.
- Cydenžanopov, Š. R.: Kratkij burjatsko-russko-mongol'skij slovar. Ulan-Ude 1991.
- Damdinova, D. D.: The Problem of the Mother Tongue Maintenance in the Republic of Buryatiya. Jazyki narodov Rossiji. Materialy meždunarodnogo seminara, Elista, respublika Kalmykija, Rossijskaja federacija 10-16. maja 1999 g. Elista 1999.
- Danilov, S. V.: Zachoroneniya šamanov bliz sela Edermik Kižinginskogo rajona Burjatii (1). In: *Centralno-aznatskij šamanizm*, Ulan-Ude 1996, s. 152-154.
- Dašijeva, N. B.: Burjatskij šamanizm: prošloje i nastojašeje. Sibir: etnosy i kul'tury-tradicionnaja kultura Burjat. vypusk 3. Moskva – Ulan-Ude 1993. s.5- 47.
- Dašijeva N. B.: Šamanizm i sovremennaja nauka. Vostok – zapad: dialog kultur: tez. i dokl. meždunar. nauč.- prakt. konf., 20-26 ijulja 1996 g. Ulan-Ude 1996. s. 75-77.
- Derevjanko, E. I.: Kult koňa u Moche. Buddizm i tradicionnyje verovanija narodov Centralnoj Asii, Nauka, Novosibirsk 1981, s. 93-97.
- Dugarova-Montgomery, Y.-K. - Montgomery, R.: The Buriat Alphabet of Agvan Dorzhiev. In: *Mongolia in the Twentieth Century*. Landloket Cosmopolitan, s. 78-97.
- Džarylginova, R. Š. – Krjukov, M. V.: Kalendarnyje obyčaj i obrjady narodov voctočnoj Aziji- Novyj god. Moskva 1985.
- Džarylginova, R. Š. – Krjukov, M. V.: Kalendarnyje obyčaj i obrjady narodov voctočnoj Aziji- Godovoj cikl. Moskva 1989.
- Eliade, M.: Šamanismus a nejstarší techniky extáze. Praha 1997.
- Evsjukov, V. V.: Drevnejšikij mif o zatmenijach i ego tipologičeskije sootvetsvija v folklоре tjurko-mongolskich narodov. Tradicionnyje verovanija i byt narodov Sibiri XIX – načalo XX v., Nauka, Novosibirsk 1987, s. 27-35.
- Forsyth, J.: *A History of The Peoples o Siberia – Russia's North Asian Colony 1581* 1990. Cambridge 1996.

- Galdanova, G. R.: Ritual šamanskogo posvjaščenija i kult dĕreva v burjatskom šamanizme. In: Centralno-aznatskij šamanizm, Ulan-Ude 1996, s. 102-103.
- Galdanova, G.R.: Počitanije životnyh u Burjat. Buddizm i tradicionnyje verovanija narodov Centralnoj Asii, Nauka, Novosibirsk 1981, s. 56-69.
- Gandanova, G. R – Žukovskaja, N. L. – Očirova, G. N.: Kult Dajan Derche v Mongolii i Burjatii. Tradicionnyje verovanija i byt narodov Sibiri XIX – načalo XX v., Nauka, Novosibirsk 1987, s. 52-64.
- Gerasimova, K. M.: Šamanizm v Burjatiji: Materialy polevyh issledovanij XIX-XX vv.. Kul'tura Centralnoj Aziji: pismennyje istočniki. Ulan-Ude 1998. s.186-193.
- Ginsburg, T.: Nationalism, Elites, and Mongolia's Rapid Transformation. In: Mongolia in the twentieth century. Landlocket Cosmopolitan, s. 246-275.
- Grollová, I. – Zikmundová, V.: Mongolové – pravnuci Čingischána. Praha 2001.
- Harvilahti, L.: Overtone Singing and Shamanism. Traces of the Central Assian Culture in the North. Helsinky 1986, s. 63-69.
- Hoppal, M.: Shamanism in postmodern age. In: Centralno-aznatskij šamanizm. Ulan-Ude 1996, s. 110.
- Hubinger, V. – Honzák, F. – Polišenský, J.: Národy celého světa, Praha 1985.
- Humphrey, C.: Marx went away but Karl stayed behind. Michigan 1958. (kapitola 1. The Buryats and their surroundings s. 22-63, kapitola 8. Ritual and identity s.372-442).
- Humphrey, C.: Shamans and Elders – Experiiece, Knowledge, and Power among the Daur Mongols. Oxford 1996.
- Humphrey, C.: The Unmaking of Soviet Life – Everyday Economic after Socialism. Cornell University Press, New York 2002.
- Hyer, P. – Jagchid S.: A Mongolian Living Buddha – Biography of the Kanjura Khutughtu, Delhi 1995.
- Chagdajev, V. V.: Šamanizm i mirovyje religiji. Irkutsk 1998.
- Chaloupková, L.: Izučenije Central'noj Azii v Burjatiji In: Archív Orientální 51/3, 1983, s. 240-248.
- Chamzina, E. A. – Imenochoev, N. V.: Dva šamanskich pogrebenija iz Kižingi. Buddizm i tradicionnyje verovanija narodov Centralnoj Asii, Nauka, Novosibirsk 1981, s. 84-109.
- Changalov, M. N.: Sobranije sočinĕnij. Díl II. Ulan-Ude 1952, s. 182- 183.

- Integracija archeologičeskich i etnografičeskich issledovaniji. Sb. nauč. tr. – Omsk, Chanty-Mansijsk 2002, s. 218-219.
- Janhunen, J.: Siberian Shamanistic Terminology. Traces of the Central Assian Culture in the North, Helsinki 1986, s. 97-117.
- Johansen, U.: Zur Geschichte des Schamanismus. Synkretismus in den Religionen Zentralasiens. Vol. 13. Weisbaden 1987. s 8–22.
- Kalamnikov, P. F. : Evenskij kompleks. Ulan- Ude 2002.
- Ketkovič, V. A.: Sovremennyj burjatskij šamanizm, In: Geografija, s. 27- 28, 2004.
- Kol. autorů: Chuche munche Tengeri – sbornik šamanskich prizyvanij. Ulan-Ude 1996.
- Kolmaš, J.: Po stopách G. C. Cybikova v Zabajkalsku. In: Nový Orient 44/2, 1989, s. 53-55.
- Koptev N.: Novaja obšina Rossii. GIPP „Jantar skaz“ 2000.
- Kubarev, V. D. – Čeremisin, D. V.: Volk v iskusstve i verovanijach kočevnikov Centralnoj Azii. Buddizm i tradicionnyje verovanija narodov Centralnoj Asii, Nauka, Novosibirsk 1981, s. 99-117.
- Kuz'mina, L. P.: Generic Diversity of the Shamanic Folklore among the Peoples of Siberia. Traces of the Central Assian Culture in the North, Helsinki 1986, s. 139-147.
- Manžigejev, I. A.: Burjatskije šamanističeskije i došamanističeskije terminy. Moskva 1978.
- Michajlov, T. M.: Vlijanije lamaizma i christianstva na šamanizm Burjat. Ulan-Ude 1979.
- Michajlov, T. M.: Burjatstskij šamanizm- istorija, struktura i socialnyje funkcii, Novosibirsk 1987.
- Michajlov, T. M.: Etničeskaja charakteristika šamanskovo panteona burjat (XIX – načalo XX v. v.). Byt burjat v nastajaščijem i prošlom. Ulan- Ude 1980 s.73-99.
- Michajlov, T. M.: Iz istorii burjatskovo šamanisma (s drevnějšich vremen po XVIII v.), Novosibirsk 1980.
- Michajlov, T. M.: O Bucha-nojoně. Etnologičeskije issledovanija. Ulan-Ude 2000.
- Michajlov, T. M.: O někotorych faktorach sochraněnija religioznych perežitkov. Ateizm i religija v Burjatiji. Ulan-Ude 1989.
- Michajlov, T. M.: Priroda i čelovek v burjatskom šamanizme. Ulan-Ude 1992.

- Michajlov, T. M.: Struktura burjatskogo šamanizma. Tradicionne verovnnija byt narodov Sibiri. Novosibirsk 1987.s.36-65.
- Michajlov, T. M.: Šamanizm, socium i kultura Tjursko- Mongolskich narodov. In Centralno-aznatskij šamanizm, Ulan-Ude 1996, s. 108-110.
- Michajlov, V. A.: Čislovaja simbolika Burjat i Mongolov. In: Centralno-aznatskij šamanizm, Ulan-Ude 1996, s. 104 -107.
- Michajlov, V. A.: Religioznaja mifologija. Ulan-Ude 1996.
- Michajlov. T. M.: O šamanskoj religii i poezii Burjat - Chuche munche Tengrii. Ulan-Ude 1996.
- Mikhailovskii, V.M. – Wardrop, O.: Shamanism in Siberia and European Rssa, Being the Seond Part of “Shamanstvo“. In: The Journal of the Anthropological Institute of Great Briain and Ireland, Vol. 24 (1895), s. 62-100, 26 – 158.
- Nadel, S.: A study of Shamanism in the Nuba Mountains, „Jounal of the Royal Anthropological Institute“ 1946 nr. 76, s. 36, 1946, 26-36.
- Namžilon, C. N.: Naličije lamajistskogo i šamanistskogo kul'tov v obrjadě «obo» - pokazatel' ustojčivosti drevnich narodnych tradicij. Banzarovskije čtenija –2: tez. dok. meždunar. nauč. teor. konf. posvjašč. 175 letiju so dňa požd. Dorži Banzarova. Ulan-Ude 1997. s. 157-160.
- Nanzatov, B. Z.: Etnogenez zapadnych burjat (VI-XIX vv). Irkutsk 2005.
- Nikiforova, L. D.: Orel kak universalnyj simbol duchovnoj tradicii Burjat. Ulan-Ude 1997.
- Nikolajeva D. A.: Simbolika tradicionnogo ženskogo kostjumnogo kompleksa Burjat.
- Novik, E. S.: Obrjadi folklor v sibirskom šamanisme- Opyt sopostavljenija struktur. Moskva 2004.
- Očirova, G. H.: Šamanistskij kult Gutajn-Babaja. Buddizn i tradicionnyje verovanija narodov Centralnoj Asii, Nauka, Novosibirsk 1981, s. 70-83.
- Pegg, C.: Mongolian Music, Dance and Oral narrative. Seattle 2001.
- Pelich, G. I.: Sibirskoje šamanstvo - Materialy po selkupskomu šamanstvu. Etnografija severskoj Aziji. Novosibirsk 1980, s. 5-71.
- Pospišil, L: Systémy víry: náboženství a magie, in: Český lid – suplement, 1994, 388 – 412.
- Potajeva, B. D.: Šamanskaja leksika tunkinskich Burjat. Problemy burjatskoj dialektologiji. (místo neuvedeno) 1996. s. 100-114.

- Poucha, P.: Tajná kronika Mongolů. Praha 1955.
- Preobraženskij, A. – Ribakov, B. A.: Istorija Rassii. Ruskoje slovo 1997.
- Rakovskaja, E. M.: Geografija: Priroda Rassii. Moskva 1997.
- Reidová, A.: Šamanův plášť. Dějiny domorodých národů Sibíře. Praha 2004.
- Rinčen, J. – Mongoličuudyn cagaan, char, šar, boogijn tuchaj. In Ugsaatan sudlal - Studia Ethnologica Instituti Historiae Academiae Scientiarum Mongoli. Tom. XY, Ulaanbaata 2003.s. 128 – 137.
- Rupen, R. A.: The Far Eastn Quarterly, Vol. 15, No. 3 (May, 1956), s. 383-398.
- Sarengerel: Zov šamana – drevnije tradicii i duchovnyje praktiki. Moskva 2003.
- Stárkőzi, A.: Cutting the Black Noose of a Friend - A healing-method of Mongolian Shamanism. Studies of East Asia - Opuscula Altaica: Essays presented in Honor of Henry Schwarz. Washington 1994, vol. 9, s. 532-543.
- Stephen, L.: Dveře šamanů- otevření představitosti pro sílu a mýtus, Praha 1999.
- Szyjewski, A.: Szamanizm. Kraków 2005.
- Šaglanova, O. A.: Tunkinskije šamanskije obrjady prizivanija duši, izganija zlogo ducha pokojnika (gujdeg).Kultura Centralnoj Aziji. pismennyje itočniky. Ulan-Ude 2001. s. 59-65.
- Šamanismus II - Rozšířená vize reality, Bratislava 1994.
- Šamanismus III - alternativní způsoby léčení, Bratislava 1999.
- Šarakšinova, N. O.: Mify Burjat. Irkutsk 1980.
- Šulunova, L. V.: Traženije šamanizma v toponimii Predbajkal'ja. Žizň i dějatělnost': tez i dokl. auč. konf. posvjašč. 115 letiju Bazara Baradijeviča Baradina. Ulan-Ude 1993.s.93-94.
- Tolstov, C. T.: Etnografičeskije očerki - Narody Sibiri. Izdatelstvo akademii nauk SSSR, Moskva 1956.
- Tolstov, S. M.: Narody Sibiri, Moskva 1956.
- Traces of the central asian culture in the north. Suomalais-ugrilaimen Seuva. Helsingy 1986
- Tugutov, Č. A.: Někatorije čerty schodstva i razliij mifologiji japonskogo sintojizma i burjatskogo šamanizma. Tradicionnyj folklor v polietničeskich stranach: materialy maždunar. nauč simp., 28. ijuňa 1998 g.. Ulan-Ude 1990.s.147-151.
- Tugutov, I. E.: Kontrol nad šamanom. In: Centralno-aznatskij šamanizm, Ulan-Ude 1996, s. 19-24.

- Ulanov, A. D.: Kosmogoničeskije predstavlenija v epose „Geser“. Ulan-Ude 2006..
- Werner, K.: Náboženské tradice Asie. Brno 2002.
- Xenofontov, G.: Sibiřští šamani a jejich ústní tradice. Praha 2001.
- Zamojsky, A.: Mongolský šamanismus, [Diplomová práce.] Praha 1998, Ústav
dálného východu.
- Zeman, A.: V kraji šamanů a lamů: Obraz ze života mongolských Burjatů. Praha
1923.
- Zolotarev, A.: The Ancient Culture of North Asia. In: American Anthropologist, New
Series, Vol. 40, No. 1 (Jan. – Mar., 1938), s. 13 – 23.
- Zomonov, M. .: Burjatskij šamanistskij znak: chudeožestvenno-obraznaja priroda.
Tradicionnyj folklor v polietničeskich stranach: materialy maždunar. nauč simp.,
28. ijuňa 1998 g.. Ulan-Ude 1990.s. 151-154.
- Zujeva, M. N.: Istorija Rossii. Moskva 1998.
- Žambalova, S. G.: Profannyj i sakral'nyj miry ol'chonkich Burjat. Novosibirsk 2000.
- Žukovskaja, N. L. a kol.: Istoričesko- kulturnyj atlas Burjatii. Moskva 2001.
- Žukovskaja, N. L.: Lamaizm i rannyje formy religiji. Moskva 1977.

SEZNAM INFORMÁTORŮ

Ačirov Dugar Danžijevič – Burjat, 50 – 60 let, šaman, žije nedaleko Ulan-Ude (Posolok Svjetlij), člen asociace Böö murgel.

Anatolij Baskakov - Rus, 47 let, ředitel, maladožnovo tějatra v Ulan-Ude.

Anna Mondodoeva - Burjatka, 33 let, překladatelka, pochází z Irkutské oblasti, žije v Moskvě.

Ariadna Kyšiktujeva - Burjatka, 22 let, pochází z Ulan-Ude, studentka mongolistiky v Moskvě.

Biligsajchan - Burjat, okolo 50 let, politik – předseda Aračilsan nam (parlamentní politická strana v Mongolsku), organizátor festivalu Altangana.

Buda Budajev - Burjat, 27 let, pochází z Kižingy, pracuje jako novinář v Ulan-Ude.

Budažab Purbojevič Širetorov - Burjat, okolo 40 let, šaman-kovář, zástupce ředitele asociace Tengeri, Ulan-Ude.

Cedebdorž - Burjat, okolo 70 let, z Binderu (Chenti ajmak, Mongolsko).

Cybič Dambajev – Burjat, 19 let, student, žije v Ulan-Ude.

Cydenžapa Cyrenova - Burjat, okolo 50 let, šaman – předseda šamanské asociace Lusad.

David – občan USA, 30 let, učitel angličtiny, žije v Bajan Úl od roku 2004.

Dorlik - Burjat, okolo 60 let, kovář vyrábějící šamanské atributy, původní profesí stavební inženýr, jurtovitě přibližně 5 km na východ od Charchiry (somon Bajan-Úl, Dörnöd ajmak, Mongolsko).

Dulma Sadnamova - Burjatka, 27 let, pochází z Gusinoozerského ajmaku, žije v Ulan-Ude.

Dylygma Sambujevna Sambujeva - Burjatka, okolo 50 let, učitelka z Kižingy.

Edik Batajurenov - Burjat, 27 let, geograf, narodil se v Kyrenu (Tunkinský rajon), většinu života prožil v Chorinsku, v současnosti žije v Ulan-Ude.

Elvíra Samdanova - Burjatka, 28 let, socioložka a novinářka, pochází z Kižingy, žije v Ulan – Ude.

Fjodor Cyrendorži Puncykov - Burjat, okolo 60 let, šaman (člen asociace Tengeri), šamanem se stal v 70. letech, Kižinga.

Larisa - Burjatka, 23 let, pochází z Irkutska, žije v Ulan-Ude, začínající šamanska-prošla prvním zasvěcením, pracuje jako asistentka v asociaci Tergeri.

Medep Dambajev – Burjat, 21 let, student, Ulan-Ude.

Munkh Enkhtaivan - Burjat, okolo 50 let, hoteliér, Dadal (Chenti ajmak, Mongolsko).

Nataša Dempilova – Burjatka, 27 let, pracuje v Etnografickém muzeu Zabajkalska, Ulan-Ude.

Ojunbatar - Burjat, okolo 40 let, pastevec a správce šamanského centra v Charchiře (somon Bajan-Úl, Dörnöd ajmak, Mongolsko).

Rima Samdanova - Burjatka, 40 let, architektka, pochází z Kižingy, žije v Ulan-Ude.

Samira Tachanova – Burjatka-Sojotka, 22 let, studentka mongolistiky a japanistiky, žije v Ulan-Ude.

Taras Maximovič Michailov - Burjat, okolo 70 let, důchodce, bývalý etnograf, žije v Ulan-Ude, pochází z Kilinovky v jižním Burjatsku.

Viktor Doržijevič Cydypov - Burjat, okolo 40 let, šaman-kovář, člen asociace Tengeri.

Viktor Doržijevič Cydypov - Burjat, okolo 40 let, šaman-kovář, pochází z Kurumkanu, žije v Ulan-Ude, člen vedení organizace Tengeri.

Viktor Vladimirovič Badmajev - Burjat, okolo 50 let, šaman kovář z Ulan-Ude, člen asociace Tengeri.

Žargal Cybikova – Burjatka, 28 let, pochází z Kižingy, žije v Ulan-Ude.

WEBOVÉ ODKAZY

<http://www.buryatmongol.com/>

<http://www.brama.com/yara/obo.html>

<http://www.angelfire.com/realm/bodhisattva/tz-boo.html>

<http://www.fas.harvard.edu/~asiactr/haq/200001/0001a007.htm>

<http://mkolar.org/travel/Sibir/UlanUde/>

<http://psy.com.ru/main.asp?fl=1&id=46&gl=4#next>

<http://www.geser.burnet.ru/shaman.html>

<http://www.iea.ras.ru/cgi-bin/depat/reports.cgi?id=2905011529>

<http://www.buryatia.ru/buryats/fire2.html>

<http://baikal.irkutsk.ru/php/statya.php?razdel=buriatia&nomer=03.txt>

http://www.mongoliacenter.org/res_link.html

<http://www.csen.org/>

<http://www.phil.muni.cz/relig/index.htm>

<http://tengeri.ru/index.htm>

http://profil.muni.cz/02_2004/koukolik.html

SUMMARY

After the political changes in East Europe and Central Asia at the end of 80s of the 20th century some latitude of religious liberty, which had been limited till then, occurred.

It made possible to restore original traditions and gradually return the religion from illegality back to the public life. Ecclesiastic and confessional institutions started to restore in accordance with those ones operating in the period of Imperial Russia.

A very specific situation arose from Buryat shamanism, which had never been under the state and authority control like other confessions had.

Buryat shamans began to restore and renew extinct traditions mostly by the way of studying professional ethnographical and religious literature and inspired by the new philosophical currents of the tardy wave of New Age, they complemented numerous gaps and deficiency with their own ideas.

During the last 15 years several organisations associating Buryat shamans have come into existence. They obviously differ from each other in their specialisation, traditions they gather from, and even in their range. Some of them are local, others try to unite all shamans in the territory settled by the Buryats, but there are also small formal and informal groups gathering disciples of a master.

All associations of shamans in some ways use traditional shamanistic cosmology, which itself is a composite formed either from Mongolian and Turkit precedents dividing the universe into three basic spheres (heaven beings - Tengri, the hell kingdom ruled by Erlen, and enriched by the local cults as e.g. 13 noyons of Baykal lake) or from traditions accepted from

other ethnic groups of Siberia (the cult of Saitin gods, the Evenk shamans' spirits). The shamanistic tendency to syncretism manifested in adoption of a great deal of attributes and sacred practices originating from Tibetan Buddhism.

Nowadays the Buryatian shamanism is passing through a significant transformation, which refers to both their organisation structures (shaman associations existence, shaman proofs etc.) and certain changes in cosmology under the influence of new currents coming from all over the world.

SEZNAM PŘÍLOH

Tabulka č.1: **Administrativní členění burjatských autonomních celků.**

Mapa č.1: **Administrativní členění burjatských autonomních celků.**

Mapa č.2: **Osídlení a migrace Burjatů ve 20 století.**

Mapa č.3: **Rozložení burjatských dialektů.**

Fotografie č. 1: **Posvátná skála Šamanka.**

Fotografie č. 2: **Obřadiště naproti posvátné skále Šamanka.**

Fotografie č. 3: **Oboo na okraji Ulan-Ude.**

Fotografie č. 4: **Oboo „Býčí skála“.**

Fotografie č. 5: **Zobrazení ongonů.**

Fotografie č. 6: **Posvátné místo Tamchi Barjaša.**

Fotografie č. 7: **Zahájení společného tajlaganu na ostrově Olchon.**

Fotografie č. 8: **Vzývání duchů předků.**

Fotografie č. 9: **Šaman Fjodor ve svém kompletním oděvu.**

Fotografie č. 10: **Pomocnice šamana Fjodora.**

Fotografie č. 11: **Šaman Vladimir Gregorovič.**

Fotografie č. 12: **Přípravná fáze tajlaganu.**

Fotografie č. 13: **Příprava břízek na tajlagan.**

Fotografie č. 14: **Šamanské atributy.**

Fotografie č. 15: **Obětní šeree na olchonském tajlaganu.**

Fotografie č. 16: **Obětní šeree před dokončením.**

Fotografie č. 17: **Šamanská svatyně zasvěcená 13 chatům.**

Fotografie č. 18: **Svatyně „žlutých šamanistů“.**

Textová příloha: **Komentář a videodokumentu.**

DVD nosič: **Videodokument „Buryatian Taylagan“ a digitální verze diplomové práce.**

Tabulka č. 1: Administrativní členění burjatských autonomních celků

(zpracoval: Marek Havlíček, dle: Istoričesko-kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s.488-577).

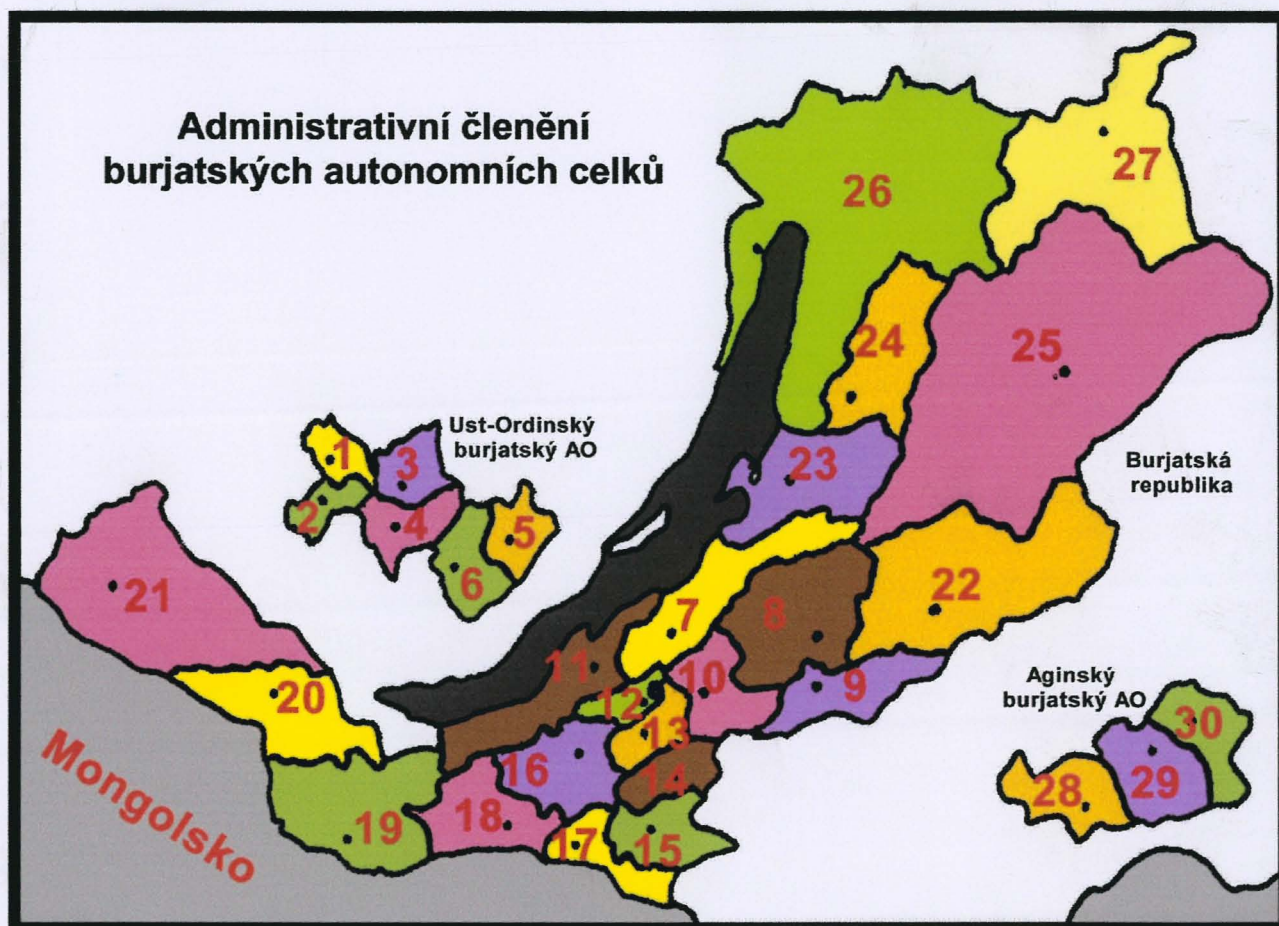
	Název rajonu	Administr. centrum	Rozl. tis. km ²	Počet obyv.
Burjatská republika		Ulan-Ude		
23	Barguzinský	Barguzin	18 553	28 100
25	Bauntovský	Bagdarin	66 700	12 369
15	Bičurský	Bičura	9 000	29 986
18	Džidský	Džida	8 700	36 311
8	Chorinský	Chorinsk	13 431	Neuv.
12	Ivolginský	Ivolginsk	2 662	25 150
22	Jeravinský	Sosnovo-Ozerskoje	25 600	19 600
11	Kabanský	Kabansk	13 470	70 000
9	Kižinginský	Kižinga	7 871	20 760
17	Kjachtický	Kjachta	4 684	45 400
24	Kurumkanský	Kurumkan	7 871	20 760
13	Muchoršibirský	Muchoršibir	4 539	31 000
27	Mujský	Taksimó	25 164	24 000
21	Okinský	Orlik	4 684	45 400
7	Pribajkalský	Turuntajevo	Neuv.	32 200
16	Selenginský	Gusinoozersk	82 269	59 000
26	Severobajkalský	Severobajkaľsk	54 000	21 500

Vysvětlivky: Neuv. - údaj nenalezen, nebo neodpovídá skutečnosti.

13	Tarbagatajský	Tarbagataj	3 304	17 900
20	Tunkinský	Kyren	11 800	27 200
10	Zaigrajevský	Zaigrajevo	6 605	54600
19	Zakamenský	Zakamensk	13 000	34 050

Ust'-Ordynský Burjatský AO		Ust'-Ordynsk	22 400	146600
2	Alarský	Kutulik	Neuv.	30 000
5	Bajandajevský	Bajandaj	Neuv.	22 400
4	Bochanský	Bochan	Neuv.	19 500
1	Nukutský	Novonukutskij	Neuv.	27 700
3	Osinský	Osa	Neuv.	14 900
6	Echirit-Bulaganský	Ust'-Ordynskij	Neuv.	28 800

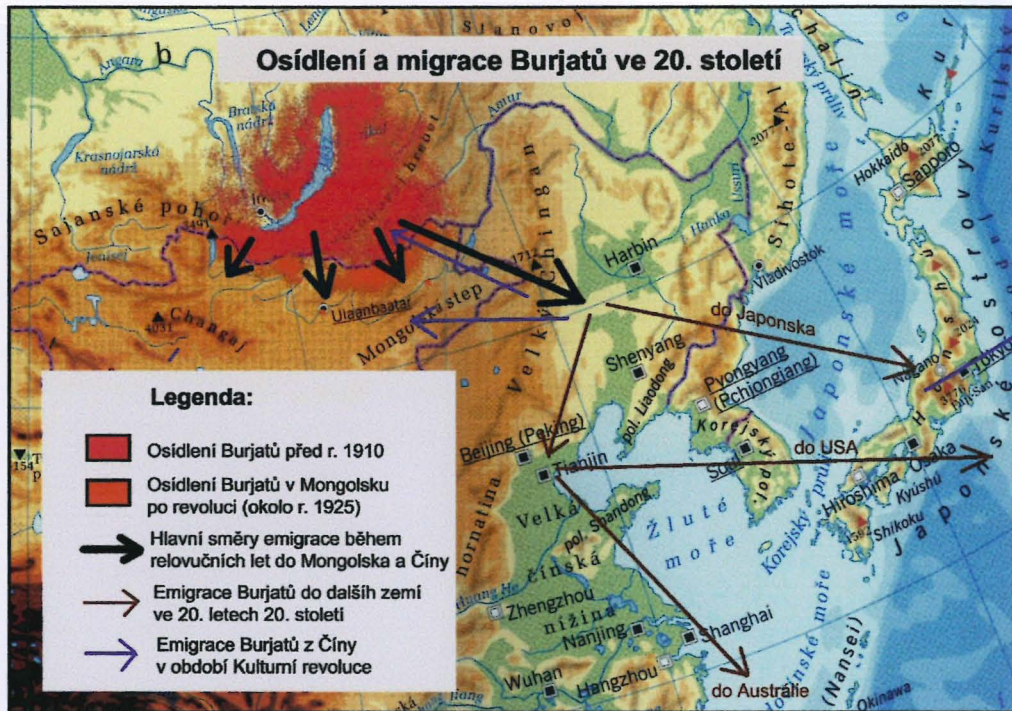
Aginský Burj. AO		Aginskoje	19 600	78 500
29	Aginský	Aginskoje	Neuv.	Neuv.
28	Duldurginský	Duldurga	Neuv.	Neuv.
30	Mogojtujský	Mogojtuj	Neuv.	Neuv.

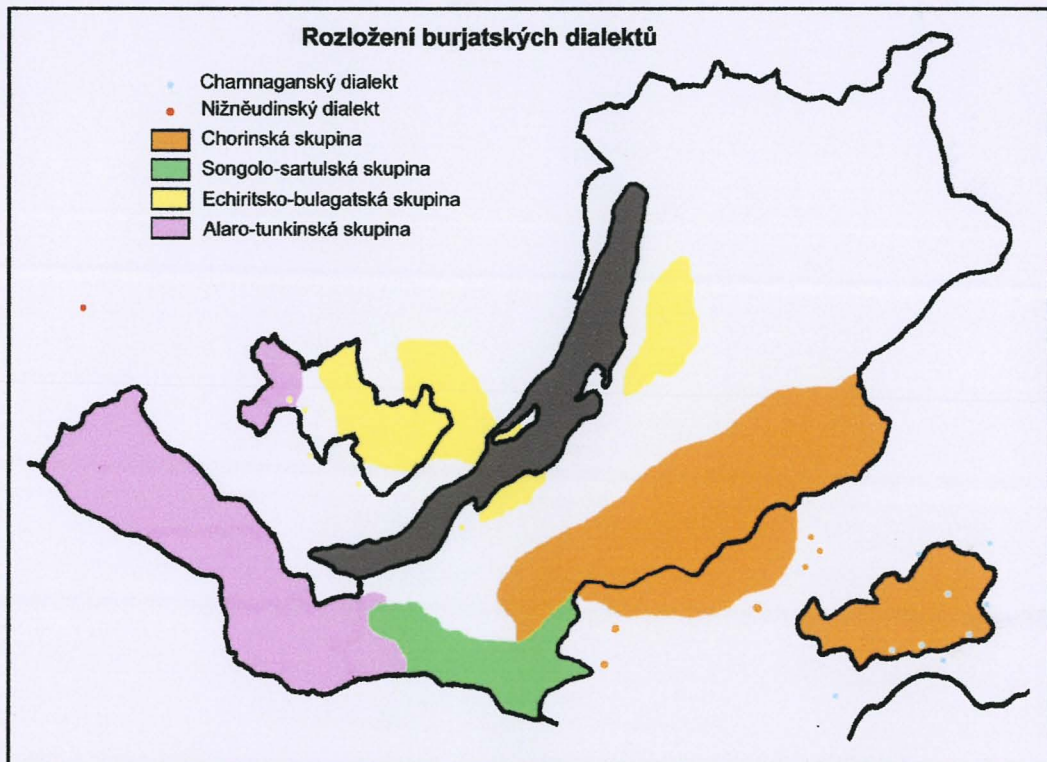
Mapa č. 1: Administrativní členění burjatských autonomních celků v Ruské federaci

(zpracoval Marek Havlíček, dle Istoričesko-kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s.16-179, aktualizováno k roku 2006 podle www.buryatia.ru)

Mapa č. 2: Osídlení a migrace Burjatů ve 20. století. (zpracoval: Marek Havlíček, dle: Bělka, L.: Tibetský Buddhismus v Burjatsku, Brno 2000, s. 32–37. na mapovém podkladě Školní atlas dnešního světa, Praha 2001., s. 40–41).

Mapa č. 3: Rozložení burjatských dialektů (zpracoval: Marek Havlíček, dle: Istoričesko-kulturnyj atlas Burjatii, Moskva 2001, s.258-259).

Fotografie č. 1: **Posvátná skála Šamanka** (též mys Burchan) na ostrově Olchon nedaleko obce Chužir v Irkutské oblasti (srpen 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 2: **Obřadiště** naproti posvátné skále Šamanka, kde se šamanisté modlí a obětovávají. (srpen 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 3: **Oboo na okraji Ulan-Ude** v části Strelka leží naproti „šamanskému centru Losad“. (červenec 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 4: **Oboo „Býčí skála“** na cestě z Kurumkanu do Bajan Gol, s projíždějícími, kteří jej přišli uctít (srpen 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 5: **Zobrazení ongonů-ochránců pramene** na Šumaku ve Východním Sajanu, Okinský rajon (srpen 2004, z archívu autora).

Fotografie č. 6: **Posvátné místo Tamchi Barjaša**, nedaleko obce Šimki spjaté s duchem Chan Šargaj-nojonem, Tunkinský rajon (srpen 2004, z archívu autora).

Fotografie č. 7: **Zahájení společného tajlaganu na ostrově Olchon** organizovaného asociací Tengeri (3. srpna 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 8: **Vzývání duchů předků**- úvodní část olchonského letního tajlaganu obětovaného 13 chatům (3. srpna 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 9: **Šaman Fjodor v svém kompletním oděvu** (červenec 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 10: **Pomocnice šamana Fjodora** při menším rodinném obřadu nedaleko obce Magsochon v Kižinginském rajonu (srpen 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 11: **Šaman Vladimir Gregorovič** (vlevo) během tajlaganu na břehu jezera Bajkal nedaleko obce Korsakovo (červenec 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 12: **Přípravná fáze tajlaganu** - vlevo se porcují obětovaná zvířata, jejichž maso se vaří v kotlích, vzadu se chystá hostina (červenec 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 13: **Příprava břízek na tajlagan** na Olchoně (srpen 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 14: **Šamanské atributy** vystavené na místě letního tajlaganu asociace Tengeri (3. srpna 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 15: **Obětní šeree** na Olchonském tajlaganu v čele „březového háje“, které bude odneseno spolu s břízami a zapáleno nedaleko obětiště (2. srpna 2006, z archívu autora).

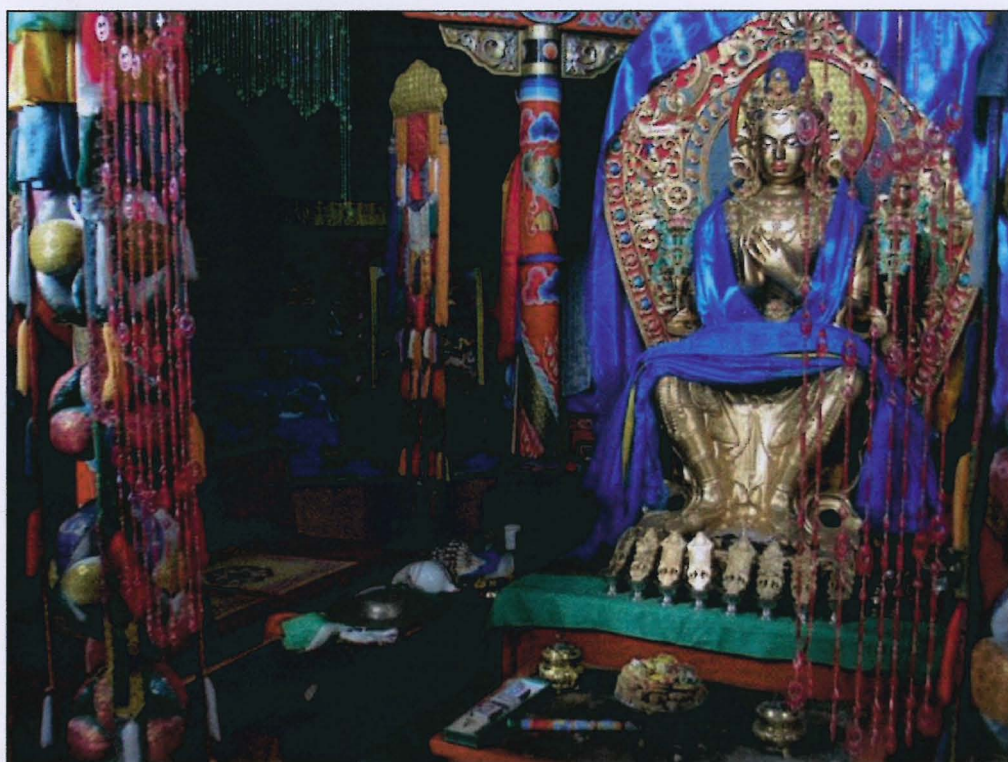

Fotografie č 16: **Obětní šeree před dokončením** na tajlaganu u Korsakova, na které se přidá další dřevo a bude spáleno (srpen 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 17: Šamanská svatyně zasvěcená 13 chatům (na obrazech) Charchira, Dörnödský ajmak, Mongolsko (květen 2006, z archívu autora).

Fotografie č. 18: Svatyně „žlutých šamanistů“ v Charchiře, Dörnödský ajmak, Mongolsko (květen 2006, z archívu autora).

KOMENTÁŘ K VIDEODOKUMENTU

Předkládaná filmová příloha je dokument s anglickým názvem „Buryatian taylagan“ (Burjatský tajlagan). Jedná se o záznam menšího rodinného obřadu šamana Fjodora z Kižingy, který byl pořízen koncem července 2004 v Kižinginském rajonu nedaleko obce Magsachon. Obřad byl objednan Solbonem Sodbojevem (v bílé čepici) a jeho dvěma staršími bratry (lze je rozpoznat jako hlavní účastníky rituálu), kteří pocházejí také z Kižingy.

Film dokumentuje celý obřad, který trval přes dvě hodiny (samotný obřad, bez přípravné fáze!). Záznam začíná vzýváním lokálních ochránců a duchů předků. Během celého rituálu šaman instruuje všechny účastníky, kteří jsou většinou na takovém obřadu poprvé. Hlavní aktéři představují prostředníky mezi členy rodu, které zastupují, a předky. V dokumentu je možné si také povšimnout rituálu „brizganie“, které je prováděno z mělkého talířku a je při něm obětována vodka, čaj a mléko.

Přípravené obětiny z rituálu jsou obětovány dvěma způsoby. Část jich je spálena na rituálním „širee“, které má podobu hranice, další část je vyhazována, nedaleko rodinného posvátného místa-břízky, do vzduchu a doprovázena „brizganiem“.

Účelem tohoto obětování je přivolat rodinné duchy k danému místu, které se tímto rituálem stává důležitým spojujícím mostem mezi živými členy rodu a jejich předky. Tajlagan je zakončen slavnostní hostinou, v jejíž počáteční fázi dokument končí.

Jak si film pustit: Dokument je na DVD nosiči a je ve formátu „mpg“- lze jej spustit v počítači přes některé programy, například: windows media player, winamp, Bsplyer atd. nebo přes některé DVD přehrávače. Film je

zakomponován do „digitální verze diplomové práce a je vytvořen v programu „Powerpoint“. Jako součást této projekce ho lze tedy i shlédnout.

Digitální verze diplomové práce - je vytvořena v programu powerpoint, přes který se také spouští, tzn. je nutné mít tento program nainstalovaný v počítači. Optimalizované ovládání programu je přes „myš“ systémem odkazů, v nichž se lze pohybovat a vracet zpět na začátek. Prezentace je umístěna na DVD nosiči, který lze otevřít jen před DVDrom (nikoliv CD rom!). Veškeré materiály podléhají autorským právům, je proto nelegální, bez souhlasu autora, je dále šířit.